

Matjaž Klemenčič

K zgodovini slovenskih naselbin v Kaliforniji

Uvod

V prispevku »Slovenci v Združenih državah Amerike«, ki sem ga pred osmimi leti objavil v *Zgodovinskem časopisu*, sem ugotovil, da je zgodovina Slovencev v ZDA na eni strani zgodovina slovenskih naselbin, na drugi pa zgodovina slovenskih organizacij v teh naselbinah.¹ V referatu na letni konvenciji Ameriškega združenja za napredek slavističnih študij v New Orleansu, ki sem ga objavil v *Slovene Studies* leta 1986 sem se zavzel za raziskovanje zgodovine Slovencev v ZDA po posameznih območjih njihove poselitve.² Kasneje sem kot primer zgodovine slovenske naselbine v ZDA obravnaval zgodovino Slovencev v Clevelandu (Ohio).³ Decembra 1999 pa je pri Mohorjevi družbi v Celovcu izšla moja knjiga o Juriju Trunku, v kateri ob življenju in delu slovenskega duhovnika, politika in prvega zgodovinarja slovenskega izseljenstva v Združenih državah Amerike obravnavam tudi zgodovino slovenskih naselbin v Leadvillu in San Franciscu.⁴

Razprava o Slovencih v Kaliforniji obravnava zgodovino tamkajšnjih slovenskih naselbin in pomembnejših posameznikov na podoben način kot v primeru Clevelanda. Najprej je orisana priselitev slovanskega prebivalstva v Kalifornijo ter njegovo številčno stanje. Pri tem so upoštevani rezultati ljudskih štetij po maternem jeziku 1910-1970 in po poreklu prebivalstva v letih 1980 in 1990. Pripomnim naj, da za Kalifornijo nisem napravil podrobne analize rezultatov ljudskega štetja leta 1910, saj se tedaj slovensko prebivalstvo še ni ustalilo na Kranjskem hribu na severnem delu San Francisca, kamor se je naselilo po potresu, ki je nekaj let prej prizadel Kalifornijo, pa tudi ne v Fontani pri San Bernardinu v južni Kaliforniji. Podrobni podatki ljudskega štetja za leto 1920 pa so postali dostopni šele pred nedavnim. Dokaj podrobno so obravnavani objavljeni podatki ljudskega štetja za leto 1980, ko so na podlagi posplošitve 5-odstotnega vzorca objavili podatke o etničnem izvoru prebivalstva.

Razprava nato obravnava razvoj slovenskih bratskih podpornih društev in to tako samostojnih kot tudi društev, ki so bila del vseameriških bratskih podpornih organizacij slovenskih izseljencev (kot npr. Slovenska narodna podpora jednota, Kranjsko slovenska katoliška jednota oziroma Ameriško slovenska katoliška jednota, Jugoslovanska katoliška jednota oziroma kasneje Ameriška bratska zveza itd.). Pri tem naj pripomnim, da sem podrobno obravnaval nastanek in razvoj le tistih društev, za katera so ohranjeni podatki.

¹ Matjaž Klemenčič, *Slovenci v Združenih državah Amerike. Zgodovinski časopis, let. 45, št. 1*. Ljubljana, 1991, str. 107-112.

² Matjaž Klemenčič, *Research on Slovene Immigration to the United States: Past Achievements and Future Directions. Slovene Studies: Journal of the Society for Slovene Studies, leto 8, št. 2*. Columbus (Ohio), 1986, str. 12.

³ Matjaž Klemenčič, *Slovenes of Cleveland: The Creation of a New Nation and a New World Community: Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio*. Novo mesto 1995.

⁴ Matjaž Klemenčič, *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija*. Celovec, Ljubljana, Dunaj 1999.

V tem okviru je obdelano tudi krajevno društvo Jugoslovanske socialistične zveze iz San Francisca, politične organizacije slovenskih priseljencev, ki je izdajala glasilo *Proletarec*; v slovenski naselbini v San Franciscu ga je prodajal Anton Tomšič. Ravno iz korespondence med Tomšičem in uredništvom *Proletarca* smo lahko marsikaj izvedeli tudi o vsakdanjem življenju v tamkajšnji slovenski naselbini. Posebno pozornost sem namenil še zgodovini izgradnje in razvoja tamkajšnjega slovenskega narodnega doma, pa tudi domov krajevnih društev v Fontani; ta od svojega nastanka pa vse do današnjih dni predstavljajo središče kulturnega in društvenega življenja tamkajšnjih Slovencev.

V razpravi je orisano tudi gospodarsko življenje slovenskih priseljencev v San Franciscu, Fontani in drugih krajih, kjer so se v večjem ali manjšem številu naselili Slovenci. Tako obravnavamo nekatere samostojne podjetnike, ki so delovali v okviru slovenske naselbine, predstavimo pa tudi tovarne, v katerih so bili zaposleni Slovenci.

Obširno je zlasti poglavje, ki obravnava versko življenje ter zgodovino slovanske župnije Rojstva Gospodovega (San Francisco). Zgodovina župnije predstavlja pomemben del zgodovine tamkajšnjih Slovencev, saj je bila vse do smrti župnika Vitala Voduška (leta 1973) ne le njihovo versko, ampak tudi kulturno središče.

Slovenske naselbine v Kaliforniji obstajajo še danes. Kljub temu, da so se Slovenci iz San Francisca pa tudi iz Fontane in drugih krajev prvotne naselitve razselili po široki okolici obeh mest, se še danes zbirajo v Slovenskih narodnih domovih v središču slovenske naselbine na tako imenovanem »Kranjskem hribu« ter v Fontani.

Naseljevanje in spreminjanje števila Slovencev v Kaliforniji

Čeprav so se prvi Evropejci (predvsem španski jezuiti) v Kaliforniji pričeli naseljevati že sredi 17. stoletja,⁵ ta pokrajina vse do sredine 18. stoletja ni pritegnila večjega števila priseljencev. Pripovedovanja nekaterih posameznikov o Kaliforniji in prve vesti o najdbi zlata so sicer med ljudmi vzbujala precejšnje zanimanje za to območje, vendar pa se ljudje za selitev v Kalifornijo vse do sredine 18. stoletja vseeno niso odločali v večjem številu.⁶ Šele, ko je Mehika leta 1848 z mirovno pogodbo v Guadeloupe Hidalgo⁷ območje današnje zvezne države Kalifornije prepustila Združenim državam in ko so istega leta odkrili bogata nahajališča zlata, se je »ljudi ... poprijela prava mrzlica po zlatu in so trumoma drvili (sic!) v deželo (l. 1849: 77.000!).«⁸ Vest o bogatih nahajališčih zlata se je hitro širila po svetu in za selitev v Kalifornijo se je odločalo vse več ljudi. Poleg številnih priseljencev iz vzhoda Združenih držav, se je na pot v Kalifornijo podalo tudi na tisoče Evropejcev, ki so upali, da bodo hitro obogateli, nato pa se vrnil v staro domovino. Zavertnik je o tem zapisal:

»Ljudje so kar trumoma drli v deželo, v kateri lahko vsakdo obogati čez noč, ako ima količkaj

⁵ Jurij Trunk, *Amerika in Amerikanci*. Celovec 1912, str. 196.

⁶ Jože Zavertnik, *Ameriški Slovenci. Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote*. Chicago 1925, str. 179.

⁷ S sporazumom v omenjenem mehiškem mestu, ki je bil podpisan 2. februarja 1848, je bila v Teksasu na reki Rio Grande del Norte vzpostavljena meja med ZDA in Mehiko, Mehika pa je Združenim državam prepustila poleg severnega dela Kalifornije tudi ozemlje današnje zvezne države Nova Mehika. V skladu s tem sporazumom so Združene države za odstopljena območja plačala Mehiki 15 milijonov dolarjev in prevzele dolgove Mehike do ameriških državljanov v znesku 31,4 milijona dolarjev. Več o tem glej v George Brown Tindall in David E. Shi, *America. A Narrative History*. New York, London 1993, str. 356.

⁸ Trunk, *Amerika in Amerikanci*, str. 196.

sreče. Trgovci so zapirali trgovine na vzhodu, rokodelski mojstri svoje delavnice, farmerji so prodajali rodovitne farme, zakaj že od nekdaj so ljudje hrepeneli po zlatu in hitrem obogatitju. ... Dolge vrste izselnikov so se vile na prerijah proti zapadu. Cena živilom je rasla in celo nekateri časniki so prenehali izhajati, ker so uredniki in stavci odpotovali za zlatom v Kaliforniji...⁹

Zaradi intenzivnega priseljevanja je hitro naraščalo tudi število prebivalcev Kalifornije, ki je samo med letoma 1900 in 1910 naraslo od okrog 1,5 milijona na skoraj 2,4 milijona.¹⁰ Med številnimi priseljenci je bilo tudi precej Slovencev. Po navedbah Matta Malnaricha iz Enumclawa v zvezni državi Washington (leta 1877 se je preselil v San Francisco), ki jih je povzel v svoji knjigi o ameriških Slovencih tudi Jože Zavertnik, naj bi bila »prva slovenska izseljenca v Kaliforniji Štefan Kočvar, doma iz Semiča, in Jožef Štukel ..., ki sta tam kopala zlato. Štefan Kočvar se je leta 1865 že vrnil v stari kraj. Njegova pripovedovanja so v starem kraju obudila splošno zanimanje, posebno še zato, ker je kazal ameriške zlate in pripovedoval, da so vredni po petdeset goldinarjev ...«¹¹ Take in podobne pripovedi so ob številnih novicah, ki so jih o ameriških »bogastvih« po slovenskih deželah širili nekateri časopisi, vzpodbujali ljudi k izseljevanju. Zato ni nenavadno, da se je vedno več Slovencev odločalo za izselitev v Kalifornijo.

Koliko Slovencev se je v Kalifornijo priselili do leta 1900, se verjetno ne bo dalo nikoli ugotoviti. Dejstvo je, da je kar nekaj Slovencev živelo v San Franciscu že pred letom 1880. Tako na primer Anna Fabian navaja, da naj bi se samo leta 1885 tamkajšnja »slovenska naselbina povečala za par sto novih priseljencev ...«¹² Nekateri od teh so po poročilih Jakoba Stonicha leta 1900 že imeli svoje trgovine in gostilne, še več pa jih je bilo zaposlenih »v vinarnah in pivovarnah, ali pa [so] nakladali in razkladali kot pristaniški delavci blago na ladje. ... Nekateri so služili kot kuharji v hotelih in restavracijah...«¹³

Natančnejši podatki o številu Slovencev v Kaliforniji so nam na voljo za obdobje po letu 1910, ko so ob ljudskih štetjih pričeli ugotavljati tudi materni jezik priseljencev (med njimi tudi slovenščino). Vendar pa je pri tem potrebno takoj opozoriti, da rezultati ljudskih štetij za posamezna leta med seboj niso stoddostno primerljivi, saj temeljijo na različnih izhodiščih. Tako so od leta 1910 do leta 1970 ugotavljali pripadnost prebivalstva po materinem jeziku, od ljudskega štetja leta 1980 dalje pa beležijo uradne statistike prebivalstvo glede na etnični izvor (»Ancestry«).¹⁴ Ko teče beseda o različnih izhodiščih posameznih ameriških ljudskih štetij, je potrebno omeniti tudi različno pojmovanje definicije maternega jezika, ki so ga ob ljudskem štetju leta 1910 definirali kot »jezik, ki so ga običajno govorili na domovih priseljencev pred izselitvijo«, leta 1940 pa kot jezik, »ki so ga govorili na domu anketirane osebe v njenih zgodnjih letih ...«¹⁵ Do še večjih razlik pa je med posameznimi

⁹ Zavertnik, *Ameriški Slovenci* ..., 179.

¹⁰ Trunk, *Amerika in Amerikanci*, 196.

¹¹ Zavertnik, *Ameriški Slovenci* ..., 251-255.

¹² Anna Fabian, *Zgodovina Slovencev v Kaliforniji. The Slavonic Pioneers of California - Published on Occasion of the Diamond Jubilee, 1857-1932 of the Slavonic Mutual and Benevolent Society of San Francisco* (Vjekoslav Meler, ur.). San Francisco 1932, str. 96.

¹³ Zavertnik, *Ameriški Slovenci* ..., 256.

¹⁴ Klemenčič, *Jurij Trunk* ..., 221-222.

¹⁵ Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji – naseljevanje, zemljepisna razprostranjenost in odnos ameriških Slovencev do stare domovine od sredine 19. stoletja do konca druge svetovne vojne*. Maribor 1987, str. 18-21.

ljudskimi štetji prihajalo glede na to, kateri del populacije posamezne narodne skupnosti je bil zajet ob posameznih popisih.

Tako so ob ljudskem štetju leta 1910, ko so ugotavljali materni jezik prve in druge generacije priseljencev, našli v Kaliforniji 6.868 Slovencev oziroma prebivalcev s slovenskim maternim jezikom,¹⁶ leta 1920 (metodologija popisovanja je ostala nespremenjena) pa 8.208 Slovencev.¹⁷ To je obdobje, ko so se Slovenci poleg San Francisca in njegove širše okolice ter rudarskih mest v Skalnem gorovju naselili tudi v številnih obalnih mestih ter v dolinah rek Sacramento in San Joaquin. Tako je že Trunk v svoji knjigi *Amerika in Amerikanci*, ki je izšla leta 1912, poleg krajev v zaledju San Francisca (Oakland, Richmond, Alameda ipd.) omenjal tudi Slovence v krajih Crockett, Fresno, Oat Hill ter Sulphur Bank.¹⁸ Do leta 1920 se je precej Slovencev naselilo tudi v Los Angelesu in bližnji okolici, kjer naj bi takrat že živelo 1.270 priseljencev s slovenskim maternim jezikom.¹⁹

Do leta 1930 je število Slovencev po podatkih ljudskega štetja upadlo na 7.295. Seveda pa gre v tem primeru le za navidezni upad števila Slovencev, saj so materni jezik ugotavljali le za priseljence prve generacije oziroma za prebivalstvo, ki je bilo rojeno zunaj ZDA.²⁰ To je tudi obdobje, ko so se pričeli prvi Slovenci naseljevati v Fontani (okrog 75 km vzhodno od Los Angelesa), kjer se je v kasnejših obdobjih razvila ena najpomembnejših slovenskih naselbin v Kaliforniji.²¹ Največ slovenskih izseljencev naj bi glede na podatke ljudskega štetja živelo v Kaliforniji leta 1940 in sicer skoraj 14.000. Številka je v primerjavi s podatki prejšnjih ljudskih štetij precej visoka, vendar ni presenetljiva, če vemo, da so tega leta ugotavljali materni jezik pri prvi, drugi in tretji generaciji priseljencev. Pri tem je potrebno še poudariti, da so do omenjenih rezultatov prišli na podlagi raziskav, ki so jih opravili pri petih odstotkih priseljencev.²² Številčna rast slovenskega prebivalstva v Kaliforniji tik pred prvo svetovno vojno pa je tudi v skladu s splošnimi trendi premikanja prebivalstva ZDA proti zahodu.

Ob kasnejših ljudskih štetjih je število Slovencev precej nihalo. Tako naj bi bilo po podatkih ljudskega štetja leta 1960, ko so ugotavljali materni jezik za pripadnike prve in druge generacije priseljencev, le še 2.975 oseb s slovenskim maternim jezikom,²³ leta 1970, ko so materni jezik ponovno ugotavljali le pri pripadnikih prve in druge generacije, pa 5.681 oseb.²⁴ Ko so ob kasnejših ljudskih štetjih pričeli ugotavljati prebivalstvo glede na

¹⁶ 13th U.S. Census of Population 1910, Volume 2, Chapter 10, *Mother Tongue of the Foreign White Stock*. Washington D.C., 1913, str. 960-1052.

¹⁷ 14th U.S. Census of Population 1920, Volume 2, Chapter 10, *Mother Tongue of the Foreign White Stock*. Washington D.C., 1923, str. 967-1007.

¹⁸ Trunk, *Amerika in Amerikanci*, 466.

¹⁹ Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji* ..., 68.

²⁰ 15th U.S. Census of Population 1930, Volume 2, Chapter 7, *Mother Tongue of the Foreign White Population*. Washington D.C., 1933, str. 339-399.

²¹ Mario Pillepich, *Jugoslovanski izseljenci v Fontani, Calif. Slovenski izseljenski koledar, leto 15 (1968)*. Ljubljana 1967, str. 311-316.

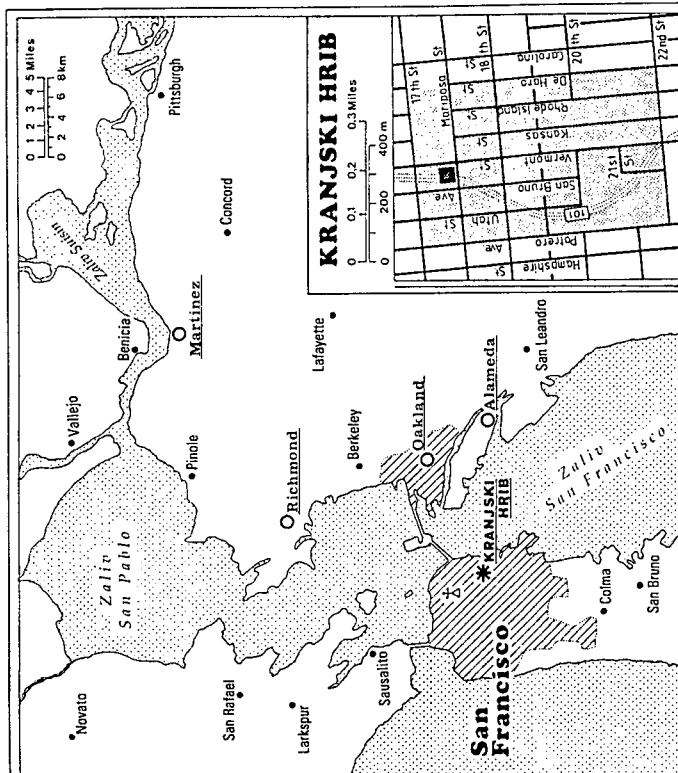
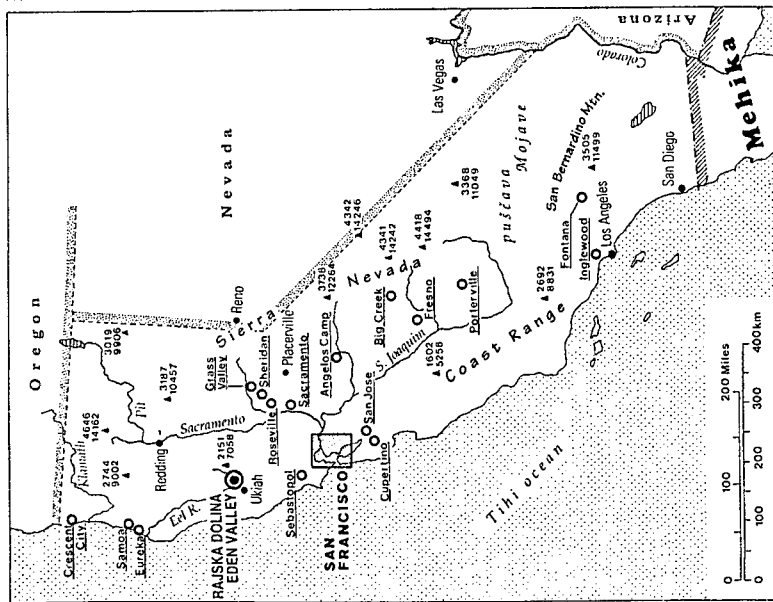
²² 16th U.S. Census of Population 1940, *Population Mother Tongue by Nativity, Parentage, Country of Origin and Age for States and Large Cities*. Washington D.C., 1943.

²³ 18th U.S. Census of Population 1960, *U.S. Summary 1960, General Social and Economic Characteristics*. Washington D.C., 1963.

²⁴ 1970 U.S. Census of Population 1970, Volume I. *Characteristics of Population* (zvezek za Kolorado). Washington D.C., 1973.

SLOVENCI V KALIFORNIJI SLOVENES IN CALIFORNIA

Višina / Research: dr. MATIJAŽ KLEMENČIČ; Real / Design and production: ZMAGO DROLE; LJUBLJANA, 1999



Legenda / Key:

- DRŽAVNA MEJA
- MEJE ZVEZNIH DRŽAV
- FEDERAL STATE BOUNDARIES
- "UTOPIČNA SOCIALISTIČNA" SLOVENSKA NASELJINA
- "UTOPIAN SOCIALIST" SLOVENE SETTLEMENT
- SLOVENSKE NASELBINE
- SLOVENE SETTLEMENTS
- DRUGI KRAJI
- OTHER PLACES
- VIŠINA V METRIH / ČEVILJH
- HEIGHTS IN METRES / FEET
- SLOVENSKA NASELJINA NA "KRAJNSKEM HRIBU"
- SLOVENE SETTLEMENT ON "KRAJNSKI HRIB"
- SLOVANSKA CERKVA GOSPODOVEGA ROJSTVA
- SLAVIC CHURCH OF THE NATIVITY OF OUR LORD
- SLOVENSKI NAPREDNI DOM
- SLOVENIAN PROGRESSIVE HOME
- AVTOCESTA ŠT. 101 (ZGRAJENA PO II. SVETOVNI VOJNI)
- HIGHWAY 101 (BUILT AFTER WORLD WAR II)

etnični izvor, so leta 1980 našeli 4.271 oseb slovenskega porekla,²⁵ leta 1990 pa 5.546 oseb slovenskega porekla.²⁶

Tabela: Število oseb s slovenskim maternim jezikom oziroma slovenskega porekla v zvezni državi Kalifornija ob ljudskih štetjih 1910–1990

Leto	1910	1920	1930	1940	1960	1970	1980	1990
Št. oseb	6.868 ¹	8.208 ¹	7.295 ¹	13.840 ¹	2.975 ¹	5.681 ¹	4.271 ²	5.546 ²

Opomba: ¹ število oseb s slovenskim maternim jezikom; ² število oseb slovenskega porekla.

Ko govorimo o Slovencih v Kaliforniji, ne smemo prezreti podatkov, ki sta jih v svoji knjigi *We the People: An Atlas of America's Ethnic Diversity* zbrala James Paul Allen and Eugene James Turner. Ker sta podatke o nacionalni strukturi prebivalstva za leto 1980 obdelala na nivoju okrajev (»County«), nam ti omogočajo analizo poselitve prebivalstva slovenskega porekla tudi na lokalni ravni. Iz teh podatkov je razvidno, da se je težišče slovenske poselitve premaknilo na jug Kalifornije, oziroma natančneje v Los Angeles in okoliška naselja, kjer je največ prebivalcev slovenskega porekla živelo v okrajih Los Angeles (504), Orange (115), Riverside (83) in San Bernardino (244) ter nekaj južneje v okraju San Diego (143). Precej prebivalcev slovenskega porekla je živelo tudi v San Francisco (157), še več pa v okoliških naseljih, zlasti v San Mateu (120) in Santa Clari (131). Nekaj prebivalcev slovenskega porekla je živelo tudi v večini okrajev ob obali Tihega oceana ter v dolinah rek Sacramento in San Joaquin, najmanj pa v hribovitih predelih Skalnega gorovja.²⁷

Organiziranost slovenskih priseljencev v Kaliforniji

Potem ko so se slovenski priseljenci v ZDA naselili v večjem številu, so v mnogih krajih – tudi v Kaliforniji – ustvarili slovenske naselbine. Slovenska naselbina predstavlja del nekega naselja z zgoščenim slovenskim poselitvenim jedrom, v katerem je obstajala vsaj ena od etničnih organizacijskih struktur – društvo bratskih podpornih organizacij, slovenski narodni dom, slovenska ali mešana katoliška oziroma evangeličanska etnična župnija ali pa uredništvo slovenskega etničnega časopisa.

Bratske podporne organizacije so predstavljale osnovno obliko organiziranosti slovenskih izseljencev v ZDA. Gre za zavarovalniške družbe, ki so nastale v obdobju, ko ZDA še niso poznale nobene oblike zavarovanja in so se v bistvu kot takšne obdržale vse do danes. Gre za zavarovanje delavcev v primeru nesreč pri delu ali v primeru bolezni. Z dobičkom so te organizacije podpirale kulturno in izdajateljsko dejavnost slovenskih izseljencev v ZDA. Gre za centralizirane organizacije, ki so sestavljene iz posameznih društev, ki so delovala ali še delujejo v slovenskih naselbinah.^{27a} Tako je sredi 30-ih let 20. stoletja *Ameriška bratska zveza* /American Fraternal Union/ s sedežem v Elyju (Minnesota)

²⁵ 1980 Census of Population: *Ancestry of the Population by States*. Washington D.C., 1983.

²⁶ *Ancestry of the Population of the United States by States: Supplemental Report 1993. 1990 Census of Population*. Washington D.C., 1993.

²⁷ James Paul Allen - Eugene James Turner, *We the People: An Atlas of America's Ethnic Diversity*. New York 1988, str. 232.

^{27a} Matjaž Klemenčič, *Fraternal Benefit Societies and the Slovene Immigrants in the United States, Etnični fraternalizem v priseljskih državah - Ethnic Fraternalism in Immigrant Countries*, Maribor 1996, str. 21-32.

imela svoji družbi v Crockettu in San Franciscu. V 80-ih letih 20. stoletja, ko je organizacija štela okrog 15.000 članov, pa je društvo obstajalo le v kraju Los Gatos. Največ društev je v Kaliforniji imela *Slovenska narodna podporna jednota* /Slovene National Benefit Society/ s sedežem v Chicagu (Illinois). V 30-ih letih so društva delovala v Fontani, Grass Valleyju, Los Angelesu (3 društva), Oaklandu, Richmondu, Sacramentu in San Franciscu (2 društvi). V 80-ih letih 20. stoletja, ko je članstvo v tej organizaciji v ZDA preseglo številko 50.000, pa so društva delovala v krajih El Cajon, Fontana, Grass Valley, Los Angeles, Oakland in San Francisco.

V 30-ih letih 20. stoletja so v Kaliforniji delovala tudi štiri društva *Slovenske svobodomiselnih podpornih zvez* in sicer v Grass Valleyju, Los Angelesu (2 društvi) in San Franciscu, eno društvo *Ameriško-slovenske katoliške jednote* /American-Slovenian Catholic Union/ v San Franciscu in eno društvo *Slovenske ženske zveze* v San Franciscu. Ob zgoraj naštetih je iz 30-ih let 20. stoletja potrebno omeniti še društvo organizacije *Slovenian American Fraternal Society*, ki je delovalo v San Franciscu, društvi *Austro-American Benefit Association* v Oaklandu ter San Franciscu in društvi *Slavonic Alliance of California* v Fresnu in San Diegu.

Od omenjenih so v 80-ih letih 20. stoletja delovala: društvo *Zapadno Slovenske zveze* /Western Slavonic Association/ v San Franciscu, društvi *Ameriško-slovenske katoliške jednote* /American-Slovenian Catholic Union/ v Fontani in San Franciscu ter društvi *Slovenske ženske zveze* v Fontani in San Franciscu.^{27b}

Poleg društev bratskih podpornih organizacij so slovenski izseljenci v Kaliforniji delovali še v okviru različnih kulturnih organizacij. Med njimi so omembe vredna zlasti harmonikarska društva ter mladinska kulturna društva, ki so delovala pod okriljem *Slovenske narodne podporne jednote*. Harmonikarska društva so v 80-ih letih delovala v Fontani, Sacramentu in San Franciscu, mladinska kulturna društva pa v Fontani in Los Angelesu.^{27c}

V nekaterih slovenskih naselbinah v ZDA so slovenski izseljenci zgradili svoj **Slovenski narodni dom**. Ta zgradba je služila za zbirališče slovenskih izseljencev, v njenih prostorih pa so potekali društveni sestanki in razne kulturne ter zabavne prireditve. V Kaliforniji so člani slovenske skupnosti svoje domove zgradili v Fontani, San Franciscu ter v Oaklandu.^{27d}

Posebno obliko organiziranosti tako slovenske kakor tudi ostalih izseljenskih skupnosti predstavljajo **etnične župnije**,^{27e} med katerimi zlasti velja omeniti župnijo Gospodovega rojstva v San Franciscu.

^{27b} Ivan Mladineo, *Narodni adresar Hrvata - Slovenaca - Srba*, New York 1937, str. 52-107; Cecilia Dolgan, *Slovenian National Directory*, Cleveland 1981, str. 60.

^{27c} Dolgan, *Slovenian National Directory*, str. 60.

^{27d} Prav tam.

^{27e} Darko Friš, *Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871-1924*. Celovec - Ljubljana - Dunaj 1995.

Slovenci v San Franciscu

Priselitev slovanskega prebivalstva v Kalifornijo in v San Francisco

Prvi slovanski priseljenci so se v San Franciscu naselili že v prvi polovici 18. stoletja. Šlo je v glavnem za pomorščake iz obmorskih mest ter otokov Dalmacije, ki so obpluli Rt Horn v Južni Ameriki in v mestu odprli restavracije. Kmalu so se jim pridružili tudi prijatelji in sorodniki, tako da so že 17. novembra 1857 organizirali prvo *Slovansko vzajemno in podporno društvo*, bratsko zavarovalniško družbo za primer bolezni ali smrti. Imenovali so jo *The Slavonic Illyric Mutual Benevolent Society*, obstajala pa je še ob koncu 30-ih let 20. stoletja. V njeni lasti je bil že od leta 1861 dalje tudi slovanski del pokopališča sv. Križa v Colmi.²⁸

Kmalu za prvimi prišleki iz Dalmacije so se v Kalifornijo začeli priseljevati tudi Slovenci. Prva, ki naj bi se po pisanju Anne Fabian²⁹ v to deželo priselila že leta 1857, sta bila Joseph Štukel in Štefan Kočevár. Kot je zapisala Anna Fabian, sta:

»spomladi ... pričela iskati zlato v okolici Placerville (zahodno od Sacramenta - op. M.K.). Posrečilo se jima je, da sta našla bogato zlato žilo. Odprla sta svoj rudnik, katerega sta skupno obratovala več let. Stem (sic!) sta si pridobila lepo premoženje in v tem okraju sta živela do leta 1865, to je do časa, dokler jima je rudnik prinašal dobiček. Joseph Štukel je odšel neznano kam, Štefan Kočevár se je pa povrnil v svojo rojstno vas Semič...Ko je svojim rojakom pripovedoval zanimive zgodbe in doživljaje o obljubljeni deželi Kaliforniji, ga je ljudstvo hodilo poslušat iz vseh krajev, katero je popolnoma očaral, ko jim je kazal velike zlatnike... Njegova pripovedovanja niso ostala brez uspeha, ljudje so se pričeli odpravljati na daljno (sic!) potovanje...«³⁰

Slovenski priseljenci v Kaliforniji so sprva živeli »posamezno, prav samotarsko življenje, ali pa so se popolnoma potujčili.« Prva slovenska naselbina naj bi se pričela razvijati v San Franciscu.³¹ Tako Zavertnik v svoji knjigi piše: ko je »Matt Malnarich došel v San Francisco leta 1877..., je našel tam že Slovence: Lovrenca Pašiča, Jakoba Klemenčiča in Johna Jakšata, doma iz Semiča, nadalje Jurija Jorgeča, doma iz Otoka v Beli Krajini, in Kocjana, doma iz Črnomlja.«³² Poleg tega še navaja, da je:

»v onih časih šel Slovenec obiskat Slovence tudi par sto milj daleč, ako je izvedel, kje živi. Vzelo je včasih dva tedna, da je rojak obiskal rojaka... Ti Slovenci so kopali in iskali zlato v hribih. Imeli so svoj legalno pridobljeni prostor za iskanje in kopanje zlata, katerega Američani imenujejo »claim«...«³³

²⁸ Francis Turk, *History of the Church of the Nativity - San Francisco, California*, str. 1. Arhiv nadškofije v San Franciscu, fond: Church of the Nativity (dalje: ANSF-CN).

²⁹ Anna Fabian, hči slovenskih priseljencev Jožefa ter Marije Fabian, rojena v San Franciscu. Kot otrok se je skupaj s starši za nekaj let vrnila v rojstni kraj svojih staršev, v Metliko, kjer je obiskovala tudi tamkajšnjo ljudsko šolo. Po prvi svetovni vojni se je vrnila v San Francisco, kjer je bila med slovenskimi rojaki znana kot neutrudna društvena delavka in kot dobra pevka v cerkvenem pevskem zboru.

Slavenski Pioniri u Kaliforniji - popis saradnika. *The Slavonic Pioneers of California - Published on Occasion of the Diamond Jubilee, 1857-1932 of the Slavonic Mutual and Benevolent Society of San Francisco* (Vjekoslav Meler, ur.). San Francisco 1932, str. 96.

³⁰ Fabian, *Zgodovina Slovencev v Kaliforniji*, str. 73.

³¹ Prav tam, 73.

³² Zavertnik, *Ameriški Slovenci...*, 255.

³³ Prav tam, 255.

Nekaj drugačne podatke o naselitvi Slovencev v Kaliforniji pa podaja Jurij Trunk v knjigi *Amerika in Amerikanci*. Tako naj bi se po Trunkovih navedbah Slovenci v San Francisco priselili v večjem številu šele okrog leta 1888. Po poreklu naj bi bili v glavnem iz okolice Metlike ter Dragatuša v Beli krajini in do leta 1903 naj bi njihovo število naraslo na okrog »20 družin in nad 100 duš... Zaposleni so bili v raznih tovarnah...«³⁴

Kasneje so se slovenski priseljenci naselili tudi v drugih mestih Kalifornije: Oakland, Alameda, Richmond, San Jose, Angelos Camp, Grass Valley, Martinez, Sebastopol, Big Creek, Calpella, Samoa, Crescent City, Cupertino, Eureka, Inglewood, Point Richmond, Roseville, Sacramento, Sheridan, Stege, Fresno, Oat Hill, Portersville in Sulphur Bank. Precej Slovencev se je spričo ugodnih naravnih pogojev ukvarjalo s poljedelstvom, vinogradništvom ali živinorejo. Tako je na primer okrog 90 km severno od San Franciscu živel v kraju Sebastopol okrog 120 slovenskih družin, ki so imeli svoje kmetije. Da gre res za Slovence (v glavnem iz Bele krajine), nam kažejo njihovi priimki kot npr.: Plut, Dekleva, Barich, Madronich, Vojvoda, Kuzmič, Kavšek, Prebilich ali Šuštarich. Precej Slovencev je bilo zaposlenih tudi v rudnikih ter topilnicah, v mestih pa v najrazličnejših industrijskih obratih, nekaj je bilo tudi obrtnikov.³⁵

Slovenska naselbina na »Kranjskem Hribu«

Kot smo že omenili, se je prva strnjena naselbina slovenskih izseljencev v Kaliforniji pričela oblikovati v San Franciscu. Tako naj bi se po nekaterih podatkih do leta 1885 priselilo v San Francisco okrog 100 Slovencev. Zaposleni so bili v tamkajšnjih tovarnah in še niso bili organizirani v nobenem društvu, živeli so raztreseni po vsem mestu. Nekaj več jih je bilo verjetno le v bližini Franklin Street ter Fell Street, kar lahko sklepamo po tem, da so na vogalu omenjenih ulic kasneje sezidali svojo prvo cerkev. Po potresu in požaru, ki je prizadel mesto 18. aprila 1906, je:

»Ljudstvo bežalo na vse strani v grozovitem strahu... Bežali so proti južni strani mesta. Ko so dospeli na vrh hriba (Potrero Hill - op. M.K.), so se ustavili in s plašnimi očmi se ogledali nazaj proti uničenemu mestu. Nevarnost je minila. In naši priseljenci so sklenili ostati izven mesta. Pričeli so graditi svoje skromne domove na tem takrat popolnoma zapuščenem hribu, katerega so nazvali »Kranjski Hrib«...«³⁶

Naselbina na Potrero Hill oziroma na tako imenovanem »Kranjskem Hribu« se je po potresu ob stalnem dotoku novih priseljencev vse bolj širila in tako se je po podatkih ljudskega štetja za leto 1910 število prebivalcev s slovenskim maternim jezikom v San Franciscu povzpelo na 2.054, število prebivalcev s »srbohrvatskim« maternim jezikom pa na 895.³⁷ Na začetku 30-ih let 20. stoletja naj bi na »Kranjskem hribu« živel okrog 95 % vseh Slovencev, živečih v San Franciscu;³⁸ večinoma so bivali na območju med 17th Street na severu ter 22nd Street na jugu oziroma med Potrero Avenue na zahodu ter De Haro Street na vzhodu. Omeniti še velja, da je slovenska naselbina že od svojega nastanka dalje

³⁴ Trunk, *Amerika in Amerikanci*, 466.

³⁵ Zavertnik, *Ameriški Slovenci...*, 268.

³⁶ Fabian, *Zgodovina Slovencev v Kaliforniji...*, 74.

³⁷ 13th U.S. Census of Population 1910, Volume 2, Chapter 10, *Mother Tongue of the Foreign White Stock*. Washington D.C., 1913.

³⁸ Fabian, *Zgodovina Slovencev v Kaliforniji...*, 74.

doživljala številne spremembe. Kljub nekaterim znanim dejstvom bi kazalo podobno analizo, kot smo jo izdelali za slovensko naselbino v mestu Leadvilleu,³⁹ izdelati še, ko bomo razpolagali s pramateriali ljudskega štetja za leto 1920.

O življenju Slovencev oziroma o »širokom Amerike znani, stari slovenski naselbini na Kranjskem hribu v San Franciscu v zlati Californiji,« je na začetku 30-ih let 20. stoletja ob svojem obisku te naselbine pisal tudi Anton Grdina, predsednik *Kranjsko Slovenske Katoliške Jednote*. Zapisal je:

»Slovenska naselbina se nahaja visoko na lepem bregu hriba, ki se more prištevati med posebno lepi rezidenčni del mesta... Iz sredine mesta San Francisca se lahko pokaže na hiše v slovenski naselbini in na Slovenski Narodni dom... Zelo lep vtis so naredile na mene lepo zidane hiše naših rojakov, ki so tako lepo uvrščene, čiste, živo prebarvane in vse drugače urejene, kakor so naše hiše tamkaj na vzhodu Unije... Vsaka hiša ima v pritličju tudi klet in garažo, v katero se lahko avtomobil kar spodaj s ceste zapelje... Vse je tako umetno narejeno, da potnik niti ne opazi, ko gre mimo hiš, da niti ne ve, če je tudi garaža pri hiši... Res, vse ... praktično in novo za tujca...«⁴⁰

O »Kranjskem Hribu« je na začetku 40-ih let 20. stoletja v *Narodnem Glasniku* pisal tudi Anthony Kastellic:

»Slovenski hrib je edina slovenska ... kolonija na pacifiški obali, kjer večina ljudi živi tako tesno skupaj. Nekdo lahko reče, da lahko primerjamo ta hrib z mestom v stari domovini. Na njem živi okrog 3.000 ljudi. V njem deluje 10 različnih bratskih podpornih društev..., obstoji pa tudi izobraževalno in dramsko društvo Slovenija...«⁴¹

Slovinci, ki so živeli na »Kranjskem Hribu«, so bili v glavnem zaposleni v bližnjih industrijskih obratih, nekaj je bilo tudi samostojnih obrtnikov. Med industrijskimi podjetji, v katerih so bili zaposleni Slovenci, velja omeniti »Iron Fabricators and Steel« (na vogalu 17th Street in De Have Street), »Enterprises Foundry« (na vogalu 18th Street in Alabama Street), »Dutch Paint Company« (na vogalu 22nd Street in Vermont Street), »Pacific Gas and Electric Co.« (na Market Street) ter »Bethlehem Steel and Iron Works« (na vogalu 20th Street in Illinois Street). Precej Slovencev si je svoj kruh služilo tudi v pivovarnah, ki so obratovalle v bližini ali pa na samem »Kranjskem Hribu« kot npr.: »Anchor Steam Beer« (na vogalu 17th Street in Kansas Street), »Budweiser« (na vogalu 19th Street in Bryant Street) ter »Rainier Brewery« (na vogalu 16th Street in Bryant Street).⁴²

Seveda se je podobno kot v vseh ameriških mestih, kjer so se slovenski izseljenci naselili v večjem številu, precej Slovencev preživljalo tudi z obrtjo. Tako je znano, da je med obema vojnama imel Joe Golob na vogalu 19th Street in San Bruno Avenue čevljarstvo delavnico. Nedaleč stran je bila na vogalu 19th Street in Vermont Street mesnica ter prodajalna sadja bratov Jelenich. Znamenita je bila predvsem njihova mesnica, kjer so kot posebnost prodajali »kranjske klobase«. Mesnico, in to samo na drugi strani Vermont Street, je imel tudi Henry M. Golobic, nedaleč stran je bil tudi gostinski lokal, ki sta ga vodila John in Mary Bluth.⁴³

³⁹ Prim.: Klemenčič, *Jurij Trunk*...

⁴⁰ Anton Grdina, Z mojega potovanja po zapadu. *Glasilo K.S.K.J.*, let. 16, št. 20. Cleveland, Ohio, 10. junija 1930, str. 6.

⁴¹ Anthony Kastellic, Slovenski hrib. (Izrezek iz 32. letnika *Narodnega Glasnika*). ANSF-CN.

⁴² Intervju z Joe ter Ann Sustersich - oskrbnikoma Slovenskega naprednega doma v San Franciscu, leta 1992.

⁴³ Intervju z Joe ter Ann Sustersich septembra 1991; *Souvenir Program of the Bazaar for the Building Fund of the Slovenian Progressive Home*. San Francisco, California 1929.

Očitno je bil Vermont Street nekakšno trgovsko »središče« Slovencev, saj je imel na št. 497 Joe Absec gostinski lokal, na št. 699 pa sta bili prodajalna čevljev ter prodajalna cigar, ki sta bili v lasti slovenskega izseljenca s priimkom Russ. Poleg tega je bil na križišču s 17th Street še en gostinski lokal, katerega lastnik, ki je bil sicer slovenski izseljenec, ni znan.⁴⁴

Kar nekaj prodajaln, gostinskih lokalov ali drugih obrtnih delavnic, katerih lastniki so bili slovenski izseljenci, je bilo tudi v sosednjih ulicah. Tako je na 501 San Bruno Avenue (na vogalu z Vermont St.) bila slaščičarna, brivnica ter prodajalna cigar Matta Daychmana, na vogalu 18th Street ter San Bruno Avenue krojaška delavnica J.G. Anzicka, na križišču Kansas Street in 17th Street restavracija, ki jo je vodil Anton Judnich s svojimi sinovi. Eden večjih podjetnikov je bil prav gotovo Martin Judnich,⁴⁵ po poreklu iz Starega trga pri Ložu; bil je lastnik gostilne in »boardinghousa« na San Bruno Avenue.⁴⁶

Poleg zgoraj omenjenih so se s podjetništvom ukvarjali še: bratje Erlach (prodajalna mesa na 1690 Philmoore Street), Victor J. Lampe (prodajalna kave, čajev ter čokolade - naslov neznan), Matt Toyec (avtomehanična delavnica ter bencinska črpalka na 231 Potrero Avenue) ter Joe Kambick (lastnik manjšega gradbenega podjetja na vogalu Mariposa Street ter San Bruno Avenue). Kot posebnost velja omeniti še frizerski salon na 22nd Street, ki ga je lastnik Vidmar kljub svojim 82 letom starosti vodil še v 90-ih letih 20. stoletja. V slovenski naselbini na »Kranjskem Hribu« je delovala tudi tržnica, ki je bila sicer v italijanski lasti, vendar so na njej prodajali svoje izdelke tudi številni slovenski prodajalci.⁴⁷

Posebej omembe vreden je tudi Joe Udovč, ki je s svojim podjetjem »Oceanfide Sheet Metal Heating & General Contracting« še danes eden najbogatejših Slovencev ne le v Kaliforniji, temveč tudi v Združenih državah Amerike. Seveda se je s podjetništvom ukvarjalo še več drugih Slovencev, ki jih v tem pregledu nismo omenili. Za podrobnejšo analizo tega pojava bi bilo potrebno pregledati ter analizirati še veliko drugih virov.

Slovenska naselbina na »Kranjskem Hribu« je ostala skoraj nespremenjena vse od svojega nastanka pa do prvih let po drugi svetovni vojni, ko jo je novozgrajena avtocesta št. 101 razdelila na dve. Tedaj so se Slovenci pričeli vse bolj izseljevati v primestne predele (v okraj San Mateo), kljub vsemu pa so se na obeh območjih ohranili vse do današnjih dni. Tako je po podatkih Allena in Turnerja živelo leta 1980 v okraju San Francisco 157 oseb slovenskega porekla, v sosednjem okraju San Mateo pa 120 oseb slovenskega porekla.⁴⁸

Organiziranost Slovencev v San Franciscu

Tudi Slovenci, ki so se naselili v Kaliforniji oz. San Franciscu, so se tako kot drugod po Združenih državah kmalu organizirali v društvih, cerkvenih organizacijah ter *Slovenskem naprednem domu*.

Po dostopnih podatkih so Slovenci v San Franciscu najprej ustanovili *Slovensko Podporno društvo Kalifornije*, in sicer že 17. aprila 1891. Namen društva je bil »podpirati

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ »Boarding house« - večja stanovanjska hiša, kjer je poleg lastnikove družine živelo še nekaj podnajemnikov (ponavadi 10 do 15), tako imeovanih »boarderjev«, ki so v hiši imeli posteljo, gospodinja pa jih je proti plačilu oskrbovala s hrano in perilom. Ponavadi je bilo življenje v »boarding hous« prehodna oblika življenja priseljencev, saj so ti najeli ali kupili svoje stanovanje, ko so prišli do stalnih dohodkov.

⁴⁷ *Souvenir Program of the Bazaar for the Building Fund of the Slovenian Progressive Home*. San Francisco, California 1929.

⁴⁸ Allen - Turner, *We the People* ..., str. 98.

svoje člane v boleznih in nesreči.«⁴⁹ Društvo je bilo inkorporirano v začetku januarja 1901 pod imenom *Avstrijsko Kranjsko podporno društvo sv. Jožefa*. V inkorporacijskih listinah je med drugim zapisano, da je »namen ustanovitve korporacije: Skrb za člane, ko so bolni ali potrebujejo pomoč, skrb za njihov pokop v primerih smrti in za pokopališče umrlih članov...« Člani prvega direktorija društva so bili: Joseph Blut, Marcus Jonke, Joseph Prus, Jakob Jaksa ter Jahorn Judnich, vsi iz San Francisca.⁵⁰ Dne 18. septembra 1918 je društvo ob napovedanih spremembah političnega zemljevida Evrope prevzelo ime: *Slovensko podporno društvo v California* (sic!) /*Slovenian Lodge of California*/.⁵¹

Konec novembra 1908 so ustanovili še žensko različico tega društva: *Avstrijsko Kranjsko žensko podporno društvo sv. Marije*, ki je bilo inkorporirano konec julija 1911. V inkorporacijskih listinah lahko beremo, da je bil njegov namen poleg skrbi za bolne oziroma za vse članice, ki potrebujejo pomoč, in skrbi za pokopališče tudi postavitve, popravilo in ohranjanje stavb za potrebe društva in posedovanje posesti. Prve ustanoviteljice so bile: Matilda Blut, Mary Gersich, Annie Skala, Mary Erdelatz in Mary Golobic, vse iz San Francisca.⁵² 9. marca 1931 se je društvo preimenovalo v *Slovensko žensko Društvo Sv. Marije* /*Slovenian Ladies Society of St. Mary*/, s čimer se je strinjalo vseh 53 prisotnih članic. V tem času sta društvo vodili Louisa Govednick (predsednica) in Annie Skala (tajnica).⁵³

Že septembra 1895 so ustanovili podporno društvo *Slovenic Catholic Benevolent Society*, katerega namen je bil skrb za člane v primeru bolezni ali smrti in skrb za pokopališče članov. Prvi člani vodstva so bili Jacob Skala, Marcus Jonke, Joseph Prus, Martin Golobic in župnik Joseph Jeram.⁵⁴ Pobudnik ustanovitve tega društva je bil očitno župnik Joseph Jeram; društvo je najverjetneje kmalu propadlo (verjetno ob Jeramovem odhodu v »Rajsko dolino«).

V prvih letih 20. stoletja je bilo ustanovljeno *Društvo Sv. Jožefa št. 23 Jugoslovanske katoliške jednote (JSKJ)*, ki je že leta 1907 štelo 96 članov (od tega 30 žensk)⁵⁵ in ga v svoji knjigi *Amerika in Amerikanci* omenja tudi Jurij Trunk. Po njegovih navedbah je društvo štelo (verjetno leta 1911 ali pa 1912) 105 članov.⁵⁶ Kasneje so, 9. aprila 1924, ustanovili namesto tega društva *Društvo Golden Gate, št. 141 JSKJ*, ki je nadaljevalo njegovo tradicijo.⁵⁷

Junija 1914 je bilo ustanovljeno tudi *Slovensko Amerikansko Bratsko Podporno Društvo* /*Slovenian American Fraternal and Beneficial Society*/, katerega delokrog je bilo le

⁴⁹ Fabian, *Zgodovina Slovencev v Kaliforniji...*, 75.

⁵⁰ *Articles of Incorporation of the Austrian, Carniolan, Benevolent Society of St. Joseph. San Francisco, 19. februarja 1901.* (Kopije originala po posredovanju Rada Genoria v lasti avtorja).

⁵¹ *Articles of Incorporation of the Austrian, Carniolan, Benevolent Society of St. Joseph. In the superior court of the State of California, in and for the City and County of San Francisco. San Francisco, 18. septembra 1918.* (Kopije originala po posredovanju Rada Genoria v lasti avtorja).

⁵² *Articles of Incorporation of Austrian Carniolan Ladies Benevolent Society of St. Mary. San Francisco, 31. avgusta 1911.* (Kopije originala po posredovanju Rada Genoria v lasti avtorja).

⁵³ *Slovenian Ladies Society of St. Mary. San Francisco, 11. marca 1931.* (Kopije originala po posredovanju Rada Genoria v lasti avtorja).

⁵⁴ *Articles of Incorporation of the Slovenic Catholic Benevolent Society. San Francisco, 30. septembra 1895.* (Kopije originala po posredovanju Rada Genoria v lasti avtorja).

⁵⁵ Darko Friš, *Ameriški Slovenci in katoliška cerkev ...*, str. 296.

⁵⁶ Trunk, *Amerika in Amerikanci*, 466.

⁵⁷ Fabian, *Zgodovina Slovencev v Kaliforniji...*, 77.

območje mesta San Francisco.⁵⁸ Kasneje so v mestu ustanovila svoja društva tudi ostale podporne organizacije. Tako Zavertnik za leto 1923 navaja da imata, »v *San Franciscu ... dve podporni organizaciji svoji društvi: št. 304 Slovenske narodne podporne jednote (SNPJ) in št. 46 Slovenske svobodomiselne podporne zveze (SSPZ)...*«⁵⁹ Društvo Prijatelj, št. 46 SSPZ je bilo ustanovljeno že 6. februarja 1910, društvo *Tabor Slovanov*, št. 304 SNPJ pa 6. novembra 1916.⁶⁰

V 20-ih letih 20. stoletja so ustanovili še nekaj slovenskih društev, kot npr. društvo *Pathfinders /Stezosledci*, št. 681 SNPJ/, ustanovljeno 6. julija 1929, v katerem so v skladu s takratnimi splošnimi tendencami v SNPJ poslovali v angleškem jeziku. Namen društva je bil, kot so zapisali: »*združevati sinove in hčere slovenskih in ostalih slovanskih narodov, rojenih v Združenih državah, v korist promocije skupnih interesov in ohranjanje kulturne dediščine naše rase.*«⁶¹ Leta 1927 so organizirali še Društvo št. 13 Slovenske ženske zveze (SZŽ), maja 1930 pa Društvo Sv. Frančiška, št. 236 KSKJ.⁶²

Še pred tem so 9. februarja 1926 Slovenci v San Franciscu ustanovili tudi korporacijo imenovano *Avstrijsko Kranjski graditveni klub /Austrian Carniolian Building Club/*,⁶³ katerega namen naj bi bila »*promocija materialne dobrobiti članstva z dobrim in varnim investiranjem sredstev in z razdelitvijo profitov korporacije; zbirati darove, kakor tudi kupovati, obdržati, dati v najem, prodati ter delovati preko hipotekarnega poslovanja in delovati v vseh oblikah poslovanja, kot je posojanje in zbiranje denarja.*«⁶⁴

Društvo je delovalo v mestu in okraju San Francisco. Ustanovni člani tega društva so bili: Joseph Blut (San Francisco), Anton Bluth (3017 20th Street, San Francisco), Jacob A. Jacksa (1218 Mariposa Street, San Francisco), Joseph Stariha (730 Vermont Street, San Francisco), Mathias Bluth (3017 20th Street, San Francisco), Mathias Judnich (1157 San Bruno Avenue, San Francisco) ter Peter Videtic (594 Vermont Street, San Francisco). Letna članarina je znašala 30 dolarjev, društvo pa je bilo inkorporirano 9. novembra 1926.⁶⁵

Čeprav se je v San Franciscu do začetka 30-ih let 20. stoletja naselilo kar precejšnje število Slovencev, so imeli le-ti veliko težav pri organiziranju svojih društev, še zlasti prvih, kar je razvidno iz pisma Johna Bartola, tajnika društva št. 304 SNPJ, ki ga je kasneje Zavertnik objavil v svoji knjigi. V pismu je Bartol navedel, da je:

»*dne 6. novembra 1916 ... Peter E. Kurnick povabil pismeno več rojakov, naj se udeleže ustanovne seje novega društva. Zavedni rojaki so se odzvali njegovemu pozivu. Kurnick je začel sejo s kratkim nagovorom, v katerem je pojasnjeval, da je sklicana seja velikega pomena za slovensko naselbino v San Franciscu, ker se ima ustanoviti društvo z naprednim programom in se pridružiti S.N.P.J. Navzoči John Bartol, John Dežman, Frank Vidmar, L. Ivan, J. Shobar, Ignac Lužar in Joe Koenig so se strinjali s tem nasvetom. Po kratki debati so bili izvoljeni odborniki: Predsednik Peter E. Kurnick, tajnik Joseph Koenig, blagajnik Frank Vidmar, zapisnikar John Bartol. Društvo je dobilo ime »Tabor Slovanov«. Začeto delo je bilo težko. Bilo ni niti denarja niti veliko članov. Sklenilo se je, da se zboruje toliko časa na Kurnickovem domu, dokler si*

⁵⁸ Prav tam, 75.

⁵⁹ Zavertnik, Ameriški Slovenci, 466.

⁶⁰ Fabian, Zgodovina Slovencev v Kaliforniji..., 75.

⁶¹ Anna Fabian, »Pathfinders Lodge No. 681, S.N.B.S.«. *The Slavonic Pioneers of California...*, 62.

⁶² Fabian, Zgodovina Slovencev v Kaliforniji ..., 75.

⁶³ Pismo Johna Kukarja Franku C. Jordanu, Secretary of State, Sacramento, California, 9. februarja 1926. ANSF-CN.

⁶⁴ Articles of Association of »Austrian American Building Club«, 9. novembra 1906. ANSF-CN.

⁶⁵ Prav tam.

društvo toliko ne pomaga finančno, da najame prostor za obdržavanje (sic!) sej. Pričela se je agitacija, in jeli so pristopati novi člani... V začetku je bil boj za obstanek težak, dokler se niso rojaki prepričali, da društvo ne sili nikogar, da postane brezverec, ampak je samo za vsako koristno in napredno stvar... Trdo delo je imelo uspehe, pristopati so pričeli novi člani in kmalu bo društvo po številu svojega članstva najmočnejše v mestu. Društvo šteje sedaj 120 članov v oddelku za odrasle in 25 članov v mladinskem oddelku. Do leta 1924 je bilo naše društvo najmlajše med slovenskimi društvi v mestu.

Ko si je društvo nekoliko opomoglo, si je najelo svojo dvorano, kar je zopet koristilo društvu. V naši dvorani zboruje še dvojice drugih društev in »Izobraževalni dramski klub Slovenia«. Ta je priredil prvo gledališko predstavo v korist našemu društvu.

SedANJI odborniki so: Predsednik Peter E. Kurnick, podpredsednik F. Matjašič, tajnik John Bartol, blagajnik J. Shobar in zapisnikar Joe Koenig.«⁶⁶

Kljub vsem težavam, ki so pestile društva slovenskih izseljencev v San Franciscu, je društvo *Tabor Slovanov*, št. 304 SNPJ kmalu postalo vodilno društvo slovenskih izseljencev v San Franciscu. Že do začetka 30-ih let 20. stoletja je izplačalo več kot 55.000 dolarjev bolniške podpore in »smrtnine« svojim članom in že sredi 20-ih let najelo dvorano za svoje delovanje. Najeta društvena dvorana je postala pravo zbirališče Slovencev v San Franciscu, kjer so prirejali najrazličnejše družabne prireditve. Ob eni takih akcij (organizirati so nameravali gledališko predstavo v korist blagajne društva) je bil ustanovljen »Club Slovenia« (izobraževalno in dramsko društvo Slovenija), o čemer je pisala tudi Anna Fabian:

»Dne 8. oktobra 1922. je Anthony Kastellic sklical sejo, katere se je udeležilo večje število rojakov... in obrazložil namen, ki ga ima vršeca se seja. Sprejme se, da se novi klub imenuje »Izobraževalni in Dramatični Klub Slovenia«. Prva redna mesečna seja se je vršila dne 15. oktobra 1922., na kateri se takaj (sic!) izvoli dramski odbor, kateri je šel takaj (sic!) na delo ter si izbral igro »Krčmar pri Zvitem Rogu«, katero je priredil s plesno veselico v Eagle dvorani dne 20. januarja 1923. S to igro in veselico se je klub finančno podperl (sic!) za nadaljevanje svojega kulturnega dela...«⁶⁷

Glavne aktivnosti kluba so bile povezane z izobraževanjem in družbeno dejavnostjo oziroma s prizadevanji za organizacijo lokalnih Slovencev na političnem in družabnem področju ter z organiziranjem prireditev za financiranje različnih dejavnosti kluba.⁶⁸

Kmalu so se člani kluba lotili tudi ustanovitve čitalnice. Prve knjige sta darovala Andrew Leksan ter Anthony Kastellic, kmalu pa so tudi sami kupili več angleških ter slovenskih knjig. Naročili so tudi večje število časopisov in revij, zlasti slovenskih; s tem si je klub pridobil zaupanje med slovenskimi izseljenci in članstvo je pričelo hitro naraščati. Marca 1923 je klub sprejel nova pravila, s čimer »si je klub utrdil svojo podlago in si začrtal svojo pot v bodočnost.«⁶⁹

Že maja 1924 je Andrew Leksan, eden vidnejših članov kluba, predstavil idejo o gradnji *Slovenskega Doma* in člani kluba so se kmalu lotili te zahtevne naloge, o čemer lahko več izvemo iz pisanja Anne Fabian:

»Že oktobra meseca 1924. je klub priredil prvo igro s plesno veselico v korist Slovenskega Doma, pri kateri so delovala vsa slovenska društva v San Franciscu.

⁶⁶ Zavertnik, *Ameriški Slovenci*..., 268-269.

⁶⁷ Fabian, *Zgodovina Slovencev v Kaliforniji*..., 75.

⁶⁸ Kastellic, *Kranjski Hrib*... ANSF-CN.

⁶⁹ Fabian, *Zgodovina Slovencev v Kaliforniji*..., 76.

Februarja meseca 1925. je klub posvetil veliko pažljivost pevskega zboru in za istega izdelal nova pravila. Sledil je pazno odboru za zgraditev Jugoslovanskega doma v San Franciscu. Odbor Jugoslovanskega doma se je izkazal za nezmožnega svojemu delu. Tako je klub Slovenija odstopil in se zavzel za resno akcijo za zgraditev Slovenskega Doma v sredini slovenske naselbine v San Franciscu...⁷⁰

Tako je klub Slovenija že v začetku marca 1927 povabil vsa slovenska društva k razpravi o izgradnji tega doma. Klubov tako imenovani začasni odbor ali - kakor so ga sami imenovali - preiskovalni odbor, je vse prisotne seznanil, da bi bilo za potrebe Slovenskega doma najbolje odkupiti poslopje na vogalu Vermont Street in Mariposa Street, ki je bilo v lasti »Pacific Gas & Electric Co.« Za pogajanja z omenjeno družbo so člani kluba Slovenija pooblastili Anthonya Kastellica in temu se je s predstavniki »Pacific Gas & Electric Co.« uspelo dogovoriti za nakup poslopja za 10.000 dolarjev.⁷¹

Člani začasnega odbora so na eni svojih sej razpravljali tudi o imenu doma. Bilo je več predlogov, kot na primer: »Slovenian Community Home«, »Slovenian Progressive Home«, »Slovenian Home« in podobno. Po dolgi razpravi so sklenili, da bodo dom poimenovali *Slovenian Progressive Home*, pa čeprav so pri ustanavljanju doma sodelovali člani vseh slovenskih organizacij, torej tudi tako imenovanih »konservativnih organizacij«.⁷²

Omeniti še velja, da so na vseh sejah, na katerih so se ukvarjali s problematiko Slovenskega naprednega doma, vodili tudi zapisnike, iz katerih je jasno razvidno, s kakšnimi problemi se je ubadala slovenska skupnost v San Franciscu ob ustanovitvi svojega doma. Te zapisnike so sprva vodili izmenično v slovenskem ter angleškem jeziku. Od avgusta 1927 dalje, ko so prevladali interesi prve generacije slovenskih priseljencev, pa so zapisnike sej vodili izključno v slovenskem jeziku. V slovenskem jeziku so zapisnike sej Slovenskega naprednega doma vodili vse do druge svetovne vojne (januar 1941), nakar so jih ponovno pričeli voditi v angleškem jeziku.⁷³

Potem, ko so se z družbo »Pacific Gas & Electric Co.« uspeli dogovoriti okrog nakupa stavbe za potrebe slovenskega doma, so člani Kluba Slovenija 20. avgusta 1927 sklicali sejo vseh slovenskih organizacij, ki so se odzvale v polnem številu. Tako je Slovensko Podporno Društvo v Californii zastopal predsednik John Ivanetich, Slovensko Amerikansko Bratsko Podporno Društvo tajnik Martin Šukle, Tabor Slovanov, št. 304 SNPJ predsednik Josip Adamič, Slovensko Žensko Društvo Sv. Marije predsednica Barbara Kramar ter tajnica Anna Skala, Društvo Golden Gate, št. 141 JSKJ predsednik John Klemenc, Društvo Prijatelj št. 46 SSPZ pa predsednik John Moveren. Klub Slovenija so na tej seji zastopali Andrew Leksan, Joseph Fabian st., Anthony Kastellic, John Cvetkovič, Peter E. Kurnick, Ella Russ, Math Stukel, Carl Kremesec in Frank Sterbenk.⁷⁴

Na seji so ustanovili še poseben trinajstčlanski odbor Slovenskega doma; vodili so ga Martin Šukle (predsednik), Peter E. Kurnič (podpredsednik), Anthony Kastellic (tajnik) ter John Ivanetich (blagajnik).⁷⁵ Ustanovili so tudi neprofitno delniško družbo z imenom *Slovenian Progressive Home* in vsak, ki je kupil delnico v vrednosti 10 dolarjev, je postal

⁷⁰ Prav tam, 76.

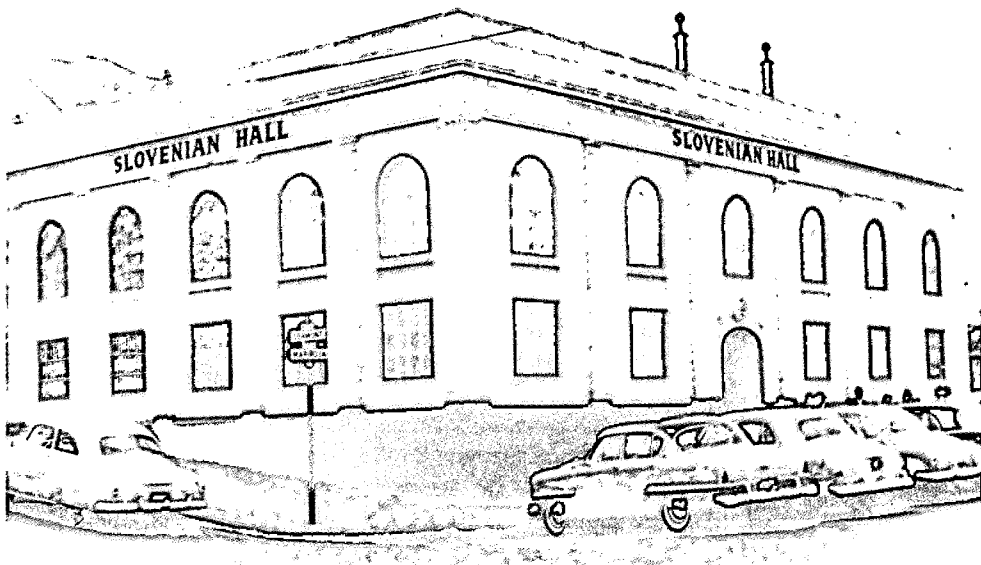
⁷¹ Prav tam, 76.

⁷² Zapisnik seje začasnega odbora z dne 29. julija 1927. *Slovenian Progressive Home - Secretary's Book*, str. 3. Arhiv Slovenskega progresivnega doma v San Franciscu (v nadaljevanju: ASPD-SF).

⁷³ *Slovenian Progressive Home - Secretary's Book*. ASPD-SF.

⁷⁴ Fabian, Zgodovina Slovencev v Kaliforniji..., 76-77.

⁷⁵ *Slovenian Progressive Home. 50th Year Anniversary, 1927-1977*. San Francisco 1977.



Slovenski narodni (oziroma: napredni) dom v San Franciscu ob avtocesti 101

član omenjene delniške družbe. Vendar noben posameznik ali organizacija nista mogla kupiti več kot 50 delnic, tako da nad domom nihče ni mogel imeti absolutne kontrole.⁷⁶

Kmalu po ustanovitvi je odbor pričel pogajanja z družbo »Pacific Gas & Electric Co.« glede odkupa stavbe in takoj nakazal 500 dolarjev predplačila, ki jih je založil *Klub Slovenija*. Ta klub je namreč prevzel vse finančne obveznosti *Slovenskega naprednega doma*, dokler ne bi prodali zadostnega števila delnic in sklenili pogodbe s »Pacific Gas & Electric Co.« Obe strani sta kmalu sklenili pogodbo, po kateri je morala delniška družba *Slovenian Progressive Home* v tridesetih dneh plačati 3.000 dolarjev za prvi obrok kupnine, ostalih 7.000 dolarjev pa nakazati v šestih mesecih.⁷⁷

Ko je bila pogodba sklenjena, so pričeli člani odbora zbirati denar. Zbirali so ga od hiše do hiše in zahtevano vsoto izplačali družbi »Pacific Gas & Electric Co.« še pred koncem leta. Vendar delo s tem še ni bilo opravljeno. Kupljeno stavbo je bilo potrebno obnoviti, saj ni bila primerna za sestanke in družabna srečanja. Slovenci iz San Francisca so ponovno strnili svoje vrste in pričeli z obnovo poslopja. Večino del so opravili sami, brezplačno, vendar je bilo to še vedno premalo, da bi lahko aktivnosti v domu potekale neovirano. Potrebno je bilo veliko denarja za plačilo obrtnikov in materiala ter za notranjo opremo.

Tako je *Klub Slovenija* domu daroval okrog 2.600 dolarjev, za protiuslugo pa dobil pravico do brezplačne uporabe enega prostora v prvem nadstropju, ki ga je preuredil v svojo knjižnico.⁷⁸ Omeniti velja, da je bila knjižnica v *Slovenskem naprednem domu* odprta že po dobrem mesecu dni in je bila edina na Pacifiški obali. Že ob svoji otvoritvi je imela več kot 1000 knjig v slovenskem, hrvaškem in angleškem jeziku ter mnoge časopise in revije. Do marca 1930 se je število knjižnih enot podvojilo.⁷⁹

⁷⁶ Kastellic, Kranjski Hrib..., ANSF-CN.

⁷⁷ Fabian, Zgodovina Slovencev v Kaliforniji..., 77.

⁷⁸ Prav tam, 77.

⁷⁹ Kastellic, Kranjski Hrib..., ANSF-CN.

Čeprav *Slovenski napredni dom* še ni bil povsem dograjen oziroma obnovljen, so bile prve prireditve organizirane že decembra 1927, ko so priredili praznovanje Božiča za otroke slovenskih staršev. Slavnostna otvoritev doma je bila šele 4. julija 1928. Na slovesnost so bili povabljeni »vsi Jugoslovani in ravnotako v klubovo čitalnico, katera posojuje knjige tudi nečlanom, in to brezplačno.«⁸⁰

Potem, ko je *Slovenski napredni dom* končno pričel služiti namenu, so vanj prenesla svojo dejavnost vsa slovenska društva. Tako je pričel *Klub Slovenija* gojiti tudi športne dejavnosti in propagirati idejo za ustanovitev telovadnega odseka. Kupil je moderno telovadno orodje in postavil telovadnico v veliki dvorani. To bogato društveno življenje je za kratek čas skazila le nenadna smrt klubskega predsednika in tajnika ter odbornika *Slovenskega narodnega doma*, Josepha Fabiana st., ki je umrl 1. julija 1930.⁸¹

Živahno kulturno in društveno življenje Slovencev se je nadaljevalo vse do današnjih dni. Prvega pol stoletja so *Slovenskemu naprednemu domu* predsedovali, oziroma ga uspešno vodili: Martin Šukle (1927-1928, 1948-1949), Peter E. Kurnick (1929-1933, 1935-1937 in 1942-1944), Victor Lampe (1934), John Barich (1938-1940, 1952-1956), Joseph Fabian ml. (1941, 1945-1947), John Stich (1950), John Judnich (1951), Stanley Sommers (1957), Edward Lampe (1958) ter Rudolph Troya (1959-1977).⁸²

Slovenska društva, ki so delovala v okviru *Slovenskega naprednega doma*, so izdajala tudi poseben reklamni bilten z naslovom »Bazar«, v katerem so poleg programov aktivnosti doma oglaševali svoje izdelke ali usluge slovenski podjetniki ter podjetniki ostalih narodnosti, ki so imeli svoje obrate v bližini slovenske naselbine.⁸³

Večina društev, ki so delovala v okviru *Slovenskega naprednega doma*, je obstajala še v 90-ih letih 20. stoletja; nekatera tako, da so se združila s programsko sorodnimi društvi, druga pod spremenjenim imenom. Tako sta se leta 1941 obe društvi SNPJ (Tabor Slovencev, št. 304 in Pathfinders, št. 681) združili v *Društvo št. 304 SNPJ /SNPJ Lodge 304/*, Društvo Golden Gate, št. 141 JSKJ pa se je, ob preimenovanju JSKJ v *Ameriško bratsko zvezo /American Fraternal Union/* leta 1940,⁸⁴ preimenovalo v *Društvo Golden Gate Ameriške bratske zveze /Golden Gate Lodge American Fraternal Union/*. Ob teh spremembah imen in združitvah društev velja omeniti dve novi lokalni organizaciji in sicer: *Native Sons of the Golden West Parlors* ter *South of Market Boys Incorporated*. Seveda so s svojim delovanjem v tem obdobju nadaljevali še: *Društvo Sv. Frančiška KSKJ /St. Francis Society KSKJ/*, *Slovensko Ameriško bratsko Podporno Društvo /Slovenian American Lodge/*, *Društvo št. 13 SZZ /Lodge No. 13 SWU/* in seveda *Kulturno ter izobraževalno društvo Slovenija* (Klub Slovenija).

Vse omenjene organizacije še vedno uporabljajo *Slovenski napredni dom* za svoje aktivnosti, le v dnevih, ko te organizacije nimajo predvidenih svojih akcij, dom oddaja prostore v najem. Ker čisti letni dobiček doma ne presega 25.000 dolarjev, se dom šteje za neprofitno organizacijo in mu o svojih dohodkih ni bilo potrebno poročati pristojni davčni službi.⁸⁵

⁸⁰ Fabian, Zgodovina Slovencev v Kaliforniji..., 77.

⁸¹ Prav tam, 77.

⁸² *Slovenian Progressive Home. 50th Year Anniversary, 1927-1977*. San Francisco 1977, str. 1.

⁸³ *Souvenir Program of the Bazaar...*, San Francisco 1929.

⁸⁴ Matjaž Burjak, Jugoslovanska katoliška jednota (JSKJ) oziroma Ameriška bratska zveza (ABZ) od ustanovitve do leta 1942. *Etnični fraternalizem v priseljenjskih deželah = Ethnic Fraternalism in Immigrant Countries*. Maribor 1996, str. 371-378.

Razširjanje časopisa »Proletarec«

Podobno kot v vseh večjih slovenskih naselbinah širom Združenih držav, je bilo tudi med Slovenci v San Franciscu nekaj naročnikov časopisa *Proletarec*, glasila *Jugoslovanske socialistične zveze*.⁸⁶ V 40-ih letih 20. stoletja so med njimi prevladovali podjetniki (kot na primer Matt Dayschman) in vodilni možje slovenskih društev (Andrew Leksan ter Anthony Kastelic - vodilna člana *Kluba Slovenija*, Joe Koenig - zapisnikar *Društva Tabor Slovenov št. 304 SNPJ* in podobni). Med naročniki *Proletarca* sta bila tudi *Klub Slovenija* ter *Slovenski napredni dom*, kakor tudi župnik Vital Vodušek. Precej naročnikov je živelo tudi v sosednjem Oaklandu (na primer: Anton Miller, Albert Hrast, Anton Tomšič, Mark Russ, John Božič, Ana Bajtse in Benedikt Žagar).⁸⁷

Podobno kot pri ustanavljanju društev so slovenski izseljenci iz San Francisca ter okolice tudi pri naročanju na *Proletarca* izkazali veliko nezaupanja, zato je bilo potrebno precej truda za vsakega novega naročnika. To nam potrjuje zanimiva korespondenca, ki jo je v 40-ih letih 20. stoletja vodil zaupnik omenjenega časopisa Anton Tomšič iz Oaklanda z uredništvom časopisa oziroma s Charlesom Pogorelcem, ki je bil tajnik vseh organizacij povezanih z *Jugoslovansko socialistično zvezo* ter uredništvom *Proletarca*. Iz korespondence lahko marsikaj izvemo tudi o vsakodnevem življenju slovenske skupnosti v San Franciscu v tistem času.

Ko govorimo o tej korespondenci, velja omeniti, da so izvlečki iz pisem prepisani dobesedno z vsemi napakami, ki so jih zagrešili pisci. Teh je bilo veliko, še zlasti v pismih Antona Tomšiča. Zakaj je bilo temu tako, je razvidno iz pisma, ki ga je Tomšič pisal Pogorelcu. V njem je med drugim zapisal:

»Vem da si zopet zaposlen, pa toliko si bodeš že vzel časa da bodeš prečital teh par verstic..., Slovene Dictionary prejel, hvala za točno pošiljatev, iz knjige se sedaj učim slovensko in Angleško, ko sem pričel nekoliko studirat, pa sem prišel do zaključka da neznam nobene špaha, Ha. Ha...«⁸⁸

V zvezi s problemi okrog naročnikov velja najprej omeniti pismo, ki ga je Tomšič marca 1942 pisal Charlesu Pogorelcu. V njem je pisal o razmerah na »Kranjskem Hribu« in ga opozoril, da kljub relativno veliki tamkajšnji slovenski naselbini glede novih naročnikov »ni treba preveč pričakovati.« Tomšič je še menil, da bi se stvari lahko spremenile na bolje le, če bi jim uspelo nagovoriti župnika Voduška, da bi propagiral njihov časopis. Tako je Tomšič Pogorelcu med drugim pisal:

»Če bi jaz mogel nagovoriti Oceta Voduska, ko imajo Nasi Rojaki toliko zaupanja v Njega, potem bi gotovo dobil nekaj Naročnikov za Nas List, drugace pa ne, kadar prideva zopet skupaj, pri Bari, ga bodem pobaral, ce cita List Proletarca, drugace itak ne prideva Skupaj. Je Fest Fant, samo njegova Stranka je Zanic, pa so nasi še tako zasleplen, da danes pijejo Skupaj Pri

⁸⁵ Pismo R.H. Sustaricha Franchise Tax Board, 12. januarja 1993. Arhiv Slovenskega progresivnega doma v San Franciscu.

⁸⁶ O vsebinski zasnovi časopisa »Proletarec« glej: Matjaž Klemenčič, *Proletarec and the Acculturation of Slovene Workers in the United States. Labor migration Project, Labor Newspaper Preservation Project: The Press of Labor Migrants in Europe and North America from 1880's to 1930's*. (Christiane Harzig and Dirk Hoerder, ur.). Bremen 1985, str. 475-486.

⁸⁷ Naročniške kartice časopisa *Proletarec*. Immigration History Research Center, St. Paul, Minnesota - fond: Jugoslovanska socialistična zveza / Yugoslav Socialist Federation (v nadaljevanju: IHRC-fond: JSZ), mapa št. 162.

⁸⁸ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, 24. januarja 1945. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 348.

Bari, drugi dan pa gredo k Spovedi k Njemu.

Društvo Tabor Slovanov SNPJ bode priredila Društvena Veselica, May 3 na Kranjskem Hribu, bode pripravno za agitacijo za Nas List. Pisi na Leksana Koliko Zahteva Majniske izdaje za isti Dan, jaz ga ne bode opominjal, saj je dovolj star, ce ga ti opomnis mogoce se bode bol odzval, in ce jih bode narocil mu bode pomagal pri Agitaciji, na mene pa posli 5 listov Majniske izdaje, Mene je stalo 16 centov in trip v Sanfrancisko predno sem izvedel koliko Druzinskih Koledarjev si bodeva narocila, to je vse kar ti morem danes porocat o nasi Agitaciji za Proletarca...»⁸⁹

Ob težavah s pridobivanjem naročnikov je v korespondenci iz leta 1942 in 1943 prevladovalo vprašanje neplačevanja naročnine, za kar so krivili predvsem zaupnika s »Kranjskega Hriba« Andrewa Lekšana, sicer enega vplivnejših članov *Kluba Slovenija*. Na klubskih prireditvah »kamor se obrneš, že kateri stoji s Klobukom v Roki, in kolekta za to ali ono, če pa kolektaš za naš delavski list, so mu pa nekateri nasproti, nekaj jih je tudi taci, da ga niso še nikoli čitali, in nekateri ga tudi neznajo, kljub temu ga sovražijo...«⁹⁰

V enem od naslednjih pisem je Tomšič Pogorelca obvestil, da je bil s soprogo:

»v San Francisco March 25, z namenom da bode kolaktal narocnina za Proletarca, Joe Frankovica nisem dobil, ker so mi drugi pravili da se je preselil nekam drugam, blizu tam kjer je stanoval popred, Andrew Leksan mi je obljubil da bode on poizvedel, kje stanuje in da bode on Leksan njega vprasal ce bode se naprej ostal naročnik proletarca, pa cakam zaman, pocakaj, mu ni treba ustaviti lista, ga bode videl 7 Maya ko bode sel zopet v San Francisco, prodajat Mayski Glas.

Pri Taucherju sem hitro opravil, rekel mi je da bode se placal zato ko sem jaz prisel, in mi rekel da on ga ni se nobene stvilke precital, placal pa bo bol z jezo, pa se ni hotel meni zamerit, ko veckrat pripeljem k njemu kaksne Pivce, in on je pa za Biznis, meni se isto nedopade, in ko mu bode narocnina potekla mu bode list ustavili, ker je rekel da ga nobeden ne cita, Leksana se pa bol malo sonira, zato se je Leksan navelical njega tirjat, zato je bil vedno po 6 mesecev od zadaj.

Pri leksanu Smo se z Mrs. zopet sporekla, pisal sem Leksanu Kartico s katero sem mu naznanil, da sem placal narocnino za njega in Club Slovenia, pa me je osinfala, da zakaj sem placal, ker so mislili list pustiti, da ga nobeden ne cita, in tako dalje, rekel sem ji da nisem prisel tirjat, in sem ji rekel da ce prav nikoli ne placa, da zato pri Big Tonetu ne bode Prodan, on se je smejal, potem mi je on narocil da nic vec pisat na njega, kar se tice lista, ker potem vedno laja nad nim, in od sedaj za naprej ne bode njemu nikoli vec pisal, saj tudi on nikoli na mojo pismo neodgovori...»⁹¹

Ker se stvari okrog novih naročnikov ter neplačevanja naročnin za časopis *Proletarec* nikakor niso premaknile na bolje (in to ne le v San Franciscu, temveč po vseh slovenskih naselbinah širom Združenih držav), so v upravi časopisa sklenili pripraviti kampanijo, s katero so skušali premakniti stvari iz mrtve točke. To je razvidno tudi iz pisma Charlesa Pogorelca, v katerem Antonu Tomšiču med drugim piše:

»Naša glavna naloga zdaj je da rešimo Proletarca... Tista »gerevnga« da se ne da nič storiti se mi vidi da polagoma izginja izmed nas, namesto nje pa stopa nova živahnost, posebno s to kampanijo, v ospredje...»⁹²

⁸⁹ Pismo Antona Tomšiča uredništvu časopisa *Proletarec* v Chicagu, 31. marca 1942. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 342.

⁹⁰ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, 28. februarja 1943. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 342.

⁹¹ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, 3. aprila 1944. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 345.

⁹² Pismo Charlesa Pogorelca Antonu Tomšiču, 16. julija 1943. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 342.

Kako natančno je potekala omenjena kampanja, se iz razpoložljivih pisem ne da povsem ugotoviti, je pa očitno, da je obrodila sadove. To je razvidno iz pisem, ki jih je Tomšič pošiljal Pogorelcu. Tako mu je že novembra 1944 pisal, da sta:

»is Vidmarjem ... nekoliko govorila to je tisti Vidmar ko sem ga zopet pridobil, da se je narocil na Proletarca, vprasal sem ga kako mu sedaj list ugaja, ker je vedno kadar sva prisla skupaj sinfal cez list, in zadnic mi je pa odgovoril da se mu dopade, da sedaj ste se toliko naucili da pisete v korist Soc. Stranke, in te besede sem zapisal na papir. Pri bari, ker sva debatirala, je napreden moz, samo prevec kritizira, upam da bode narocnina ponovil kadar mu potece narocnina.

Kot sem ze zgoraj omenil da nisem imel cas ogitirat (sic!) za Proletarca, pa isto porabim ce je le mogoce, ce ne drugje pa kar doma v kevdru, pri Zlahtni Kapljici, in tako se je zgodilo, da sem dobil, vse kar ti danes posiljam v Nasem Kevdru, Joe Cukjati je moj Stari Prijatelj. On mi je pravil da mu posiljas Proletarca, in mi je obljubil da se bode narocil, sedaj se nahaja tukaj v Oakland za nekaj casa. ker mora dvakrat na teden k Zdravniku, se je bil zelo ponesrecil pri delu, neke blizu Gras Velly, sedaj mu gre ze na boljše stanuje Pri Hceri tukaj v Oakland, pripeljal je tudi svoje Prijatle s seboj in sem prilika porabil da se je Papesh narocil...«⁹³

Tudi v naslednjih pismih je Anton Tomšič poročal o prodaji in novih naročnikih Proletarca. Januarja 1945 je Charlesu Pogorelcu pisal:

»Vem da si zopet zaposlen, pa toliko si bodeš že vzel časa da bodeš prečital teh par verstic, Koledarje in dve knigi ... prejel, hvala za točno pošiljatev... Koledarje sem prodal doma, druge pa Loui Kužnik odnesel v San Francisco, in jih bodeta skupaj z Lekšanom prodala starim odjemalcem, tako sem pisal Leksanu da koledarje prinese Kuznik na Kranjski Hrib, mi ni še nič odpisal, kuznik mi pa še tudi ni poročal, kako je bila kupčija, upam da pride prihodnjo nedeljo k meni, pa bode povedal kako sta barantala s koledarji, na društveni seji SNPJ Jan. 16 in ti o kupčiji poročam enkrat pozneje, v Dopisu nisem hotel nobenega omeniti, ne leksana ne Kuznika, ce bi omenil Kuznika bi se zameril lekšanu če bi omenil pa samo Lekšana bi se zameril pa kuzniku, Priznanje pa seveda g. Kužniku.

V Prigibu ti pošljem Ček za \$ 35.75, \$ 10.00 za knige, \$ 25.00 za koledarje, 75 centov pa listu v podporo, katero je dal Albert Hrast, komišen od prodanih knjig in koledarjev pa pustim kot po navadi listu v podporo...«⁹⁴

Dobro leto dni kasneje je Tomšič v pismu opisal način zbiranja naročnikov socialističnega lista:

»Tudi dva nova sem dobil. kar ni lahko, believe-it-or not, da se je naročil na naš list, peter Kurnik iz Kranjskega Hriba, Sem ti že v zadnjem pismu omenil da bom šel na sejo Tabor Slovanov, št. 304 SNPJ. v San Franciscu Calif. po končani seji smo imeli Prigrizek in pivo, pa smo stali v grupi, in jaz sem imel takrat beseda, moj govor se je sukal le od Družinskega koledarja, ker so me nekateri vpraskali če sem jih ze prinesel, in s Kurnikom si nisva nič kaj dobra Prijatelja, pa kaj je bil v isti grupi, si ni mogel pomagat da je pričel z mano govoriti, rekel mi je da bo tudi on enega kupil kadar jih prinesem na Kranjski hrib, dobro sem rekel in isto zabeležil, kaj pa če bi se naročil tudi na Proletarca, pomagaš meni in sebi in proletarcu, jaz sedaj ne delam imam počitnice imam dovolj časa pisat v Chicago, in t. d. sem govoril naprej, pa mi je hitro odgovoril da je bil že enkrat naročnik, pa da je prišlo nekaj navskriš, da zato je pustil Proletarca, tisto mene ne briga, da si že bil enkrat naročnik, jaz hočem samo vedeti če bi se zopet

⁹³ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, 18. novembra 1943. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 344.

⁹⁴ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, 24. januarja 1945. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 348.

naročil na narbolši delavski list, no ja, je rekel pa zapiš, in res sem zapisal, ali denarja še nisem dobil. pa tisto bom kolektal enkrat prihodnji teden.

Matt Spoler je bil tudi na isti seji. fin dečko, dober govornik in napreden fant, videl sem ga prvokrat, pa ko si ti omenil da bi bilo dobro da bi bil Spoler tudi naročnik, na Proletarca, ker od časa do časa pošilja poročila in dopise na naš List, on je večkrat vprašal za besedo, kakor tudi jaz, in po seji sva se marsikaj pogovorila. in sem mimogrede omenil če bi se naročil na Proletarca, brez ugovora, podegel je v žep. in mi izročil \$ 3.00. on je prišel is Pittsburg Pa. mi je rekel da ga dobro poznate, on zna poleg Slovenskega jezika tudi Hrvaski Jezik, tudi v Angleškem jeziku je dobro potkovan.

Feb. 28 sem bil na banketu, ko so ga pripravili v San Franciski v počast Jugoslovanskim delegatom Rudečega križa, Dr. Robert Naubaur je fin dečko Ljubljčan. zelo uljuden govoril je v treh jezikih, Slovenskem, Hrvaškem in Angleškem. Tudi Nada Kraigher je govorila In Oče Vodušek so tudi prišli na Banket, seveda ko je tudi ljubljčan, on je tudi Fin dečko, samo njegova služba se meni ne dopade, pa sem ga vprašal, če bi bil interesiran na Družinski koledar, gotovo, mi je dal odgovor, koliko stane, me je vprašal in potem sem mu tudi omenil da mu je skoro tudi že naročnina potekla, potem bom pa vse skupaj vam plačal, pa je izlekel petak, in mi je plačal, sem mu ponujal pol dolarja nazaj, pa je rekel da tisto naj bo za poštnino, ker koledar mu moram poslati po pošti...«⁹⁵

Da je bila kampanja pridobivanja novih naročnikov za časopis *Proletarec*, ki jo je pričelo uredništvo časopisa skupaj s svojimi zaupniki izvajati konec leta 1943, resnično uspešna, je razvidno iz Pogorelčevega pisma Antonu Tomšiču, v katerem mu že maja 1944 piše:

»Zdaj Ti pa prilagam imenik za celo Kalifornijo, da boš videl kaj vse imamo danes tam. Menim da *Proletarec* ni še nikdar imel toliko naročnikov tam kot jih ima danes, 46 po številu. To je v veliki meri Tvoja zasluga, ko si začel dramit zaspance, dalje Pečnika v Fontani in naših par žena v Los Angelesu. Ko bi se povsod tako odzivali v sedanji kampaniji, bi bili že zdavnaj »over the top«. Zdaj bo treba spet začeti bombardirati zaspance naše agitatorje, ako se bo dalo še kaj zdramiti...«⁹⁶

Iz korespondence med Antonom Tomšičem ter člani uredništva časopisa *Proletarec* lahko marsikaj izvemo tudi o vsakodnevnem življenju slovenske skupnosti v San Franciscu v 40-ih letih 20. stoletja. Vidimo lahko, da je znotraj slovenske skupnosti prihajalo do marsikaterih nasprotij, ki so bile posledice delitve Slovencev na liberalni ter katoliški tabor in ki jih ob gradnji *Slovenskega naprednega doma* dobro desetletje prej ni bilo zaznati. Kako so ta nasprotja zavirala razvoj slovenske skupnosti, iz korespondence ni mogoče razbrati, je pa razvidno, da so dejansko obstajala.

O tem lahko nekaj več izvemo iz takih ali drugačnih mnenj Tomšiča ter Pogorelca o ljudeh iz »nasprotnega« tabora. Oba pa sta imela največ pripomb glede Andrewa Lekšana, ki se je kot poverjenik *Proletarca* na »Kranjskem Hribu« po njunem »preveč ohladil«. Tako je v enem od pisem Anton Tomšič poročal Charlesu Pogorelcu, da se Lekšan »vsaki pot izgovarja da nima casa...«⁹⁷ Ob eni od akcij prodaje *Ameriškega koledarja* pa je o Lekšanu in njegovi ženi zapisal:

»Koledarje sem nesel oziroma peljal v San Francisco, nasemu Zastopniku A. Lekšanu, le Skoda da je zastopnik samo na Papirju, njega nisem dobil doma, ona je dobro vedela po koga sem prišel, ker nisem imel dovol časa da bi ga pocakal, da bi prišel iz dela domov, sem njo

⁹⁵ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, 1. marca 1946. IHRC-fond: JSZ, škatla št. 46, mapa št. 365.

⁹⁶ Pismo Charlesa Pogorelca Antonu Tomšiču, 4. maja 1944. IHRC-fond: JSZ, škatla št. 44, mapa št. 346.

⁹⁷ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, 1. aprila 1943. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 342.

vprasal koliko koledarjev naj pustim, hitro se je zadrta, Nic, saj jih nobeden nemara in jih le sam prodaj, in da Proletarec ni zanic, in da ga nobeden ne cita in da bode kmalu propadel i.t.d. z drugimi besedami povedano, ona je Proletarca obsodila na gavage, pa se ni ene vrstice precitala v Proletarcu, kljub temu ga sovrazi, ona je zares pomilovanja vredna ko je tako zaslepljena, Klerikalizem jo ima na Znorci, pa je vodi lepo za nos. saj ni cudno ko je bila Rojena in vzgojena v Slovenskem limenatu Joliet Ill.⁹⁸ konecno sem jo le pregovoril, da je dovolila da sem jih pustil pri nji 8, rekel sem ji da bi ne bilo lepo, ce bi jaz njega ne vprasal, ker on je zastopnik za Kranjski Hrib, in on dobro ve, kateri kupijo koledar Vsako leto, potem se je nekoliko pomirila, ali jaz se nisem pomiril, in sam ne vem kaj bi naredil s Takim nazadnjakim, jaz delam in agitiram kolikor pac morem, drugi pa po drugi strani podirajo kar jez naredim, in agitirajo proti mojemu delu, pa pravimo da bodem Slovence in Hrvate in Srbe zdruzili, ne bode nic, ker smo se Slovenci razdruzili, Pa tudi A. leksan je prevec Mrtev, nekaj bi lahko naredil, ce mu prav ona nasprotuje, pa tudi nic ne stori, zadni teden sem mu telefoniral, pa sem imel zopet smola, ga ni bilo doma, potem sem mu pisal, da naj poroca kako je kaj kupcija s Koledarji, pa tudi ni nic odgovora, nic zato, ce jih ne bode on prodal jih bodem pa jaz, Feb. 13. bodem zopet Koncertina vlekel v Progresivni Dvorani, za drustvo Slovensko Amerisko Samostojno drustvo, katero priredi veselico v korist Drustvene blagajne, in isti dan bodem jaz isto spravil v Denar, jaz sem moje ze skoro vse prodal. Imam se dva na roki, pa upam da bodem tudi iste prodal o priliki, bi vse prodal pa primanjkuje Gasolina, in danes ti posiljam denar za vse, ceprav nisem vse prodal, denar sem vzel pa iz Big Tonetove Blagajne, gotovo te bodem nekoliko Suprajzal, ko dobis to pismo, Well nekdo mora delati, da se zelje Mrs Leksan ne uresnicijo...»⁹⁹

Takemu Lekšanovemu obnašanju se je čudil tudi Pogorelc, ki je v enem svojih pisem pokomentiral:

»Z Lekšanom je pa stvar žalostna. Kam je neki šla njegova hrbtenica? Da ga bo žena začela ovijati okrog prsta nisem pričakoval, in če bi to bila res kaka inteligentna žena bi še šlo, pa je navaden ignoramus. Naj ostane to med nama...«¹⁰⁰

Le dobra dva tedna zatem je Pogorelc Tomšiča tudi obvestil, da je o vseh problemih na »Kranjskem Hribu« pisal tudi v eni od številčk *Proletarca*. Dodal je med drugim:

»Vašo ignoranco razumem, zlasti ono tam na hribu. Sem tudi to omenil mimogrede v koloni bres da bi imenoval »hrib ali posameznike«, tisti ki se jih tiče bodo že razumeli. Najbolj čuden pojav tam se mi vidi naš prijatelj Lekšan. Hudiča, kaj je s takega testa zmešan da ga vsaka babščina užuga? oh boy, oh boy! Tega nisem pričakoval.

Ko vse to premišljuje, se nič ne čudim da je na svetu tako kot je, posebno v naši toliko opevani slovenski »napredni« javnosti, ki je napihnjena kot balonček iz mila. Podrežaj takega naprednjaka, da se bi naročil na Proletarca, ali prispeval v tiskovni sklad za njegovo vzdrževanje, pa se ti tak napihnjeni naprednjak razpoči, kot omenjeni balonček...«¹⁰¹

Tomšič se je nad Lekšanom pridušal tudi kasneje in v pismu avgusta 1945 o njem zapisal, da naj bi bil »človek Mrtu našemu napredku,« in pojasnil, kaj vse je ob različnih priložnostih doživel z njim:

»... Enkrat pred par leti sem lekšani pisal da Pridem na Kranjski Hrib, pa bova šla na Lov

⁹⁸ Joliet (Illinois) so katoliško usmerjeni Slovenci v ZDA poimenovali za slovenski Rim, saj je tam še danes sedež Kranjsko Slovenske Katoliške Jednote, ki se je 1962 preimenovala v Ameriško Slovensko Katoliško Jednoto. Prim: Darko Friš, Bogdan Kolar, Andrej Vovko: *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote : pregled zgodovine KSKJ : 1894-1994*. Ljubljana 1997.

⁹⁹ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, 19. januarja 1944. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 345.

¹⁰⁰ Pismo Charlesa Pogorelca Antonu Tomšiču, 4. maja 1944. IHRC-fond: JSZ, škatla št. 44, mapa št. 346.

¹⁰¹ Pismo Charlesa Pogorelca Antonu Tomšiču, 26. maja 1944. IHRC-fond: JSZ, škatla št. 44, mapa št. 346.

za Naročnike Proletarca, namesto da bi me počakal da bi šla na Lov za naročniki, je šel on na Ribji Lov, s tistim dejanjem se je bil meni zameril, ker nisem od njega kaj tacega pričakoval, in tisto sem mu povedal da bi jaz kaj tacega proti njemu nigdar ne storil, ko je on proti meni...»¹⁰²

Seveda pa v svojih pismih Tomšič ter Pogorelec nista udrihala le čez Lekšana. »Na tapeti« so bili tudi nekateri drugi Slovenci. Tako lahko iz enega Tomšičevih pisem izvemo nekaj tudi o Johnu Leksetu, katerega je Tomšič opisal z naslednjimi besedami:

»Gotovo si osebno poznal John Lekseta ko je pred petimi tedni v renton Washington umrl nagle Smrti, Zadela ga je Srčna Kap. Bil je moj Osebni Prijatelj vec let, o njem bi jaz lahko veliko napisal, pa se ne izplaca. On je nam pomagal pri ustanovitvi Dr. SNPJ Št. 72 leta 1908. Skregal se je s Frank Krzetom ko je bil takrat Glavni Tajnik, Leksa pa Drustveni, pustil je Drustvo, mislim da je bilo leta 1910 potem smo ga pojerbal. Ko se je Jednota in Drustvo sv. Barbare Zdruzilo, bil je v Kaliforniji dvakrat, pa vsaki pot se je poslovil od svojih Sorodnikov po Francosko, Skregal se je vsaki pot, in jaz sem jih pa meril, Bil je tudi pri nasem Drustvu, in je nam delal veliko preglavic, ker je vse odkraja kritiziral, in na vse zadnje je umrl brez Drustvo, tako se je kunstenlal (sic!) delal, na vse zadnje je pa ostal v manjsini, on je bil napreden, ali on je hotel cloveski sistem ugonobiti kar na hitro, pa je uvidel da se ne da tako hitro, in je pustil drustvo in vso politiko, in se je Skril v eno Malo Peclarijo v Renton Washington, kjer je umrl 17 Sept. 1943. On se je skregal s celim Svetom, predno se je preselil v vecno lovisce, To naj zadostuje o Leksetu, naj v Miru pociva...«¹⁰³

Tudi George Kastivnik ni bil v korespondenci med Tomšičem in Pogorelcem predstavljen v najlepši luči. Tako je v enem od svojih pisem Tomšič opisal Kastivnika z naslednjimi besedami:

»Mi pišeš da je George Kastivnik ponovil naročnino, kar me zelo veseli in mi pišeš da se je v pismu izrazil, da se mu list dopade, kar pa ne odgovarja resnici, on ti je poslal naročnina zato da se nad mano maščuje, kaj ti je še vse pisal čez mene mi ni znano, in mi tudi nikol nebo, nič zato, naj piše kar hoče, samo da je ponovil naročnina, meni jo ni hotel izročiti, mi je rekel da lista redno ne prejema, in da nepiše nobenih povesti ali kakšneh romanov i.t.d.

Z njim sem imel jaz veliko Troubelna (sic!), k hiši ni prišel drugače kot takrat, ko je bil pijan, še trezen ni za med narod, je ena prava stajerska šlapa, njega sem težko pridobil da se je naročil na Proletarca, od njega nedobiš centa kadar je trezen, naročil se je ko je bil pijan, in potem pa kadar sem prišel do njega je kritiziral da list ni zanič, Pred prezniki ena nedeljo popoldan mi je telefoniral (ne on en drugi za njega) da naj pridem k njemu da ima za povedat nekaj važnega, in res sem napregel lizo, 4 mile daleč, in ko sem prišel k njemu je bil zelo natrkan, tako da je komaj na nogah stal, imel je dosti piva in rakije, in me tako silil piti, da groza, za nameček pa je hotel še vina, takrat bi mi vse dal, ali jaz nisem hotel z njim delat Business, ker ga poznam, ker bi se pozneje jokal, da sem ga ociganil, drugače se ga nisem mogel znebiti, da sem mu obljubil da grem domu, po vino, seveda nisem šel nazaj, potem sem šel enkrat že potem po praznikih, k njemu, je bil trezen, pa nisem mogel dobiti centa od njega, pravil je kako je bil bolan, ko se je napil, in da je sihte izgubil, in očala, in da ček je samo za \$ 35.00 namesto 70.00 i.t.d. nise hotel naročit na proletarca, rekel da list neprinaša zanimivih poročil za njega, i.t.d. poslovil sem se od njega s pripombo, da jaz ne bom okolu njega več hodil, in ko sem prišel domu, sem mu pa še pisno pisal, pa ga nisem sinfal, ampak opozoril sem ga da naj bode previden kaj dela, da lahko se mu pripeti nesreča, in takrat bodeš potreboval prijatelje, pa če se bodeš tako obnašal kot si se zadne čase, bodeš vse izgubil, to je vse kar se tiče Kastivnika, ti bodi pa sodnik kedo ga lomi, Tone ali George, verjameš lahko prvemu ali drugemu, ali pa nobenemu...«¹⁰⁴

¹⁰² Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, 27. avgusta 1945. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 354.

¹⁰³ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, (datum ni razviden). IHRC-fond: JSZ, mapa št. 344.

Tomšič je imel precej pripomb tudi o Jacku Stonichu, kar je lepo razvidno iz pisma, ki ga je tokrat namestu Pogorelcu pisal uredniku časopisa *Proletarec* Franku Zaitzu:

»Menda ni velike razlike če napišem pismo tebi ali Upravniku, narvečkrat pišem na Upravnika, danes hočem pa pisat tebi, ker hočem omeniti da se mi je zelo dopadlo, ko si omenil Slovenskega Bogatinca, kateri sedaj živi v naši državi.

V eni zadni izdaji *Proletarca* si omenil tistega Slovenskega Pleharja, ko ga jaz osebno poznam, in to ni nobeden drugi Kot Jack Stonich, ko sedaj razkosno živi v Hollywood Calif. Vso cast in priznanje tebi kar si omenil o njem, je res pravi nazadnjak, nikdar se ni zanimal za napredek, gledel je samo za svojo lastno korist, in nas narod mu castita zato kot ti pravis je bogat.

Kandidiral je za delegata za 12 Konvencijo SNPJ. in je bil tudi izvoljen samo zato ko je bogat. Porazil je naprednega Človeka, Frank Novaka, ko je zmozen in vedno dela za korist Slovenskega naroda. Clani in clanice so pa odlocile da so poslali delegata na Konvencijo nazadnjaka zato ko je bogat namesto naprednjaka ko je Priprosti delavec in naprednega Misljenja in Delegatje na Konvenciji so mu cestitali tudi zato ko je bogat, če ga tako zanima Slovenska Narodna Potporna Jednota, on bi bil lahko sel na Convencijo na Svoje Stroške, in če bi imel kaj razuma v Glavi bi nebil kandidiral proti Frank Novaku, no tega ni hotel storiti, ker se raje vozi na Konvencijo na Jednotine Stroške kot pa na svoje, koliko je že storil Stonich za Proletarca, gotovo se nič in tudi nebo.

In takih Jackov je se dosti v Ameriki kot Zgoraj omenjeni, Nezanimajo se za drugo kot za denar in za posmrtno življenje, nekateri pa samo za denar, in živijo kar tja ven dan, Verjames Frank, da ko bi se jaz nebil zanimal za nobeno stvar v mojih Mladih letih, da bi me danes bilo sram, koliko jih poznam v nasi drzavi, in v nasem mestu ko se ne zanimajo za nobeno stvar, ne zanimajo se kedo je v Mestni Hisi, in nezanimajo se kedo je v Sacramento v Postavo dajo izvoljen, in se tudi nebrigajo kedo je izvoljen za senatorja ali Kongresmena v Washington D.C.«¹⁰⁵

Iz korespondence med Antonom Tomšičem ter Charlesom Pogorelcem oziroma nekaterimi drugimi člani uredništva *Proletarca* lahko izvemo nekaj tudi o vsakdanjem življenju slovenske skupnosti v San Franciscu. Tako lahko iz enega od Tomšičevih pisem izvemo, da se je tudi v San Franciscu pojavljal problem alkoholizma. Tako je Tomšič sredi 40-ih let 20. stoletja o tem zapisal:

»Galona vina ... me stane malo vec kot 50 centov (vino je Tomšič prideloval sam - op. M.K.), ker v Liker storu ga ze sedaj prodajajo p 4 dolarje. Piva tudi ze primanjkuje, Zelezne se pa itek nedobi drugje kot v Saloonu samo na glaske po 35 centov, kar je za mene predrago, torej zelezne se bomo odvadili, Gostilne so odprte v nasem mestu in San Francisco samo od 10 dop. pa do 7 ure Zvecer, v Blizini, kamor hodijo Ladje gradniki pit, nedobijo zelezne od 11 ure do 1 Ure pop. delavci so sami to ustanovili, oziroma krivi, ker so nekateri prevec zeleznih pocukal opoldan potem pa ni mogel delat in zato so ustavili zelezno. Preteceno leto so bile Gostilne odprte ze ob 6 uri zjutraj, marsikateri Ladjegradniski delavec si je privoscil par zeleznih predno je sel na delo, in za namecek se flaska v zep. in tako se je zgodilo, posebno na placilni dan, da je bilo polovico pijanih, sedaj pa hoces nocas moras na delo brez zelezne...«¹⁰⁶

Iz Tomšičevega pisanja je razvidno, da je bilo v tem obdobju bogato tudi družabno življenje v slovenski skupnosti v San Franciscu. Tako lahko nekaj izvemo o pustni veselici leta 1943, kjer »niso mogli dobiti Muzikanta,« zato, kot je zapisal Tomšič, »sem bil pa jaz dober, in sem jim Muziciral.«¹⁰⁷ Prav tako je pisal tudi o trgatvi istega leta:

¹⁰⁴ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, 18. marca 1945. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 350.

¹⁰⁵ Pismo Antona Tomšiča Franku Zaitzu, 20. oktobra 1945. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 344.

¹⁰⁶ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, (datum ni razviden). IHRC-fond: JSZ, mapa št. 344.

¹⁰⁷ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, 1. aprila 1943. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 342.

»... oct. 17 smo imeli Vinska Trgatev v San Franciski, verjames da so me povabili da sem jim vlekel Concertino. bilo je toliko naroda, da se je dvorana kar zibala, ko so plesali Polko Zidana Marela s Concertino, in s Steklenicami...«¹⁰⁸

Zanimivo je, da se stanje v slovenski naselbini na »Kranjskem Hribu« v San Franciscu ni veliko spremenilo niti ob koncu 40-ih let 20. stoletja. To je razvidno iz opomb, ki jih je leta 1948 Tomšič posredoval tedanji upravnici *Proletarca* Ani Beniger in so se dotikale problemov prodaje ter izkušenj s prodajo *Ameriškega družinskega koledarja*. Med drugim je zapisal:

»...Prihodno soboto grem v san Francisco, na pustno Veselico, ne bom imel veliko časa, prodajat koledarja, ko bom vlekel Concertino za plesoželne, pomagala pa mi bo pri rasprodaji naša Mama (soproga A. Tomšiča - op. M.K.).

Veste v San Francisci je velika Slovenska naselbina, pa če jim pokažem Družinski koledar pa se ga boje kot hudič križa, komaj s težavo se jih proda v tako veliki Slovenski naselbini kot je Kranjski hrib, en tucat, pošljite mi imenik naročnikov za naša država jih bom skušal obuditi če so zaostali z naročnina. za drugače se imamo dobro. vreme je tukaj muhasto lepo vreme, ali zelo potrebujemo dežja, primanjkuje vode, ko ni dovol vode bomo pili pa vino, Ha.Ha.Ha. toliko v naznanilo pozdrav vam in vašemu sosedu.«¹⁰⁹

Versko življenje slovanskega prebivalstva v San Franciscu in župnija Rojstva Gospodovega

Kljub temu, da je število slovanskih priseljencev iz leta v leto naraščalo, pa ti vse do leta 1903 niso imeli stalnega župnika svoje narodnosti. Občasno je San Francisco obiskal kakšen slovanski duhovnik in maševal ter pridigal v kateri od tamkajšnjih kapelic, nato pa so ga smrt ali kakšne druge okoliščine odstranile. Prvi med njimi je bil Stephen Vladislavich iz otoka Brač v Dalmaciji, ki je po kratkem bivanju v San Franciscu umrl 21. maja 1883 v starosti 37 let.¹¹⁰

Nato se je leta 1894 v San Francisco priselil Peter J. Jeram,¹¹¹ ki naj bi ga v mesto zvabila vest, da so »Slovenci v San Franciscu po frančiškanskem očetu Leonu predali imenik s 500 do 600 imeni tukajšnjemu nadškofu Riordanu s prošnjo, naj bi jim priskrbel duhovnika, ki govori njihov jezik...«¹¹²

¹⁰⁸ Pismo Antona Tomšiča Charlesu Pogorelcu, 18. novembra 1943. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 344.

¹⁰⁹ Pismo Antona Tomšiča Anni Benigar, 22. oktobra 1946. IHRC-fond: JSZ, mapa št. 376.

¹¹⁰ Turk, History of the Church of the Nativity ..., I.

¹¹¹ Peter Joseph Jeram se je rodil 28. julija 1857 v Smoljevi pri Železnikih. Leta 1873 je z indijanskim misionarjem Janezom Čebuljem odšel v Ameriko. V duhovnika je bil posvečen 27. junija 1880, nato služboval v več župnijah, nekaj časa pa tudi poučeval nemščino v semenišču St. Thomas. Napisal je angleško slovnico za Slovence (izšla 1895). Od leta 1894 dalje je služboval v San Franciscu ter 3. maja 1897 utonil v reki Eel v bližini naselja Ukiah.

Rt. Rev. Dr. Janez Zaplotnik, Pater Josip Jeram - življenjepisna črtica. *Ave Maria Koledar*, let. 45 (1958). Lemont, Illinois 1957, str. 69-81; Turk, History of the Church of the Nativity San Francisco, California. ANSF-CN, str. 2-3; Polonca Cesar-Nedzbala, »Rajska dolina«. *Dve domovini = Two Homelands* 1. Ljubljana 1990, str. 84-85; Ivan Molek, Rajska dolina - odlomek iz zgodovine ameriških Slovencev. *Ameriški družinski koledar*, let. 25 (1931). Chicago, Illinois 1930, str. 32-42; Trunk, *Amerika in Amerikanci*, 563.

Klemenčič, Jurij Trunk..., na straneh 373-380 obširneje piše o Jeramovem delovanju. Ker je knjiga izšla v času, ko je rokopis pričujoče razprave čakal na natis v *Zgodovinskem časopisu*, je avtor po dogovoru z uredništvom več poglavij strnil in dodal nova - predvsem o razširjenosti in dejavnosti kalifornijskih Slovencev zunaj San Franciscia.

¹¹² Zaplotnik, Pater Josip Jeram ..., 76.

Ker ob Jeramovem prihodu slovansko prebivalstvo v San Franciscu ni imelo svoje cerkve, je moral vsako nedeljo maševati in pridigati v kapeli Sv. Vincenca v Sacred Heart College. Hkrati je služboval tudi kot kaplan bolnišnice sv. Jožefa, ki so jo vodile sestre frančiškanke, večkrat pa je tudi misijonaril med Slovenci, ki so živeli po raznih krajih Kalifornije.¹¹³ Ker z verskimi razmerami med Slovani še bolj pa med Slovenci iz San Francisca ni bil zadovoljen, je pričel vedno bolj razmišljati o nekakšni »slovenski naselbini«. O teh načrtih je pisal tudi Francisu Buhu:

»Prav željno pričakujem vrnitve našega mil. g. nadvladike. Koj ko se vrnejo, predložil jim bom načrt za delovanje za duševni blagor tukajšnjih Slovanov. Kar pa se tiče Slovencev, napel bom vse sile, da jih spravim ven iz mesta ven na deželo; da vstanovijo slovensko naselbino, denn; der Teufel holt sie mir noch Alle falls sie weiter 2-3 Jahren in der Stadt bleiben (kajti če še dve ali tri leta ostanejo v mestu, mi bo vse vrag pobral - op. M.K.)...«¹¹⁴

1895/96 je Jeram - predvsem s kreditom - kupil 4.000 hektarjev veliko posestvo v severni Kaliforniji, v tako imenovani Rajski dolini / Eden Valley okrog 170 km severno od San Francisca, v bližini naselja Ukiah v okraju Mendocino na okrog 800 metrih nadmorske višine. Prek slovenskega ameriškega časopisja je pričel prodajati delnice posestva. Hkrati je v ljubljanskih *Novicah* zapisal, da se je v zadnjem desetletju

»storilo ... za naše ljudi tukaj jako pohvalnega in koristnega, dasi posvečam le od manjših in pozneje došlih mož. Vzrastle so od tedaj štiri slovenske cerkve iz tal, ustanovila sta se dva vrla slovenska časnika, postavila se je slovenska šola (samo ena!), in utemeljila se je katoliška Jednota. ... Prave slovenske naslebine pa, koder bi najdel vse slovensko: cerkev, šolo, slovenske obrtnike, gospodarje, posestnike, može, ki imajo v tukajšnjih razmerah kaj vplivati; naselbine, kot jih imajo Irci, Nemci, Čehi in Poljaki: kje so? - Slovenec v Ameriki je večinoma še vedno le težak, navadni delavec, brez stalnega domovja, brez pravega imetja, brez vsakoršnega vpliva - suženj brezčutnih delodajalcev. - Resnico moje trditve, sprevidel je bil jasno vrli in častno znani gosp. Toman. Za to se je trudil ustanoviti slovensko naselbino v Mišiganu. Žalibog, da se mu ni bilo posrečilo!

Najbogatejša in od Boga sploh najbolj blagoslovljena država v amerikanski uniji je brezdvomno Kalifornija. ... V družbi zavednih in popolnoma zanesljivih mož, potoval sem pretekle mesece v tej zadevi po različnih okrajih Kalifornije. V okraju Mendocino, proti severu od mesta San Francisco, prepričan sem, da je bilo izredno dobro mesto za naselnike. Ozračje je bolj ali manj planinsko, sploh prav milo. Kraj je precej hribovit, prijazen. Zemlja jako rodovitna in kar je v Kaliforniji najbolj važno: polna bistrih studencev. Prostrane planinske senožeti, mnogo hrastovega drevja, široki jelovi logovi, kraj je pripraven za poljedelstvo, za sadje- in vinorejo. Na tej zemlji je mnogo premoga, bakra, marmorja, lepega apnenika in sledi živega srebra...

Na tej zemlji je začasno 1200 glav goveje živine, blizu 400 prašičev, 60 konj in mezgov, hiša, 3 prostrani hlevi, čez 300 ton sena, vse poljedeljsko orodje, ... žitno seme za spomladansko sejo ... Vse to gre s svetom vkup za 70-80.000 dolarjev... Devet tukajšnjih možakov je začelo resno delovati. ustanovili so delniško društvo in podpisali so pri prvi seji čez 2000 dolarjev...«¹¹⁵

Prve naseljence je Jeram sam popeljal v Rajsko dolino. Z vlakom so se peljali do Ukiah, od tam pa so do posestva pešali ali se peljali z vozovi. Nekaj razočaranih mož se je sicer takoj vrnilo zaradi slabega stanja bivalnih prostorov in gospodarskih poslopij. Aprila 1896

¹¹³ Turk, History of the Church of the Nativity ..., 3; Zaplotnik, Pater Josip Jeram ..., 77.

¹¹⁴ Molek, Rajska dolina ..., 34; Zaplotnik, Pater Josip Jeram ..., 78.

¹¹⁵ Josip Jeram, Poziv Slovincem v Ameriki in stari domovini. *Novice, gospodarske, obrtniške in narodne*, leto 80, št. 50. Ljubljana, 13. decembra 1895, str. 489-490.

je Jeram izbral odbor, s katerim je vodil naselbino; sam je bil predsednik in blagajnik, pomagali pa so mu podpredsednik, tajnik, poštar in drugi odborniki.¹¹⁶

Vsak priseljenec naj bi delal pet let za skupne koristi, šele potem bi se zemlja razdelila. Takega načina, ki so ga v *Ave Maria Koledarju* označili za »komunističnega«, pa priseljenci niso sprejeli. Ko jim je Jeram vsilil pogodbo, po kateri bi naj vložen denar ostal nedotaknjen celih petdeset let (torej ljudje v tem obdobju ne bi bili lastniki zemlje), so spoznali, da so bili prevarani in naselbina je pričela naglo propadati.¹¹⁷ Tisti, ki so premogli še kaj denarja, so takoj odšli iz »nove katoliške domovine«, ostali pa so morali garati še eno leto zastonj kot pravi sužnji.

Tudi vsi slovenski ameriški časopisi (*Amerikanski Slovenec*, *Glas Naroda*), ki so sprva propagirali Jeramovo idejo, so se obrnili proti Rajski dolini.¹¹⁸ Zato skoraj ni pisnih poročil, kaj se je dogajalo z naselbino od junija 1896 do Jeramove smrti; ta naj bi 3. maja 1897 utonil v reki Eel (po nekaterih trditvah pa izginil neznano kam).¹¹⁹ Kolonija je propadla in kolonisti so se obubožani razpršili po Združenih državah.¹²⁰

Po smrti Petra Jerama so katoliški Slovani iz San Franciscas ponovno ostali brez svojega duhovnika, vse dokler decembra 1901 ni prispel v San Francisco jezuitski misijonar župnik Henry Bontempo, ki je bil italijanskega porekla (rojen je bil v Rovinju).¹²¹ Z Bontempom in s tem, ko mu je januarja 1902 nadškof Riordan podelil začasno pravico župnikovanja ter župnijske pristojnosti nad katoliškimi Slovani San Franciscas, se je pričela tudi zgodovina slovanske župnije Rojstva Gospodovega.

Župnijo, katere uradni naziv je bil »Church of the Nativity of Our Lord«, je 12. januarja 1902 ustanovil nadškof iz San Franciscas Patrick William Riordan na sestanku slovanskih katolikov iz San Franciscas. Sestanek je potekal v Ladies' Sodality Chapel oziroma v prostorih stare cerkve sv. Ignacija, ki je stala na križišču Hayes Street in Franklin Street. Nova župnija bi naj »pokrivala« vse katoliške Slovane na območju mesta in okraja San Francisco. V obdobju nadškofa Edwarda Josepha Hanne je župnija razširila svojo jurisdikcijo tudi nad prebivalce slovanskega porekla v naseljih Daly City ter Colma v okraju San Mateo.¹²² Rečemo lahko, da je bila omenjena slovanska župnija ustanovljena relativno pozno, če vemo, da so se prvi slovanski priseljenci v San Franciscu naselili že okrog leta 1850.

Župnik Bontempo se je ob svojem prihodu nastanil pri jezuitih na Hayes Street, v bližini Van Ness Avenue. Maševal in pridigal je v hrvaškem jeziku in sicer ob nedeljah v kapeli Ladies' Sodality v cerkvi sv. Ignacija.¹²³

Ko je 1. avgusta 1903 prišel v San Francisco mladi duhovnik Francis Turk,¹²⁴ ki ga je

¹¹⁶ Zaplotnik, Pater Josip Jeram ..., 79; Cesar-Nedzbala, Rajska dolina ..., 93.

¹¹⁷ Molek, Rajska dolina ..., 40.

¹¹⁸ Zaplotnik, Pater Josip Jeram ..., 79-80.

¹¹⁹ »A tragic Death. The Drowning of Father Jeram«. Izrezek iz časopisa *Republican Press* z dne 7. maja 1897, str. 1.

¹²⁰ Turk, History of the Church of the Nativity ..., 3.

¹²¹ »The Estate of Jeram. J.H. Barker granted Letters of Administration«. *Ukiah Press*, 1897, št. 47. Ukiah, 21. maja 1897, str. 1.

¹²² Turk, History of the Church of the Nativity..., 3.

¹²³ Pismo sekretarja škofije v San Franciscu Henryju Bontempu, 8. junija 1902. ANSF-CN.

¹²⁴ Francis Turk se je rodil v Verdunu pri Stopičah in v bližnjem Novem mestu končal šest razredov gimnazije, kjer je bil tudi član Kettejeve literarne zadrage. V Združene države je pod vodstvom škofa Starihe odpotoval z več dijaki. Tam je najprej dokončal gimnazijo, potem pa še študij teologije v St. Paulu, Minnesota. V



Prva cerkev Kristu-
sovega rojstva v San
Franciscu (zgrajena
leta 1904)

nadškof John Ireland iz St. Paula v Minnesoti 12. junija 1903 posvetil prav za nadškofijo v San Franciscu, se je Bontempo umaknil v jezuitski samostan v San Franciscu, kjer je 2. aprila 1907 umrl.¹²⁵

Že ob nastavitvi za župnika nove slovanske župnije Rojstva Gospodovega je nadškof Riordan iz San Franciscu Turka pooblastil za izgradnjo prve slovanske katoliške cerkve na

duhovnika je bil posvečen 12. junija 1903. Nato je odšel v San Francisco v Kaliforniji, kjer je služboval vse do smrti. Umrl je 11. februarja 1939 v St. Mary's Hospital. Omeniti velja, da je župnik Turk poleg slovenskega ter angleškega jezika obvladal tudi hrvaški, slovaški, češki ter nemški jezik. Kljub temu, da je večino svojega življenja preživel v Združenih državah, je obdržal stike s svojo rojstno domovino, ki jo je leta 1913 in 1922 tudi obiskal. Tudi Turka je v San Franciscu obiskalo več rojakov iz domovine, kot na primer prof. dr. Pavel Brežnik, akad. slikar Božidar Jakac, barski nadškof dr. Dobrečič, ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, dr. Slokar in drugi. Trunk, *Amerika in Amerikanci*, 601; »Odlično priznanje tujine slovenskemu duhovniku - Nadškof v San Franciscu o Francu Turku«. Izrezek članka iz časopisa *Slovenec* v Arhivu nadškofije v San Franciscu; Personal Record of Rev. Francis Valentin Turk. ANSF-CN.

¹²⁵ Francis Turk, Slavenska župa Porodjenja Gospodinovog u San Francisku. *The Slavonic Pioneers of California...*, 78-79.

pacifiški obali.¹²⁶ Zemljišče za novo slovansko cerkev na Fell Street je 6. januarja 1903 odkupil nadškof Riordan za 14.500 dolarjev in je ležalo med Franklin Street ter Gough Street. Z gradnjo oziroma izkopom gradbene jame so pričeli 20. avgusta 1903, temeljni kamen je 4. oktobra 1903 ob prisotnosti številnih Slovanov iz vseh delov Kalifornije postavil pomožni nadškof George Montgomery. V okviru slovesnosti, ki so potekale ob postavitvi temeljnega kamna, se je vršila tudi procesija od cerkve sv. Ignacija oziroma od Hayes Street do gradbišča nove cerkve na Fell Street.¹²⁷

Cerkev je projektiral Frank T. Shea, gradbena dela v zvezi z izkopom in postavitvijo temeljev je opravljal Thomas L. Wand. Samo gradnjo cerkvenega poslopja je vodil John I. Mitrovich. Nova cerkev je bila grajena v romanskem slogu in je imela dva stolpa ter stopnice, saj je bila cerkev kar precej dvignjena (pod njo je bila namreč še večja dvorana). Izdatki za gradnjo cerkvenega poslopja so znašali 17.500 dolarjev, notranja oprema je stala še nadaljnjih 2.000 dolarjev.¹²⁸

Nova cerkev je bila posvečena 5. junija 1904. Slovesnosti je vodil škof John Stariha,¹²⁹ škof iz Leada v Južni Dakoti, ki je tedaj pridigal v slovenskem jeziku. Ob tej priložnosti sta Starihi pomagala še nadškof Montgomery, ki je maševal v angleškem, in župnik Bontempo, ki je maševal v hrvaškem jeziku.¹³⁰

Ob ustanovitvi župnije so število katoliških Slovanov cenili na okrog 3.000. Večino (okrog 300 družin) so predstavljali Hrvati iz Dalmacije. Tem so po številu sledili Slovenci (okrog 100 družin) ter Slovaki (okrog 60 družin). Ob omenjenih je živelo v San Franciscu tudi nekaj Čehov, ki pa so bili razen nekaj izjem svobodomisleci in niso želeli imeti opravka s cerkvijo. Tudi Poljaki niso bili nikoli člani župnije Kristusovega rojstva, čeprav bi kot Slovani formalno lahko bili vključeni pod jurisdikcijo slovanskega nacionalnega župnika. Prav tako niso imeli svoje lastne cerkve; nekajkrat so jih obiskali župniki njihove narodnosti.

Življenje v župniji je nato do aprila 1906 potekalo brez večjih zapletov, potem pa sta potres ter nato še požar, ki je izbruhnil po potresu, 18. aprila 1906 povsem uničila cerkveno poslopje. Kljub tej katastrofi so se slovanski verniki že 5. maja ponovno zbrali pri verskem obredu, tokrat v začasni kapelici, ki so jo za 250 dolarjev zgradili na križišču 18th Street in Vermont Street v okrožju Potrero.¹³¹

Ko sta ogenj in potres uničila velik del San Francisca, je župnik Turk sledil svojim faranom, ki so mnogi živeli v kletih in šotorih na hribu Potrero. Tu je tudi maševal v že omenjeni na hitro postavljeni kapeli in živel v najeti sobi na nasprotni strani kapele.

¹²⁶ Prav tam, 3.

¹²⁷ Prav tam, 3-4.

¹²⁸ Prav tam, 4.

¹²⁹ **Ivan (Janez, John) Stariha** je bil rojen 12. maja 1845 v Sadinji vasi v Beli krajini. Po končani frančiškanski gimnaziji (Novo mesto) je bil leta 1866 vpoklican v avstrijsko vojsko, vendar je zaradi dezerterstva že naslednje leto pobegnil v ZDA. Bogoslovje je študiral v semenišču St. Francis v Milwaukeeju (Wisconsin), posvečen je bil leta 1869. Do leta 1891 je služboval in v krajih Negaunee (Michigan), Marquette (Michigan), Marystown in Red Wing (Minnesota), takrat pa ga je na posredovanje dunajskega škofa avstro-ogrskega cesarja Franc Jožef pomilostil, da je lahko šel na obisk v »staro domovino«. Leta 1891 je bil premeščen v novo nemško župnijo sv. Frančiška v St. Paulu (Minnesota). Istega leta je postal tudi škofijski svetovalec nadškofa Johna Irelanda v St. Paulu, leta 1897 pa generalni vikar. Dne 28. oktobra 1902 je bil posvečen v misijonskega škofa v Leadu (South Dakota). Služboval je do 29. marca 1909, ko se je zaradi bolezni upokojil in se kmalu nato vrnil v »staro domovino«, kjer je 28. novembra 1915 tudi umrl.

Rt. Rev. dr. John L. Zaplotnik, Škof Janez N. Stariha. *Ave Maria Koledar, let. 53 (1966)*. Lemont, Illinois 1966, str. 17-39; Trunk, *Amerika in Amerikanci*, 590-592.

¹³⁰ Turk, Slavenska župa Porodjenja Gospodinovog..., str. 3.

¹³¹ Turk, History of the Church of the Navitii..., 4.

Še pred izgradnjo kapelice ter pričetkom obnovitvenih del v cerkvi na Fell Street so člani župnije Rojstva Gospodovega, katerih stanovanja so ostala ob potresu ter požaru nepoškodovana, zaprosili nadškofa Riordana za dovoljenje, da bi kupili zemljišče in zgradili novo cerkev nekje na Vermont Street in sicer med 18th Street in 19th Street. Kot razlog so navedli, da je stara slovanska cerkev na Fell Street preveč oddaljena od njihove naselbine in zato naj ne bi bila več uporabna. V pismu so med drugim zapisali:

»Mi vsi imamo naše domove v okraju, ki je omenjen, še posebej pa na Vermont Street, San Bruno Avenue in na Kansas Street, med 16th in 20th Street: to je običajna slovanska kolonija. Na tem območju pa ni nobene katoliške cerkve v radiju 15 blokov in več od centra naselbine...«

Omenjeno pismo nadškofu Riordanu je podpisalo 34 družin.¹³² Ko ga je nadškof Riordan prejel, je očitno naročil štetje družin, ki ga je opravil župnik sosednje cerkve sv. Petra na Florida Street. Le-ta je v pismu nadškofu zapisal, da *»pridaja štetje vseh Slovanov in Avstrijcev, ki stanujejo v okolju teritorialnih župnij sv. Karla in sv. Petra... Ker ljudje razumejo angleško in so dobrodošli v ostalih cerkvah in ker njihovi otroci obiskujejo šole v teh župnijah, ni nobene potrebe, da bi zgradili novo cerkev zanje...«*¹³³

Sredi maja je župnik Francis Turk v imenu vodilnih faranov predlagal nadškofu Riordanu, da bi župnija za nekaj let oddala nekaj lastnine na Fell Street, za katero je bil nekdo pripravljen plačevati 100 dolarjev na mesec.¹³⁴ Škof je omenjeni predlog sprejel, obenem pa so na Fell Street zgradili novo začasno cerkev, v njegovi bližini na Linden Avenue pa še župnišče, za kar je župnija plačala 13.500 dolarjev, poleg tega še 5.000 dolarjev za opremo obeh objektov. Začasno cerkev je že 1. januarja 1907 (le deset dni pred svojo smrtjo) posvetil nadškof Montgomery. Cerkev je projektiral E.A. Garin, zgradilo pa gradbeno podjetje »Barry-Guntz Construction Co.«¹³⁵

Ko je bilo župnišče zgrajeno, se je 10. decembra 1906 vanj preselil tudi župnik Turk in od tedaj dalje so župniki župnije Rojstva Gospodovega živeli na tem naslovu. Župnišče, ki je bilo zgrajeno istočasno kot druga cerkev, to je pred božičem leta 1906, je bilo iz klesanega kamna in podkleteno ter imelo 11 sob. Maše v začasni cerkvi so potekale do leta 1911.

Leta 1911 so začasno cerkev spremenili v dvorano za prireditve, na starem mestu (nad dvorano) pa zgradili stalno cerkev. Projektirala sta jo brata Shea, gradil jo je ponovno John I. Mitrovich. Gradnja cerkve je stala 14.500 dolarjev, za notranjo opremo so morali odšteti še nadaljnjih 5.000 dolarjev.¹³⁶ 21. januarja 1912 jo je posvetil nadškof Riordan.¹³⁷ Pri omenjeni slovesnosti so sodelovali še John McGinty, župnik župnije Holy Cross, Jožef Judnič, župnik slovanske župnije sv. Antona iz Los Angelesa in župnik De La Cruz. Ob omenjeni slovesnosti je bila cerkev premajhna, da bi lahko sprejela vse udeležence, zato so mnogi ostali na stopnišču cerkve, ki je vodilo na cesto. Procesiji in posvetitvi je sledila maša, ki jo je v »slovanščini« opravil župnik Judnič. Nekaj besed je spregovoril tudi nadškof Riordan, ki je čestital župniku Turku in članom župnije »k čudoviti cerkvi, ki so jo bili sposobni postaviti«. Za tem je župnik Judnič v pridigi spregovoril o slavni preteklosti slovanskih ljudstev. Sledila je še maša v angleškem jeziku, ki jo je daroval župnik John

¹³² Pismo štirinadesetih družin nadškofu Riordanu, 26. aprila 1906. ANSF-CN.

¹³³ Pismo župnika St. Peter's Church nadškofu Riordanu, 13. maja 1906. ANSF-CN.

¹³⁴ Pismo župnika Francis Turka nadškofu Riordanu, 15. maja 1906. ANSF-CN.

¹³⁵ Turk, History of the Church of the Nativity ..., 4.

¹³⁶ Church of the Nativity, 80th Anniversary. San Francisco, 27. novembra 1983.

¹³⁷ Turk, History of the Church of the Nativity ..., 4-5.

St. Mary's Cathedral
1100 FRANKLIN STREET
San Francisco, California

San Francisco, May 15th, 1906.

To Most Rev. P. W. Riordan,
Archbishop of San Francisco -

Most Reverend Archbishop -:

It is my opinion, as well as that of my leading parishioners that, under present circumstances, it would be best for our parish to lease the property on Fell Street, belonging to the Slavonian Church, for a period of several years. I understand that some one has applied to your Grace for the lease of the same at \$100.50 a month. I beg leave to state that this offer is acceptable to us.

Most Respectfully -:

(Rev. Francis Turka,
Rector of Slavonian Church,
2125 - 18th St.
San Francisco, Cal.

Pismo župnika Francisa Turka nadškofu iz San Franciska z dne 15. maja 1906,
Fond župnije Kristusovega rojstva, Arhiv Nadškofije v San Franciscu

McGinty iz cerkve Holy Cross. Kot diakon je pri maši sodeloval župnik Judnič, kot poddiakon župnik De La Cruz, poleg njih pa še duhovniki McQuaide, Cummings, Santandreu in Crowley.

Cerkev je bila lepo okrašena in bogato opremljena. Denar za opremo so darovali farani, glavni oltar, ki je iz kalifornijskega marmorja, pa »Austrian Military and Benevolent Society«. Na vsaki strani oltarja stojita po dva angelska kandelabra, vsak od teh pa ima nastavke za sedem sveč. Prek oltarja se razprostira slika, ki prikazuje Kristusovo rojstvo, delo kalifornijskega umetnika Michaela O'Sullivan. Ročke za sveto vodo iz kalifornijskega marmorja so darilo »Croatian Benevolent Society« in »National Croatian Union«. ¹³⁸

Iz omenjenega je razvidno, da je skupni znesek, ki so ga v župniji porabili za izgradnjo treh cerkva in župnišča, znašal okrog 72.000 dolarjev. To vsoto so morali, tako kot v ostalih etničnih župnijah širom Združenih držav, plačali verniki sami, ki so poleg tega plačali še 32.500 dolarjev za obresti. Župnija je dolg v celoti poplačala 18. aprila 1927. Poleg tega so morali v župniji vsako leto odšteti za vzdrževanje, najrazličnejša popravila ter zavarovanja še okrog 5.000 dolarjev.¹³⁹

Ko je bila nova cerkev zgrajena, si je župnik Turk leta 1913 privoščil nekajmesečne počitnice v domovini (od 27 aprila do 1. oktobra). V tem času ga je nadomeščal dalmatinski misijonar Michael Gattin, v času njegovega drugega obiska domovine (od 25. maja do 20. novembra 1922) pa dalmatinski frančiškan Nikolas Passini.

Omeniti velja, da so imeli leta 1921 v vseh katoliških cerkvah v San Franciscu za božič polnočnico. Ker se je to zgodilo prvič, so bili ljudje zelo presenečeni in cerkve so bile polne do zadnjega kotička. V slovensko-hrvaški cerkvi Rojstva Gospodovega se je zbralo toliko ljudi, da so se mnogi temu kar čudili, saj naj bi jih bilo ob navadnih nedeljah pol manj.¹⁴⁰ Po letu 1921 so pripravili polnočnico ob božiču vsako leto, leta 1922 pa tudi velikonočne slovesnosti, na katere so povabili tudi druge duhovnike, med njimi tudi dr. Srečka Zamjana.¹⁴¹ Tudi leta 1923 so velikonočne svečanosti lepo izpadle, predvsem zbiranje denarja, na župnikovo veselje so ga zbrali kar 1.269,60 dolarjev.¹⁴²

Ko govorimo o slovesnostih, ki so se odvijale v okviru župnije Rojstva Gospodovega, ne moremo mimo prvega svetega obhajila v cerkvi sv. Petra, 29. novembra 1923. Teh slovesnosti se je udeležilo veliko ljudi, saj je »pred cerkvijo stala cela vrsta avtomobilov, s katerimi so se pripeljali bolj oddaljeni..., še drugoverci so izrazili spoštovanje do take vzgoje otrok...«¹⁴³

Glede na poročila časopisa *Edinost* je leta 1922 živelo v San Franciscu veliko Slovencev, vendar pa jih je precej že »popolnoma odpadlo od vere.« Le-ti naj bi zaničevali verne in jih skušali pridobiti na svojo stran.¹⁴⁴ Po nekaterih navedbah naj leta 1922 število vernih v San Franciscu pa tudi drugod po Kaliforniji ne bi bilo ravno veliko¹⁴⁵ in tudi ena od naročnic časopisa *Edinost* je leta 1923 trdila, da je v slovanski naselbini v San Franciscu »zelo malo katoliških družin.«¹⁴⁶ Povsem drugačno sliko dobimo, če pogledamo podatke o katoliški populaciji, ki jih je Turk navedel v zgodovini župnije Rojstva Gospodovega. Tako naj bi župnija, v kateri sta službovala župnik Francis Turk in njegov pomočnik Edwin J. Kennedy, leta 1936 štela okrog 4.000 faranov. V njenem okviru sta delovali tudi *Oltarno društvo* z 51 člani in *Društvo za propagando vere* s 100 člani. Tega leta je bilo v okviru župnije krščenih 45 otrok in ena odrasla oseba, poročilo se je 22 parov ter umrlo 26 ljudi.¹⁴⁷

Glede na posebno finančno poročilo za leto 1936 župnija kljub precejšnjim izdatkom ne

¹³⁸ »Archbishop Riordan Dedicates Church of Nativity - Elaborate Ceremony Is Performed at New Edifice.« Izresek članka iz časopisa *The San Francisco Examiner* (22. januarja 1912). ANSF-CN.

¹³⁹ Turk, *History of the Church of the Nativity* ..., 4-5.

¹⁴⁰ A. Markovich, »San Francisco, California«. *Edinost*, let. 8, št. 2. Pittsburgh, 5. januarja 1922, str. 3.

¹⁴¹ A. Markovich, »San Francisco, California«. *Edinost*, let. 8, št. 52. Pittsburgh, 2. maja 1922, str. 2.

¹⁴² »San Francisco, California«. *Edinost*, let. 9, št. 55. Pittsburgh, 8. maja 1923, str. 2.

¹⁴³ M.A. (A. Markovich - op. M.K.), »San Francisco, California«. *Edinost*, let. 9, št. 148. Pittsburgh, 15. decembra 1923, str. 3.

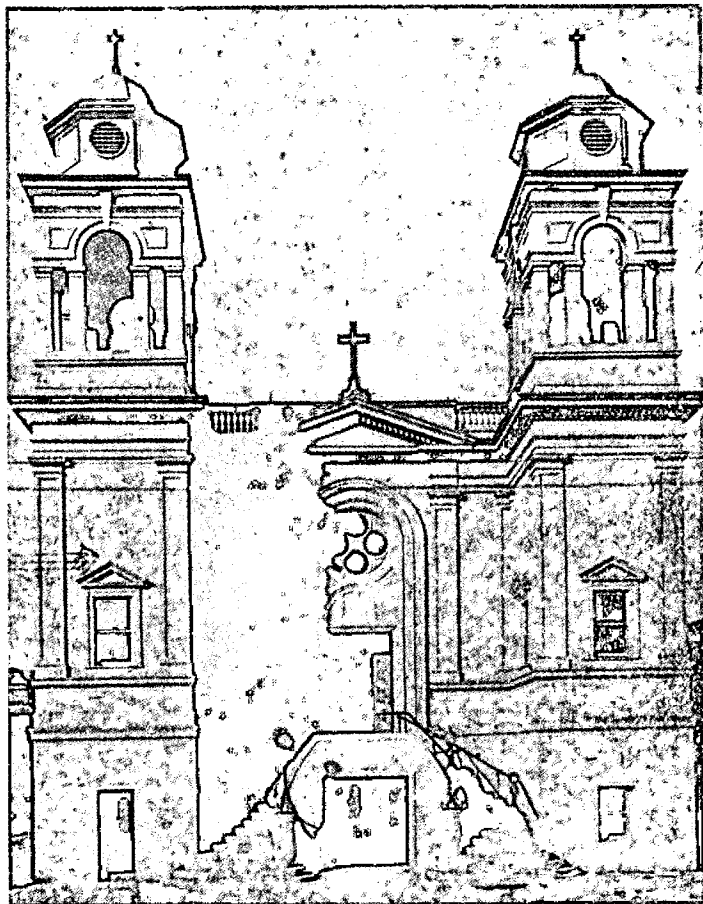
¹⁴⁴ A. Markovich, »San Francisco, California«. *Edinost*, let. 8, št. 2. Pittsburgh, 5. januarja 1922, str. 2.

¹⁴⁵ A. Markovich, »San Francisco, California«. *Edinost*, let. 8, št. 52. Pittsburgh, 2. maja 1922, str. 2.

¹⁴⁶ A. Markovich, »San Francisco, California«. *Edinost*, let. 9, št. 153. Pittsburgh, 29. decembra 1923, str. 3.

¹⁴⁷ Turk, *History of the Church of Nativity* ..., 7.

*Nova cerkev Kristusovega
rojstva v San Franciscu
(zgrajena v letih 1811/12)*



le, da ni imela dolga, ampak je celo posojala denar. Tako je posodila nadškofiji 10.000 dolarjev, za tekoče izdatke je imela po stanju z dne 31. decembra na razpolago še 3.272,60 dolarjev. Le-te je imela naložene v »Bank of Italy« na Market Street, v tako imenovanem New Montgomery Office. Za denar, ki so ga posodili nadškofiji v San Franciscu, so prejeli 3-odstotne obresti, tako da je leta 1936 župnija dobila na ta račun celo 285 dolarjev obresti. V tem času so opremili tudi zgradbo župnišča.

Ko govorimo o finančnem poslovanju za leto 1936, velja omeniti, da je uspelo župniji ob različnih priložnostih zbrati kar precejšnje vsote denarja. Tako so na primer ob mašah zbrali 1.894,53 dolarjev, ob krstih 183 dolarjev, od pristojbin za poroke je v župnijsko blagajno kanilo 164,50 dolarjev. Poleg tega so ob velikonočnih slovesnostih zbrali 957,07 dolarjev, ob božični maši pa 1.203,79 dolarja. *Oltarno društvo* je tega leta prispevalo 154 dolarjev, za sveče so nabrali 827,30 dolarjev. Skupaj s še nekaterimi manjšimi prihodki so v celoti zbrali 5.704,19 dolarjev. Kot vidimo iz omenjenih podatkov, je bila župnija leta 1936 zelo dejavna. Tako so zbirali denar še za t.i. posebne izdatke in zbrali 58,99 dolarjev za semeniščnike, 40 dolarjev za poseben fond za podporo škofije v Heleni, 122 dolarjev v fond za propagando vere, 40 dolarjev za Svetega očeta (papeža), 45 dolarjev za katoliško univerzo v Washingtonu, 35 dolarjev za M.C.W.C. in 10 dolarjev za Sveto deželo. Tako je župnija leta 1936 razpolagala z 18.798,51 dolarji, medtem ko so izdatki znašali 12.499

dolarjev.¹⁴⁸ Kot je iz gornjih podatkov razvidno, je cerkev Rojstva Gospodovega v obdobju župnikovanja Francisa Turka finančno uspešno poslovala.

Župnik Francis Turk je umrl 11. februarja 1939. Njegova smrt je pomenila veliko izgubo za slovansko župnijo Rojstva Gospodovega, kar je razvidno tudi iz pisma, ki ga je nadškof iz San Francisca J.J. Mitty poslal njegovemu bratu, univ.prof.dr. J. Turku. V pismu je med drugim zapisal:

»Njegova smrt je za nadškofijo velika izguba. Ni ga tu duhovnika, ki bi deloval bolj zvesto, kakor je on. Deloval je izredno nesebično, vzgajal je vernike, naj bodo dobri člani svojih krajevnih župnij... Duhovščina te nadškofije je njegove zmožnosti in njegovo duhovsko vedenje visoko spoštovala in čislala in jaz kot njegov nadškof naj dodam še svoje priznanje: bil je odličen duhovnik...«¹⁴⁹

Življenje v župniji Rojstva Gospodovega v obdobju župnikovanja Vitala Voduška

Po smrti Francisa Turka je župnijo nekaj časa upravljal pomožni škof Merlin J. Guilfoyle iz San Francisca (kasneje rezidenčni škof v Stocktonu v Kaliforniji), dokler je ni jeseni prevzel župnik Vital Vodušek.¹⁵⁰ Najprej je ponovno organiziral cerkveni pevski zbor, ki je leta 1912 prenehal z delovanjem, ker ni bilo pravega vodstva. Zbor je štel na začetku 60 članov, katerih število pa je kasneje nenehno upadalo, tako da jih je bilo na koncu le še 22. Leta 1950 je zbor prevzel profesionalni glasbenik Aleks Šimenc, ki je postal novi organist v cerkvi ter dirigent zbora¹⁵¹ in ga vodil do ukinutve župnije leta 1997.

Z denarjem, ki ga je župniji zapustil Turk, je Vodušek najprej obnovil cerkveno poslopje, na pokopališču sv. Križa pa postavil križ na grobu pokojnega Franca Turka. Voduška so dobro poznali tako v imigracijskem uradu kot tudi bolnišnicah in celo v ječah, saj je bil sposoben skrbeti za vse, ki so bili potrebni pomoči. Enkrat tedensko je revnim delil hrano, če so prišli na njegova vrata. Ljubil je knjige, rože in tudi živali.

Iz obdobja župnikovanja Vitala Voduška se je ohranilo precej dokumentov o aktivnosti župnije. Iz njih lahko izvemo, da je leta 1943 bilo v ameriški vojski 132 članov župnije, nekateri med njimi so bili odlikovani za posebne dosežke. Že pred tem so leta 1942 obnovili župnišče ter nabavili nekaj nove notranje opreme, kot npr. police za knjige, luči, mize ter pohištvo za spalnico.¹⁵²

Tudi poročilo za leto 1944 govori, da so bili nekateri farani, ki so služili v ameriški vojski (teh je bilo 167), odlikovani, prvič pa poroča tudi o težavah s transportom za mašo,

¹⁴⁸ Archdiocese of San Francisco - Vital Statistics za Church of Nativity. Arhiv nadškofije v San Franciscu, fond: Church of the Nativity; Annual Financial Statement za leto 1936 za Church of Nativity. ANSF-CN.

¹⁴⁹ »Odlično priznanje tujine slovenskemu duhovniku - Nadškof v San Franciscu o Francu Turku«. Izrezek članka iz časopisa *Slovenec* v Arhivu nadškofije v San Franciscu; Personal Record of Rev. Francis Valentin Turk. ANSF-CN.

¹⁵⁰ **Vital Vodušek** se je rodil v Ljubljani 25. aprila 1906. Študiral je na ljubljanski Teološki fakulteti in bil posvečen v duhovnika 29. junija 1929. Kot kaplan je služboval v Zagorju in Kolovratu. Leta 1937 se je odpravil na prvo potovanje v ZDA, kamor se je 1939 tudi izselil in postal župnik v San Franciscu. V času 2. svetovne vojne je bil član širšega odbora Slovenskega ameriškega narodnega sveta. Umrl je v San Franciscu 27. maja 1973.

Prim. geslo v *Slovenskem biografskem leksikonu* ter gradivo v Nadškofijskem arhivu Ljubljana; Janez Sever, Pok. Father Vital Vodušek. *Ave Maria*, let. 65, št. 8. Lemont 1973, str. 250.

¹⁵¹ Angela Gospodarič, Ob slovesu od soustanoviteljice cerkvenega pevskega zbora. *Ameriška Domovina*, let. 89, št. 92. Cleveland, 11. decembra 1987, str. 3.

¹⁵² Parish Historical Report za Church of Nativity, 1. januarja 1943. ANSF-CN.

saj so nekatere družine živele daleč vstran od cerkve. Ponovno so porabili kar precej denarja za opremo župnišča.¹⁵³

Leta 1946 se je, v župnijo v naselil kot gost Vitala Voduška Jurij Trunk.¹⁵⁴ Vodušek, ki je Trunka poznal že prej (še kot ljubljanski župnik je bil leta 1937 pri njem tudi na obisku v Leadvilleu), je Trunka prijazno sprejel. Kot je zapisala *Ave Maria*, sta se kljub znatni starostni razliki »vsa leta skupnega življenja za isto mizo in pod isto streho dobro razumela in bila dobra prijatelja... Vodušek je bil brezdvomno največji Trunkov dobrotnik v njegovem ameriškem življenjskem obdobju. Zelo je bil potrpežljiv z njim. Redek bi to zmožel...«¹⁵⁵

Tudi Trunk se je pri Vodušku dobro počutil. Voduška in njegovo delo v župniji je očitno zelo cenil, kar je razvidno tudi iz enega njegovih zapisov, ki ga je povzela *Ave Maria*:

»Po smrti Rev. Turka je prevzel župnijo Rev. Vital Vodušek in zelo skrbno jo vodi. Brez spretnosti Rev. Voduška bi bila župnija razpadla. L. 1946 zanesse prav slučajno tudi mene sem. Rev. Vodušek mi ponudi preskrbo za malo pomoč, ostanem... Za stara leta si nihče ne more želeli boljše preskrbe, v pravem raju živim...«¹⁵⁶

Leto 1946, ko je Trunk prišel v župnijo Rojstva Gospodovega, lahko označimo tudi za začetek nazadovanja slovenske naselbine v San Franciscu. Seveda za to tako Trunk kot tudi Vodušek nista bila ničesar kriva - krivec za to je bila izgradnja nove avtoceste skozi San Francisco, kot je to razvidno iz kasnejših župnijskih poročil. S temi problemi nas prvič seznanila poročila za leto 1947. Najprej navaja, da so se vsi farani vrnili iz armade in da se mnoge družine selijo na obrobje mesta. V nadaljevanju to poročilo še ugotavlja, da bo nova avtocesta, ki bo potekala med Potrero Street in Deharo Street, presekala slovensko naselbino, ki leži med 16th Street in 21th Street, na dvoje, in da so mnoge družine zaradi tega prisiljene prodajati svoje domove. Ugotovimo lahko, da ta pojav ni bil značilen le za San Francisco, kjer je avtocesta št. 101 (Highway 101) dejansko presekala slovensko naselbino na dva dela, ampak takorekoč za vse slovenske naselbine v večjih ameriških mestih. Podobno se je dogajalo tako v Clevelandu kakor tudi v Indianapolisu. Iz poročila za leto 1947 je še razvidno, da je dal župnik Vodušek za posodobitev cerkvene dvorane in župnišča (nov grelni sistem) 3.170 dolarjev. Kupil je tudi 4 nove stole za pisarno in 2 za hišo, hladilnik in magnetofon za potrebe cerkvenega zbora in nekaj nove posode, kar ga je skupno stalo 686,92 dolarja.¹⁵⁷

Poročilo za leto 1948 ponovno govori o izseljevanju družin spričo gradnje avtoceste ter o ponovnih nakupih nekaterih artiklov za cerkev ter župnišče. Pri teh nakupih je zanimiv zlasti podatek o nakupu pisalnega stroja, za katerega je pobudo dal prav gotovo Jurij Trunk.¹⁵⁸

Iz poročila za leto 1949 je razvidno, da je župnijo obiskal ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, ki je tedaj kot begunec živel v Clevelandu.¹⁵⁹ Škof dr. Rožman je v San Franciscu misijonaril marca 1949. V njegovo čast so priredili banket v hotelu San Francis. Avgusta tega leta so pričeli s ponovno predelavo cerkvene dvorane in dela župnišča, vendar ga do januarja 1950 še niso zaključili. Spričo predelave cerkve so imeli maše od oktobra do božiča v dvorani pod cerkvijo.¹⁶⁰

¹⁵³ Parish Historical Report za Church of Nativity, 19. januarja 1945. ANSF-CN.

¹⁵⁴ Več o življenju in delu Jurija Trunka v knjigi Matjaža Klemenčiča *Jurij Trunk...*

¹⁵⁵ Sever, Pok. Father Vital Vodušek, 249.

¹⁵⁶ Prav tam, 250.

¹⁵⁷ Parish Historical Report za Church of Nativity, 19. januarja 1948. ANSF-CN.

¹⁵⁸ Parish Historical Report za Church of Nativity, 17. januarja 1949. ANSF-CN.

¹⁵⁹ Klemenčič, *Slovenes of Cleveland...*, 154.

Poročilo za leto 1950 govori o večjem številu novih faranov, ki so v San Francisco prispeli kot begunci, ter o nadaljevanju bega Slovencev s Kranjskega hriba nad Potrerom zaradi gradnje avtoceste. Tega leta so okrog velike noči dokončali obnovitvena dela na cerkveni zgradbi kakor tudi na župnišču. Tega leta je dramski klub župnije pripravil dve predstavi, ki sta bili zelo dobro obiskani. Tako so morali božično predstavo celo nekajkrat ponoviti.¹⁶¹

Med begunci, ki so leta 1950 prišli v San Francisco, je bil tudi brat prvega župnika, dr. Joseph Turk, ki je umrl 3. maja 1950 in ga je pokopal sam škof Gregorij Rožman. Zanimiv je tudi podatek o Tomyju Sroku, ki je bil eden od oltarnih fantov pred desetimi leti in je bil oktobra 1951 ubit v Koreji, pokopali pa so ga januarja 1952 na pokopališču v San Franciscu. Zanimivi sta še analizi župnijskih aktivnosti ter demografskega položaja v župniji. Po teh podatkih se večina prebivalstva župnije stara in tako so od prihoda župnika Voduška dalje pokopali v okviru župnije prek 500 ljudi. Novih priseljencev, z izjemo beguncev, praktično ni bilo več, pa tudi večina beguncev je obiskala cerkev le nekajkrat letno.

Poročilo še omenja, da so mnoge slovenske družine, ki so se morale zaradi gradnje nove avtoceste umakniti s slovenskega hriba nad Potrerom, za majhno ceno prodajale svoje domove. Ker za ta denar niso mogle kupiti novih domov v mestu, so se bile primorane preseliti dalje proti jugu. Tem družinam so sledili tudi mnogi drugi prebivalci slovanske naselbine, v glavnem upokojenci. V okviru župnije so še naprej nadaljevali s številnimi investicijami; tako so za 700 dolarjev nabavili novo zaveso za oder v cerkveni dvorani, uredili so električno napeljavo in luči, postavili so nove zavese v klubskih sobah ob cerkveni dvorani, kupili nove mize in nabavili precej kuhinjskega pribora.¹⁶²

Leta 1953 je pel novo mašo Joseph Turk, nečak takrat že pokojnega Francisa Turka, ki se je kasneje preselil v Honolulu na Havaje. Še naprej se je nadaljeval eksodus prebivalstva iz slovanske naselbine, čeprav je bila nova avtocesta že zgrajena. Tega leta so kupili 50 novih stolov za cerkveno dvorano, nove zavese, sesalec, novo pisalno mizo s stolom, veliko stvari, ki so jih rabili pri mašah, ter zamenjali vse luči.¹⁶³

Leta 1953 je bila tudi zlata obletnica same cerkve, ki so jo praznovali 15. marca; oktobra tega leta so praznovali tudi 50-letnico slovanske župnije. Slovesnosti se je udeležil tudi nadškof iz San Francisca, John J. Mitt, ki je tudi blagoslovil farane, govoril pa je tudi župnik Vodušek. Zvečer so v Palace Hotelu pripravili tudi slavnostni banket, ki se ga je udeležilo okrog 350 ljudi. Meseca decembra je v zadnjem tednu adventa v okviru misijona pridigal tudi škof Gregorij Rožman. Poleg starih članov župnije se je misijona udeležilo tudi veliko beguncev. Zlati jubilej župnije so izkoristili tudi za zbiranje denarja; župnik Vodušek je od konca leta 1952 do začetka leta 1954 obiskal skoraj vsako družino. Tako so za župnijo nabrali prek 9.000 dolarjev.¹⁶⁴

Poročilo za leto 1954 navaja, da je umrlo precej faranov in da se je tudi tega leta spričo nove avtoceste nekaj starih faranov preselilo na deželo, zaradi česar je župnja že v preteklih letih izgubila veliko slovenskih faranov. Kljub vsemu župnije to ni oviralo, da ne bi še naprej posodabljala župnijskega ter cerkvenega poslopja in v tem namene investirala precejšnje vsote denarja. Tega leta so pričeli tudi z dnevnimi mašami in sicer ob 7.45 na

¹⁶⁰ Parish Historical Report za Church of Nativity, 20. januarja 1950. ANSF-CN.

¹⁶¹ Parish Historical Report za Church of Nativity, 19. januarja 1951. ANSF-CN.

¹⁶² Parish Historical Report za Church of Nativity, 17. januarja 1952. ANSF-CN.

¹⁶³ Parish Historical Report za Church of Nativity, 19. januarja 1952. ANSF-CN.

¹⁶⁴ Prav tam.

svete obligacijske dneve in vsak prvi petek v mesecu; pri mašah je bila po poročilih župnije zelo dobra udeležba. Decembra 1954 sta bili tudi dva adventna misijona; eden za Hrvate, pri katerem je pridigal župnik Joseph Milkulich - frančiškanski menih, eden pa za Slovence, pri katerem je zopet sodeloval škof Gregorij Rožman.¹⁶⁵

Župnijsko poročilo za leto 1955 poroča o nabavi nekaj nove liturgične opreme ter opreme za cerkveno dvorano in za župnišče. Žene iz *Ladies' Sodality* so pripravile dve kosili, na katerih so nabrali 250 dolarjev. Poročilo omenja tudi praznovanje srebrnega jubileja župnika Voduška junija in diamantnega jubileja nove maše župnika Trunka julija 1955.¹⁶⁶

Za naslednje leto 1956 izvemo le, da sta bila dva farana v St. Joseph Semminary in da so morali popraviti vodovodno inštalacijo.¹⁶⁷ Zato je bilo precej daljše poročilo za leto 1962, ko so morali mdr. zamenjati tudi celotno streho ter s pomočjo begunskega sobopleskarja prepleskati celotno župnišče kakor tudi klubske sobe v cerkveni dvorani in pročelje cerkve. Poleg tega so zamenjali tudi zavese, mize, luči ter preproge v treh sobah in na stopnišču. S temi obnovitvenimi deli niso pomagali le sebi, ampak tudi nekaterim beguncem, ki so jim dali delo. Po teh obnovitvenih delih so leta 1963 nameravali prepleskati tudi cerkveno notranjost.¹⁶⁸

Vendar poročilo za leto 1964 ne govori o pleskanju notranjosti cerkvenega poslopja, pač pa o tem, da je bil Viktor Lampe posvečen v duhovnika in da se je nadaljeval tudi eksodus iz mesta v predmestja in na podeželje. Tega leta so v župnišču nabavili nove stole, v cerkvenem poslopu pa modernizirali prostor za cerkveni zbor. Za izgradnjo katedrale v mestu San Francisco so farani obljubili 52.757 dolarjev in do začetka leta 1965 nabrali že skoraj 43.000 dolarjev.¹⁶⁹

Poročilo iz leta 1965 omenja smrt najstarejšega farana, Johna Starihe. Govori tudi o nadaljevanju izseljevanja slovanskih prebivalcev na podeželje in v predmestja. Govori tudi o praznovanju 70-letnice Trunkove posvetitve v duhovnika, ki je potekalo 25. julija 1965 ob maši, ki jo je vodil nadškof J.T. McGucken, pridigal pa je Trunkov prijatelj, pomožni škof Guilfoyle.¹⁷⁰ Tudi v tem letu so morali investirati precej denarja v zgradbo župnišča.¹⁷¹

Tudi leta 1966 se je nadaljeval eksodus iz mesta in sicer od »Kranjskega hriba« proti jugu. Zaradi večje oddaljenosti je trpel obisk cerkve pa tudi *Slovenskega doma*. Poročilo navaja še smrt Josepha Goicha, ki je cerkvi zapustil 1.000 dolarjev, in da je septembra 1966 obiskal San Francisco ljubljanski nadškof Jožef Pogačnik.¹⁷²

Značilnost poročila za leto 1967 je ponovno veliko število pogrebov in nadaljevanje izseljevanja v predmestja in na deželo. Poročilo tudi navaja, da farani prispevajo manj za cerkev, ker denar pošiljajo raje v obubožano domovino, in da je 4. junija mlad hrvaški jezuit John Cindori bral svojo novo mašo ter da so Hrvati pripravili sprejem.¹⁷³ Leta 1969 so dodali nove luči v cerkveni dvorani, obiskal jih je slovenski škof Stanislav Lenič.¹⁷⁴ Leta

¹⁶⁵ Parish Historical Report za Church of Nativity, 19. januarja 1955. ANSF-CN.

¹⁶⁶ Parish Historical Report za Church of Nativity, 18. januarja 1956. ANSF-CN.

¹⁶⁷ Parish Historical Report za Church of Nativity, 16. januarja 1957. ANSF-CN.

¹⁶⁸ Parish Historical Report za Church of Nativity, 15. januarja 1953. ANSF-CN.

¹⁶⁹ Parish Historical Report za Church of Nativity, 19. januarja 1965. ANSF-CN.

¹⁷⁰ Fr. J. Trunk 70 let duhovnik. *Ave Maria*, let. 56, št. 9. Lemont 1965, str. 271.

¹⁷¹ Parish Historical Report za Church of Nativity, 19. januarja 1966. ANSF-CN.

¹⁷² Parish Historical Report za Church of Nativity, 19. januarja 1966 (sic! - v resnici 1967). ANSF-CN.

¹⁷³ Parish Historical Report za Church of Nativity, 20. januarja 1968. ANSF-CN.

1970 so zgradili novo streho na cerkvi in na župnišču, obiskal jih je tudi nadškof Kuharić iz Zagreba.¹⁷⁵ Tega leta je meseca junija župnik Trunk praznoval tudi 75-letnico svojega posvečenja in nove maše. *Ave Maria* je ob tem jubileju zapisala, da je

»želel opraviti »železno mašo« popolnoma privatno; le župnik Vital (Vodušek - op. M.K.) mu je stal ob strani za slučaj potrebe. Poleg običajnih dveh sveč je pa gorela ob tabernaklju 40 cm visoka in 10 cm debela sveča, z v vosek vdelano barvno sliko baškega jezera z gorami v ozadju..., delo sester karmeličank v Mengšu...«¹⁷⁶

Leta 1970 je 1. septembra Trunk praznoval še en jubilej in sicer svoj stoti rojstni dan. Ob tej slovesnosti so ga obiskali številni znanci, med njimi tudi nadškof in kardinal O. Boyle.¹⁷⁷ Veliko ljudi je Trunka obiskalo tudi 1. septembra 1971, ko je praznoval 101. rojstni dan. Kljub starosti tako Voduška kakor tudi Trunka so leta 1971 nadaljevali z vzdrževanjem župnišča ter cerkve. Tako so novembra formirali klub za pleskanje in zbrali 2.250 dolarjev, tako da so končali pleskanje cerkve teden dni pred božičem.¹⁷⁸

Omeniti še velja, da je župnik Vital Vodušek leta 1971 iz Slovenije prinesel v Združene države podobo brezjanske Matere Božje in jo namestil v slovenski kapeli, ki so jo na pobudo Cirila Žebota zgradili v washingtonski katedrali.

Leto 1973 za župnijo ni bilo ravno srečno, saj je že 11. marca 1973 v stotretjem letu starosti umrl Jurij Trunk. Kot je ob njegovi smrti zapisala *Ave Maria*, je Trunk

»zadnjikrat maševal ob lanski Veliki noči... Takrat je začel vidno pešati in je le prihajal k sv. maši in za sv. obhajilo. Z veliko ljubeznijo in skrbno je bdel nad že močno sključenim starčkom dobri župnik Vital vse mesece do zadnje jeseni..., dokler nepričakovano ni sam omagal... Nenadna in kritična bolezen župnikova je že onemoglega starega gospoda Trunka še bolj potrla in je popolnoma opešal ... in odšel v veselje svojega Gospoda - 11. marca 1973.«¹⁷⁹

Pokojnega Trunka so pokopali 14. marca 1973 na pokopališču pri sv. Križu v prisotnosti slovenskih in hrvaških duhovnikov ter mnogih meščanov. Pogrebne slovesnosti je vodil Trunkov prijatelj škof Guilfoyle iz Stocktona ob asistenci župnikov Žitka in dr. Alojzija Dabovića, udeležil se jih je tudi pomožni škof W. McDonald, ki je zastopal službeno odsotnega nadškofa J. McGuckna. Zadnjega slovesa od svojega prijatelja Trunka pa se ni mogel udeležiti Vital Vodušek, ki je bil takrat že hudo bolan.¹⁸⁰

Umrli je le dobra dva meseca (27. maja 1973) za Trunkom. Pogrebne slovesnosti sta vodila nadškof iz San Francisca J. McGucken ter škof iz Stocktona M. Guilfoyle ob asistenci štiridesetih duhovnikov. Z Voduškovno smrtjo so Slovenci, kot je zapisala *Ave Maria*

»izgubili prijazno in gostoljubno središče, edino na Zapadu, saj je bilo njegovo župnišče vedno vsem na široko odprto... Pri njem so se redno, vsako sredo shajali slovenski in hrvaški duhovniki, da so se razgovorili o vseh tekočih problemih in črpali nov pogum in nove ideje...«¹⁸¹

¹⁷⁴ Parish Historical Report za Church of Nativity, 19. januarja 1970. ANSF-CN.

¹⁷⁵ Parish Historical Report za Church of Nativity, 20. januarja 1971. ANSF-CN.

¹⁷⁶ RLK, Jurij M. Trunk. *Ave Maria*, let. 65, št. 6. Lemont 1973, str. 185.

¹⁷⁷ Parish Historical Report za Church of Nativity, 20. januarja 1971. ANSF-CN.

¹⁷⁸ Parish Historical Report za Church of Nativity, 20. januarja 1972. ANSF-CN.

¹⁷⁹ RLK, Jurij M. Trunk ..., 185-186.

¹⁸⁰ Prav tam, 187.

¹⁸¹ L. V., Pokojnemu župniku Vitalu Vodušku v spomin. *Ave Maria*, let. 65, št. 8. Lemont 1973, str. 251-252.

Življenje v župniji Rojstva Gospodovega po smrti Jurija Trunka in Vitala Voduška

Župnijo Rojstva Gospodovega je po Voduškovi smrti prevzel hrvaški župnik John Mihovilovich,¹⁸² ki je že pred tem deloval v cerkvi kot kaplan. Leta 1973 je postal tretji župnik v slovanski cerkvi v San Franciscu. Mihovilovich se je rodil v Istri in je študiral v Rimu, preden je bil posvečen leta 1952. V župniji Rojstva Gospodovega je župnikoval vse do začetka 90-ih let 20. stoletja, ko so spričo pomanjkanja vernikov (zaradi številnih izselitev tako slovenskih, kakor tudi ostalih slovanskih družin v primestne predele San Franciscisca) slovansko cerkev »Rojstva Gospodovega« za nekaj let zaprli. Do obnovitve delovanja slovanske cerkve je prišlo znova leta 1997, ko so se ji pridružili tudi pripadniki poljske skupnosti v mestu. Dobili so tudi poljskega duhovnika Czesława Rybackega.¹⁸³

Kljub temu, da je minilo že več kot sto let, odkar so se prvi Slovenci naselili v San Franciscu, in se je zaradi gradnje avtoceste večina Slovencev preselila iz »Kranjskega hriba« na ostala območja na področju zaliva, se Slovenci druge, tretje in četrte generacije še vedno zbirajo okrog *Slovenskega progresivnega doma*. Dom se poleg dejavnosti, ki so povezane s slovensko kulturo, ukvarja tudi z oddajanjem prostorov v komercialne namene, za kar danes veljajo striktna pravila.¹⁸⁴ Na ta način se dom vzdržuje. Njegovo dejavnost omogoča tudi dejstvo, da leži dom na lepi lokaciji, tik ob avtocesti številka 101, kar na eni strani omogoča, da je komercialno zanimiv, na drugi pa ravno ta avtocesta, zaradi katere so se v preteklosti številni Slovenci izselili iz »Kranjskega hriba«, omogoča lahko dostopnost.

Vse to omogoča slovenski skupnosti v San Franciscu, da je tudi ob začetku 21. stoletja še vedno živa. Čeprav živijo danes nekateri člani slovenske skupnosti tudi več kot 150 km stran od *Slovenskega naprednega doma*, so se vendarle udeležili praznovanja ob prvi obletnici slovenske neodvisnosti, ki so ga organizirali v tem domu.¹⁸⁵

Druge slovenske naselbine

Kljub temu, da se je sprva večina Slovencev, ki so se priselili v Kalifornijo, naselila v San Franciscu, je potrebno iz obdobja prve priselitve omeniti še nekatera druga naselja; med njimi na prvem mestu **Placerville**, kjer naj bi – po pisanju Anne Fabian – prvi Slovenci iskali zlato že sredi 19. stoletja.¹⁸⁶ O kraju, ki leži okrog 60 km zahodno od Sacramenta v okraju El Dorado, ni na razpolago nobenih oprijemljivejših pisnih podatkov, iz katerih bi bilo mogoče izvedeti več o zgodovini tamkajšnjih slovenskih izseljencev. Znano je le, da je v 80-ih letih 20. stoletja na območju okraja živelo še okrog 20 oseb slovenskega porekla.¹⁸⁷ Iz splošno znanih dejstev zgodovine slovenskega izseljenstva v Kaliforniji lahko tudi sklepamo, da so se posamezni Slovenci v drugi polovici 19. stoletja naselili tudi v drugih rudarskih krajih Kalifornije, kot na primer v kraju **Angelos Camp** ob vzhodni Sierre

¹⁸² Parish Historical Report za Church of Nativity, 14. januarja 1974. ANSF-CN.

¹⁸³ *Church of the Nativity of Our Lord*, let. 33, št. 44. San Francisco, 16. novembra 1997, str. 1.

¹⁸⁴ *Duties and Instruction for the Manager. Slovenian Progressive Home*. Arhiv Slovenskega naprednega doma v San Franciscu; *Rental Contract for the Slovenian Progressive Home*. ASND-SF.

¹⁸⁵ *Slovenian Independence Day*. Arhiv Slovenskega progresivnega doma v San Franciscu; *A Salute to the Slovenian People of the San Francisco Bay Area and a Celebration of the First Anniversary of the Independence of Slovenia*. ASND-SF.

¹⁸⁶ Fabian, *Zgodovina Slovencev v Kaliforniji...*, 73.

¹⁸⁷ Allen - Turner, *We the People ...*, 232.

Nevade, kjer naj bi delali v rudniku zlata.¹⁸⁸ Očitno je šlo v tem obdobju le za posamične priselitve, zato tudi (z izjemo nekaterih redkih pripovedi, ki sta jih kasneje zabeležila Zavertnik in Fabianova) ni na razpolago pisanih virov, ki bi nam pomagali podrobneje osvetliti zgodovino prvih slovenskih priseljencev.

Več podatkov je na razpolago šele iz obdobja po letu 1880, ko se je v San Franciscu izoblikovala prva pomembnejša slovenska naselbina v Kaliforniji. Verjetno v istem obdobju (vsekakor pa že pred začetkom 20. stoletja) so se pričeli Slovenci naseljevati tudi v drugih okoliških naseljih. Nekaj slovenskih priseljencev se je v teh krajih verjetno naselilo zaradi ugodnih pogojev za kmetijstvo, nekaj po potresu, ki je opustošil San Francisco leta 1906, nekaj pa jih je verjetno pritegnila tudi industrija, ki se je pričela v teh krajih razvijati spričo omejenih prostorskih možnosti v San Franciscu. Nekatere od teh je v knjigi *Amerika in Amerikanci* opisal že Jurij Trunk. Po Trunkovih navedbah naj bi takrat največ Slovencev izven San Francisca živelo v kraju **Crockett** (okrog 25 km severovzhodno od San Francisca ob zalivu San Pablo). Kot je zapisal, so »Slovenci ... prišli sem okrog l. 1897 iz Semiča. Zdaj (leta 1910/11 - op. M.K.) ima 12 družin lastne domove; duš je nad 50. Zaposleni so v topilnicah za zlato in srebro ... Društvo sv. Jožefa št. 14 J.S.K.J. ima 45 članov...«¹⁸⁹

Iz relativno nizke zaporedne številke društva lahko sklepamo, da je bila slovenska skupnost v Crockettu ena najstarejših ob tihomorski obali (že leta 1901 je štelo društvo 17 članov).¹⁹⁰ Po razpoložljivih podatkih naj bi društvo imelo največ članov leta 1907 (skupaj 65),¹⁹¹ kar se sklada s predvidevanji, da se je po potresu leta 1906 priselilo iz San Francisca kar precej Slovencev. Kasneje je z upadanjem števila članstva (leta 1920 naj bi bilo v društvo včlanjenih še 26 oseb)¹⁹² verjetno upadalo tudi število Slovencev v tem naselju. Predvidevamo lahko, da so se mnogi verjetno preselili nazaj v San Francisco, potem ko so obnovili v potresu poškodovana ali porušena bivališča. Kljub vsemu je društvo delovalo še v 30-ih letih 20. stoletja. Po navedbah Ivana Mladinea so društvo vodili: Bernabič (?), predsednik), Frank Gregorič (blagajnik) in Michael Nemanič (tajnik).¹⁹³

Poleg Crocketta so se Slovenci naselili tudi v drugih naseljih v širši okolici San Francisca. Tako že Trunk omenja, da so živeli »Slovenci ... še v krajih Oakland, Alameda, Richmond, San Jose...«¹⁹⁴ Največ jih je živelo v mestu **Oakland** (na vzhodni strani zaliva San Francisco), kjer je že v začetku 30-ih let 20. stoletja delovalo društvo »Land of Palms« št. 594 SNPJ, ki je poslovalo v angleškem jeziku, vodili pa so ga Anton Tomšič (predsednik), Frank Slaby (tajnik) in Anton Gersich (blagajnik).¹⁹⁵ Sredi 30-ih let pa so bili v vodstvu društva N. Stokovič (predsednik), Catherine Slaby (blagajničarka) in Frank Slaby (tajnik).¹⁹⁶ Društvo je pod vodstvom Marka Russa delovalo še v 80-ih letih 20. stoletja.¹⁹⁷ Kar nekaj Slovencev je živelo tudi v **Richmondu**, kjer je pred drugo svetovno vojno

¹⁸⁸ Trunk, *Amerika in Amerikanci*, 466; Zavertnik, *Ameriški Slovenci* ..., 268.

¹⁸⁹ Trunk, *Amerika in Amerikanci*, 466.

¹⁹⁰ Friš, *Ameriški Slovenci in katoliška cerkev* ..., 296.

¹⁹¹ Prav tam, 296.

¹⁹² Prav tam, 296.

¹⁹³ Mladineo, *Narodni adresar* ..., 53.

¹⁹⁴ Trunk, *Amerika in Amerikanci*, 466.

¹⁹⁵ Popis saradnika jugoslavenskih potpornih ustanov u Kaliforniji. *The Slavonic Pioneers of California*..., 99.

¹⁹⁶ Mladineo, *Narodni adresar* ..., 73.

¹⁹⁷ Cecilia Dolgan, *Slovene National Directory*, str. 53.

delovalo tudi društvo »*Delavska Sloga*« št. 638 *SNPJ*. V začetku 30-ih let so društvo vodili George Barich (predsednik), Anton Schukle (tajnik) in Andrew Bartulovich (blagajnik),¹⁹⁸ sredi 30-ih let 20. stoletja pa Anton Schukle (predsednik), Joseph Ružič (blagajnik) in Andrija Bartulović (tajnik).¹⁹⁹

Ob zgoraj naštetih krajih, ki jih je v svoji knjigi omenil tudi Zavertnik,²⁰⁰ je potrebno omeniti še mesta **San Mateo, San Jose, Los Gatos in Cupertino**, kjer so se prvi Slovenci naselili po potresu v San Franciscu leta 1906, največ pa v letih po drugi svetovni vojni. Šlo je za prebivalce iz slovenske naselbine na »Kranjskem hribu« v San Franciscu, od koder so se izseljevali zaradi gradnje avtoceste št. 101, ki je to tradicionalno slovensko naselbino razdelila na dva dela.²⁰¹ Slovensko prebivalstvo se je v teh krajih ohranilo vse do danes. Tako je po podatkih Allena in Turnerja živelo v 80-ih letih 20. stoletja v okraju San Mateo (mesto San Mateo ter okoliška naselja) 120 oseb slovenskega porekla, v okraju Santa Clara (mesta San Jose, Los Gatos, Cupertino itd.) pa 131 oseb.²⁰² Ker so nekateri od omenjenih krajev oddaljeni od San Franciscu tudi več kot 80 km, so tamkajšnji prebivalci ustanovili svoje bratsko podporno društvo – *društvo št. 241 Ameriške bratske zveze* v Los Gatosu, ki deluje še danes (tajnica društva je v 80-ih letih 20. stoletja bila Katherine Stout).²⁰³

Poleg širše okolice San Franciscu so se Slovenci do konca drugega desetletja 20. stoletja naselili tudi v nekaterih mestih ob obali Tihega oceana ter v široki dolini rek Sacramento in San Joaquin. Tako Zavertnik in Fabianova že konec 20-ih oziroma na začetku 30-ih let 20. stoletja omenjata Slovence v obalnih mestih **Eureka, Samoa, Crescent City**, v priobalnem pasu pa tudi v **Sebastopolu in Calpelli**. Šlo je za manjša mesta severno od San Franciscu, kjer so se posamezni slovenski izseljenci spričo ugodnih naravnih razmer ukvarjali v glavnem s kmetijstvom in vinogradništvom,²⁰⁴ nekaj pa je bilo tudi obrtnikov. Tako je po podatkih Ivana Mladinea sredi 30-ih let v Eureka imel svojo avtomehanično delavnico Mate Smrekar.²⁰⁵ Z izjemo Sebastopola (okrog 90 kilometrov severno od San Franciscu), kjer naj bi sredi 20-ih let živelo okrog 120 Slovencev, je bilo število Slovencev v drugih omenjenih naseljih zanemarljivo.²⁰⁶

Več Slovencev se je naselilo v široki dolini rek Sacramento in San Joaquin, kjer Zavertnik in Fabianova navajata mesta **Grass Valley, Sheridan, Roseville, Sacramento, Big Creek, Fresno** in Portersville (pravilno: **Porterville**). Tudi na teh območjih se je večina Slovencev (vsaj v prvih desetletjih 20. stoletja) ukvarjala s kmetijstvom. Tako na primer Trunk piše, da se je v **Portersvillu** (!?), okrog 320 km jugozahodno od San Franciscu, »nekaj slovenskih farmerjev ... naselilo že pred 17 leti (okrog leta 1895 - op. M.K.); tedaj je bila zemlja še cena (sic!), ker je še niso namakali. Pečali so se bolj z živinorejo; zdaj jo namakajo in so dolino izpremenili v pravi vrt...«²⁰⁷ Tudi v **Fresnu** (okrog 80 km severno od

¹⁹⁸ Popis saradnika jugoslavenskih potpornih ustanov u Kaliforniji..., 100.

¹⁹⁹ Mladineo, *Narodni adresar* ..., 76.

²⁰⁰ Zavertnik, *Ameriški Slovenci* ..., 268.

²⁰¹ Klemenčič, *Jurij Trunk* ..., 405.

²⁰² Allen - Turner, *We the People* ..., 232.

²⁰³ Dolgan, *Slovene National Directory* ..., 35.

²⁰⁴ Zavertnik, *Ameriški Slovenci* ..., 268; Fabian, *Zgodovina Slovencev v Kaliforniji*..., 75.

²⁰⁵ Mladineo, *Narodni adresar* ..., 58.

²⁰⁶ Zavertnik, *Ameriški Slovenci* ..., 268; Fabian, *Zgodovina Slovencev v Kaliforniji*..., 75.

²⁰⁷ Trunk, *Amerika in Amerikanci*, 466.

Porterville) so se Slovenci ukvarjali s kmetijstvom. V tem kraju naj bi imel »rojak g. Štefančič ... krasen vinograd, kjer so zaposleni sami Slovenci...«²⁰⁸

Najpomembnejša slovenska naselbina na tem območju se je razvila v mestu **Grass Valley** (okrog 90 km severovzhodno od Sacramenta), kjer sta pred prvo svetovno vojno delovali dve podporni društvi. *Društvo št. 147 SSPZ* je bilo ustanovljeno junija 1917. V začetku 30-ih let je imelo 23 članov, vodili pa so ga Peter Christman (predsednik), Louise Petach (tajnica) in Frank Petach (blagajnik).²⁰⁹ Nekaj let kasneje (sredi 30-ih let 20. stoletja) pa so društvo vodili P. Christman (predsednik), Frank Petach (blagajnik) in Louise Petach (tajnica). Društvo »*Golden Valley*« št. 745 *SNPJ* so sredi 30-ih let vodili Mary Moneta (predsednica), Frank Dolinar (blagajnik) in Alice Astesana (tajnica).²¹⁰ Ker je v začetku 80-ih let 20. stoletja v mestu in okolici še vedno živelo 115 prebivalcev slovenskega porekla,²¹¹ je svoje aktivnosti ohranilo tudi društvo »*Golden Valley*« št. 745 *SNPJ*. Ob tem je potrebno poudariti, da je bila tajnica še vedno Alice Astesana.²¹²

Svoje podporno društvo (*Društvo št. 549 SNPJ*) so imeli tudi Slovenci v **Sacramentu**. Na začetki 30-ih let 20. stoletja so vodilne funkcije v društvu opravljali Mate Bartolac (predsednik), Dragan Leka (tajnik) in Marko Radakovich (blagajnik),²¹³ nekaj let kasneje pa Tony Radman (predsednik), Mike Cankovič (blagajnik) in Alec Uzelac (blagajnik).²¹⁴ Čeprav naj bi v 80-ih letih 20. stoletja po podatkih Allena in Turnerja živelo v Sacramentu in okolici še vedno okrog 80 prebivalcev slovenskega porekla,²¹⁵ pa društvo takrat ni bilo več aktivno. V mestu je deloval edino slovenski harmonikarski orkester »Northern California Button Box Club«, ki ga je vodil Mel Preszler.²¹⁶

V ostalih naseljih, ki jih omenjata Zavertnik in Fabianova (**Roseville** in **Sheridan** v okraju Placer ter **Big Creek** v okraju Fresno), je živelo le nekaj Slovencev, o katerih ni na razpolago pisnih virov. Kaj več bi lahko zvedeli o njih le, če bi pregledali podatke ameriških ljudskih štetij za leto 1910 in 1920, ki so v obliki mikro-filmov na razpolago pri zveznem statističnem uradu (Bureau of the Census). Podobno velja tudi za večino drugih krajev, kjer so se Slovenci naselili le v manjšem številu in o katerih ni nobenih pisnih virov.

Glede na časovno razporeditev naseljevanja Slovencev v Kaliforniji predstavljajo zgoraj omenjeni kraji severne in srednje Kalifornije območje najstarejše poselitve Slovencev v tej zvezni državi. Večina, če ne celo vsi kraji, so bili bolj ali manj povezani s San Franciscom, ki je predstavljal središče slovenske poselitve vse do druge svetovne vojne. Po njej se je središče slovenske poselitve premaknilo na jug Kalifornije – v Fontano in Los Angeles ter nekatera okoliška naselja.

Mesto **Fontana**, ki leži v okraju San Bernardino, okrog 70 km vzhodno od Los Angelesa, se je pričelo razvijati šele po letu 1920. O nastanku mesta je Mario Pillepich zapisal:

»Pred tem je bilo to ozemlje gola puščava, pokrita s kupi kamenja ..., na kateri so rasle le

²⁰⁸ Prav tam, 466.

²⁰⁹ Popis saradnika jugoslavenskih potpornih ustanov u Kaliforniji..., 101.

²¹⁰ Mladineo, *Narodni adresar* ..., 60.

²¹¹ Allen - Turner, *We the People* ..., 232.

²¹² Dolgan, *Slovene National Directory* ..., 35.

²¹³ Popis saradnika jugoslavenskih potpornih ustanov u Kaliforniji..., 99.

²¹⁴ Mladineo, *Narodni adresar* ..., 77.

²¹⁵ Allen - Turner, *We the People* ..., 232.

²¹⁶ Dolgan, *Slovene National Directory* ..., 35.

puščavske rastline. Ker je bila tako brez vrednosti, te dežele niti niso zarisali na zemljevide prvih priseljencev.

Fontana se je začela razvijati okoli leta 1924 na pobudo privatnega podjetja Fontana Farm Company, ki je po zelo nizkih cenah nakupilo tisoče akrov (1 akre = 0,4 ha - op. M.K.) zemlje, jo očistilo velikega kamenja in zravnilo ter napeljalo vodo iz doline Lytle Creek ob vznožju gorovja Sierra Madre... Nato so na okoli ... zasadili evkaliptova drevesa za zaščito pred vetrom, v notranjosti pa oranže, limone in grapefruit. Na mnogih kmetijah so zgradili hleve za rejo kokoši in zajcev ... in v vsej državi največji ranč za svinjerejo...

Ljudi, ki so prišli v Fontano in si tam kupili kmetije, je privabilo obširno oglaševanje v časopisih in brošurah, ki so preplavili vse Združene države in Kanado in v katerih so prvi Fontančani opisovali v besedi in sliki ugodno podnebje ter srečno in uspešno življenje tistih, ki bodo tu kupili zemljo. Zato so mnogi prišli, kupili zemljo in ustanovili kmetije...²¹⁷

Lepim obljubam o velikem dobičku ter lahkem življenju so verjeli tudi mnogi Slovenci, ki jih je predstavnik »Fontana Farm Company« pregovoril k naselitvi v ta kraj. Predstavnik omenjene družbe, ki naj bi se po navedbah Pillepicha pisal List in naj bi govoril tudi slovenščino, je obiskoval številne slovenske naselbine na vzhodu Združenih držav in nago-varjal Slovence k selitvi v Fontano. Tako naj bi se v letih 1924–1930 kar precej Slovencev odločilo za to dejanje. Vendar so tisti, ki so v Fontani kupili kmetije, hitro spoznali, da slabo rodovitna zemlja ne bo nudila tako opevanega lahkega življenja. Predvsem izdatki namakanja, ki je bilo nujno spričo (pol)puščavskega podnebja, in umetnega gnojenja so bili tako visoki, da so s prodajo sadja kmetje pokrili komaj polovico izdatkov. Zato so nekateri pričeli gojiti tudi živino, mnogi so se zaposlili kot delavci ali pa so ustanovili lastna podjetja (trgovine, gostinske lokale, bencinske črpalke itd.).²¹⁸

Razmere za zaposlitev so se izboljšale leta 1943, ko je podjetje »Kaiser Steel Company« zgradilo veliko jeklarno, ki je še sredi 60-ih let 20. stoletja nudila zaposlitev okrog 10.000 delavcem. Ker je predvsem v začetnem obdobju obratovanja jeklarna potrebovala številne izkušene jeklarje, ki jih v Fontani takrat ni bilo, so se priselili številni delavci iz železarskih območij iz okolice Pittsburgha, Buffala, Chicaga in Calumeta. Med njimi je bilo tudi nekaj Slovencev.

Iz zgoraj navedenega je razvidno, da so se Slovenci v Fontani naseljevali v dveh obdobjih: ob koncu 20-ih letih 20. stoletja, ko se je priseljevalo v glavnem agrarno prebivalstvo, in v 40-ih letih, ko so se priseljevali jeklarski delavci. Omeniti je potrebno tudi številne upokojeince, ki so se v Fontano preselili zaradi zdravju blagodejnega suhega podnebja. Tako naj bi sredi 60-ih let živelo v Fontani in njeni okolici okrog 3000 jugoslovanskih priseljen-cev. Večina naj bi bila Slovencev, precej pa je bilo tudi Hrvatov in Srbov. Kot je zapisal Pillepich, »večine teh ljudi ne moremo smatrati za prave izseljence. Nekateri so v resnici prišli iz dežel današnje Jugoslavije, pa so se najprej naselili v vzhodnih državah in se šele kasneje preselili v Fontano. Za njimi pa so prišli tudi v Ameriki rojeni sinovi in hčere...«²¹⁹

Slovenci, ki so se v velikem številu naselili v Fontani, so se hitro organizirali na družbenem področju. Tako so že nekaj let po naselitvi ustanovili društvo št. 723. SNPJ, ki sta ga v začetku 30-ih let 20. stoletja vodila Albina Pečnik in Frank Russ,²²⁰ nekaj let

²¹⁷ Mario Pillepich, Jugoslovanski izseljenci v Fontani, Calif. Slovenski izseljenski koledar 15 (1968). Ljubljana 1967, str. 311-312.

²¹⁸ Prav tam, 312.

²¹⁹ Prav tam, 314.

²²⁰ Popis saradnika jugoslovanskih potpornih ustanova u Kaliforniji..., 100.

kasneje pa Stanley Potepan (predsednik), Joseph Richtar (blagajnik) in Mary Pickl (tajnica).²²¹ Na eni od svojih sej so se že leta 1929 odločili za gradnjo svojega narodnega doma. Dom, ki so ga zgradili na Cypress Street v središču mesta in ga imenovali *Slovene Hall* je kmalu postal premajhen, zato so ga bili že čez nekaj let primorani povečati. Dom, ki je bil s prostovoljnim delom članov zgrajen na zemljišču, ki sta ga društvu darovala Tony in Anna Hochevar, ima več sob in dvoran (največja med njimi sprejme okrog 300 ljudi). Gostje tega narodnega doma so bili številni ugledni ljudje iz domovine in tujine. Tako je dom večkrat gostil slikarja Božidarja Jakca, pisatelja Louisa Adamiča in Antona Ingoliča, Slovenski oktet itd.²²² *Slovene Hall* deluje še danes in ob osamosvojitvi Slovenije je avtorja teh vrstic oktobra 1991 ob priliki predavanja o Sloveniji in Slovencih pričakalo okrog 200 poslušalcev.

Leta 1959 so vodilni člani *SNPJ* (Frank Alesh in Minka Alesh, ki sta takrat že živela v Fontani, ter Peter Benedict, ki je takrat živel v El Cajunu) pričeli v bližini narodnega doma (prav tako na Cypress Street) tudi z gradnjo doma upokojencev. Dom, ki ga je vodila *Slovenian Rest Home Association*, je deloval do leta 1993. Od srede 80-ih let dalje je v njem bivalo le malo Slovencev (3 ali 4), medtem ko so bili ostali stanovalci neslovenskega porekla. Leta 1993 so dom prodali, izkupiček od prodaje (okrog 100.000 ameriških dolarjev) pa so namenili *Slovenski ženski zvezi* oziroma njenemu fondu za šolnine. Frank Vidergar je bil od leta 1992 dalje zadnji predsednik odbora *Slovenian Rest Home Association*, v obdobju 1995-2000 pa se je z uradom kalifornijskega državnega pravobranilca pogajal o načinu izplačila denarja eni od slovenskih organizacij.²²³

V 60-ih letih 20. stoletja je odbor *Slovenskega narodnega doma SNPJ* kupil še eno poslopje, ki je bilo namenjeno delovanju mladinskega odseka – *SNPJ Youth Circle št. 70*, ki ga je v 80-ih letih vodila Mary Vidergar.²²⁴

Z naraščanjem števila slovenskih izseljencev so se v Fontani nastajala tudi druga društva in organizacije. Tako so maja 1944 ustanovili še *Društvo sv. Jožefa*. Poleg pobudnika Franka Horzna so bili ustanovitelji društva še Cecilia Horzen, John in Mary Zdravje, Frank Sterbentz, Frank Sternad ter John in Gertrude Rupert. Člani prvega odbora društva so bili John Zdravje (predsednik), Frank Sterbentz (podpredsednik), Frank Horzen (tajnik, blagajnik) in Gertrude Rupert (zapisničarka). Društvo se je združilo s *KSKJ* oziroma z *Kranjsko-slovensko katoliško jednoto* in dobilo številko 253. V začetku leta 1952 je imelo 77 članov. Članstvo se je kasneje potrojilo, v zadnjih desetletjih pa počasi upada.²²⁵ Člani društva so maja 1955 pričeli na pobudo Johna in Gertrude Rupert z gradnjo svojega lastnega narodnega doma, ki je bil zgrajen avgusta 1957.²²⁶ Dom na Arrow Street, ki so ga zgradili s prostovoljnim delom in so ga na kratko poimenovali *KSKJ Hall*, deluje še danes, tako kot tudi društvo št. 253, ki se je med tem preimenovalo v društvo »St. Joseph« št. 253 *KSKJ*. V 80-ih letih 20. stoletja je bila tajnica društva, ki je imelo svoj sedež na Madrone Streetu, Cynthia Horzen.²²⁷

²²¹ Mladineo, *Narodni adresar* ..., 58.

²²² Pillepich, *Jugoslovanski izseljenci v Fontani*..., 313-314.

²²³ Intervju s Frankom Vidergarjem.

²²⁴ Dolgan, *Slovene National Directory* ..., 56.

²²⁵ Alvina Horzen, *100 Years of Strength through Unity. The History of the American Slovenian Catholic Union 1894-1994*. Joliet 1994, str. 151-153; S.M., *Short History of St. Joseph's Society No. 253, KSKJ Fontana, California. Souvenir Program for the Grand Opening of the new Fontana KSKJ Lodge Hall*. Fontana 1956.

²²⁶ S.M., *Short History of St. Joseph's Society No. 253*...

²²⁷ Dolgan, *Slovene National Directory* ..., 56.

Kasneje so svoje društvo ustanovile tudi slovenske izseljenke iz Fontane – *Društvo št. 100 Slovenske ženske zveze /Slovenian Women's Union/*, ki ga je v 80-ih letih 20. stoletja vodila Rosemary Mlakar.²²⁸

Poleg društev bratskih podpornih organizacij so v Fontani delovala še nekatera druga društva ter organizacije. Med njimi je potrebno omeniti zlasti harmonikarski orkester *Fontana Slovene Button Box Club*, ki je bil ustanovljen leta 1972, v 80-ih letih pa deloval pod vodstvom Josepha C. Umeka ml.²²⁹ Poleg tega sta slovenske izseljence iz Fontane združevala še *Fontana Slovene Pensioners Club* in *Fontana Slovene Women's Club*. Oba sta bila aktivna tudi v 80-ih letih 20. stoletja.²³⁰

Ker je bila slovenska skupnost v Fontani po drugi svetovni vojni ena večjih etničnih skupnosti, so se nekateri tamkajšnji Slovenci uveljavili tudi v družbenem življenju mesta. Med njimi velja na prvem mestu omeniti Rudija Gazvodo (lastnik trgovine z avtomobili), ki je v letih 1952-54 prišel v zgodovino kot prvi župan Fontane, potem ko je bila inkorporirana kot mesto.²³¹ Župan mesta je bil v letih 1974-82 tudi Frank Horzen (šef obrata v tamkajšnji jeklarni in podpredsednik KSKJ).

V življenju mesta so se uveljavili tudi nekateri drugi posamezniki slovenskega porekla. Tako je na primer »Leonard Zagorc, trgovec s kmetijskim orodjem in bencinom, ... postal prvi župan v mestu Barstow. ... En sin pionirja Antona Blatnika (je postal) poštni ravnatelj v mestu Cucamonga, drugi pa podpredsednik Ameriške nacionalne banke v San Bernardinu. ... Tony Germ, čigar oče je bil rudar v rudnikih premoga in železa v Biwabiku, Minnesota, ... je sedaj eden ... priljubljenih pravnih zastopnikov...«²³²

Omeniti je potrebno tudi Franka Vidergarja, ki je bil do upokojitve leta 1994 vodja okrajnih uradov ameriške zvezne davčne službe za okraje San Bernardino in Orange. Vidergar je bil v letih 1975-89 tudi predsednik *Citizens Participation and Advisory Committee for the City of Fontana* - organizacije, ki se je ukvarjala z vprašanji izboljševanja življenjskih razmer v Fontani. Omenjena organizacija je v času svojega delovanja (14 let) prejela s strani ameriške administracije okrog 270.000 ameriških dolarjev letne subvencije. Le-to so porabili v glavnem za izgradnjo rekreacijskih površin (bazenov, parkov) ter za izboljšanje bivališč revnejšega prebivalstva.²³³

Kot ugledni meščani so se pojavljali tudi številni podjetniki, ki so – vsaj v prvih letih po drugi svetovni vojni – prevladovali med tamkajšnjimi slovenskimi izseljenci.

Čeprav je v zadnjih desetletjih »primat najpomembnejše slovenske naselbine« v Kaliforniji prevzel Los Angeles, pa predstavlja slovenska naselbina v Fontani še danes eno največjih slovenskih naselbin na amerškem Zahodu. V začetku 80-ih let 20. stoletja je v Fontani še vedno živelo skoraj 250 oseb slovenskega porekla,²³⁴ pa tudi večina omenjenih družtev in organizacij je bila še vedno aktivna.

Kot je bilo že omenjeno, je v zadnjih desetletjih največ Slovencev živelo v **Los Angelesu**. Mesto in njegova okolica, ki sta nudila številne možnosti zaposlitve, sta prve slovenske priseljence privabila že v prvih letih 20. stoletja. Njihovo število je nato hitro

²²⁸ Prav tam, 30.

²²⁹ Prav tam, 3.

²³⁰ Prav tam, 61.

²³¹ Pillepich, *Jugoslovanski izseljenci v Fontani...*, 315.

²³² Prav tam, 314-315.

²³³ Intervju s Frankom Vidergarjem.

²³⁴ Allen - Turner, *We the People ...*, 232.

naraščalo in po podatkih ljudskega štetja leta 1920 je v Los Angelesu in bližnji okolici živelo že okrog 1.270 priseljencev s slovenskim maternim jezikom.²³⁵ Tako ni nič nenavadnega, da je že v začetku 30-ih let v mestu delovalo nekaj društev bratskih podpornih organizacij. Po podatkih Fabianove naj bi bila tedaj v mestu tri slovenska društva (*Društvo »Priroda« št. 462 SNPJ, Društvo št. 124 SSPZ ter Društvo št. 234 SSPZ*).²³⁶ Do leta 1935 sta bili ustanovljeni še dve društvi *SNPJ* in sicer št. 615 in št. 743.²³⁷

Društvo »Priroda« št. 462 SNPJ so na začetku 30-ih let vodili Joe Jukl (predsednik), Frank M. Granchan (tajnik) in John Piscevich (blagajnik),²³⁸ sredi 30-ih let pa Milan Milkov, (predsednik), Tomo Ružič (blagajnik) ter Božica M. Ružič (tajnica).²³⁹ *Društvo št. 615 SNPJ*, ki je bilo ustanovljeno sredi 30-ih let 20. stoletja, so vodili Mary Krušlin (predsednica), Frances Ravnjak (blagajničarka) in Frank Hrastar (tajnik), *društvo št. 743 SNPJ*, ki je poslovalo v angleškem jeziku, pa John Jesky (predsednik), Helen Grachan (blagajničarka) in Frank M. Grachan (tajnik).²⁴⁰ *Društvo št. 124 SSPZ*, ki je bilo ustanovljeno aprila 1912 in je v začetku 30-ih let štel okrog 60 članov, sta vodila Frank Miloševich (predsednik) in Frank Zagorc, ki je opravljal tajniška in blagajniška dela.²⁴¹ Sredi 30-ih let, ko je postal Zagorc predsednik, je dela blagajničarke in tajnice opravljala Anna Zagorc.²⁴² *Društvo št. 231 SSPZ*, ki je poslovalo v angleškem jeziku, je bilo ustanovljeno julija 1931 in je štel okrog 20 članov. Na začetku sta društvo vodila Joseph Parkel (predsednik), Andrew Krajczer (blagajnik in tajnik), sredi 30-ih let 20. stoletja pa predsednik Peter J. Besselo ter tajnik in blagajnik Joe Parkel.²⁴³

Tudi nekateri slovenski izseljenci iz Los Angelesa so dosegli velik ugled. Med njimi je potrebno omeniti zlasti zdravnika dr. Paula in dr. Vincenta Americha.²⁴⁴

Čeprav je pričelo število Slovencev v mestu počasi nazadovati (mnogi so se izselili v okoliška, v glavnem letoviška naselja), naj bi v okraju Los Angeles v začetku 80-ih let še vedno živelo več kot 500 oseb slovenskega porekla (največ v vsej Kaliforniji).²⁴⁵ Vzporedno z upadanjem števila Slovencev so prenehala z delovanjem tudi nekatera prej omenjena društva. Tako sta v 80-ih letih 20. stoletja delovali le še *Društvo št. 615 SNPJ* (sekretarka Emily Goyeneche)²⁴⁶ in *mladinski odsek SNPJ Youth Circle št. 65*, ki ga je vodil Jean Koci.²⁴⁷ Obe organizaciji sta poslovali v angleškem jeziku.

Kot smo že omenili, se je precej prebivalcev izselilo v okoliške, zlasti letoviške kraje. Tako je na primer v naseljih, ki ležijo v okraju Orange (npr. Long Beach), v 80-ih letih živelo okrog 120 prebivalcev slovenskega porekla, še več (skoraj 150) pa v sosednjem okraju San Diego,²⁴⁸ kjer v mestu **El Cajon** (nekaj kilometrov vzhodno od San Diega) še danes deluje društvo *»Valleyites« št. 784 SNPJ* (sekretar Woodrow Bole).²⁴⁹

²³⁵ Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji* ..., 68.

²³⁶ Popis saradnika jugoslavenskih potpornih ustanova u Kaliforniji..., 99-101.

²³⁷ Mladineo, *Narodni adresar* ..., 64.

²³⁸ Popis saradnika jugoslavenskih potpornih ustanova u Kaliforniji..., 99.

²³⁹ Mladineo, *Narodni adresar* ..., 64.

²⁴⁰ Prav tam.

²⁴¹ Popis saradnika jugoslavenskih potpornih ustanova u Kaliforniji..., 101.

²⁴² Mladineo, *Narodni adresar* ..., 64.

²⁴³ Prav tam.

²⁴⁴ Mladineo, *Narodni adresar* ..., 67.

²⁴⁵ Allen - Turner, *We the People* ..., 232.

²⁴⁶ Dolgan, *Slovene National Directory* ..., 53.

²⁴⁷ Dolgan, *Slovene National Directory* ..., 56.

Slovenci v južni Kaliforniji so bili v letih 1991/92 aktivni tudi v propagandni borbi za priznanje Slovenije kot samostojne in neodvisne države. Med njimi je potrebno ponovno omeniti Franka Videgarja, ki je bil takrat regionalni podpredsednik SNPJ in je skupaj s pripadniki tamkajšnje hrvaške skupnosti organiziral protestne shode v centru Los Angelesa; na njih so udeleženci izražali zahtevo po priznanju neodvisnosti Republike Slovenije s strani Združenih držav. V okviru omenjenih prizadevanj velja omeniti še Marka E. Ryavca, ki je svoje znanje »profesionalnega lobista« uporabil tudi za to, da je skupščina mesta Los Angeles že julija 1991 sprejela posebno resolucijo v podporo neodvisnosti Slovenije in Hrvaške; besedilo resolucije je tudi sam sestavil.²⁵⁰

Seveda so bili posamezni Slovenci v preteklosti naseljeni in živijo še danes tudi v številnih krajih, ki v tem pregledu niso imenovani, zlasti v krajih širše okolice San Francisca in Los Angelesa. Samo za primerjavo: v 80-ih letih 20. stoletja so bili Slovenci naseljeni v 35 od 58 kalifornijskih okrajev.²⁵¹

S u m m a r y

On the History of Slovene Settlements in California

Matjaž Klemenčič

In the article the author deals with the history of the Slovene settlements in California (San Francisco, Fontana, Los Angeles etc.) from the mid 19th century until the 1990's. The history of the settlements in historical and geographical framework, history of the Slovene immigrant organizations (fraternal organizations, church organizations and Slovene National Homes) is described.

The author also treats the history of Slovene entrepreneurs in the above mentioned Slovene immigrant settlements in California as well as factories in which Slovene workers found their workplace.

Special emphasis is given to the religious life and the history of the Slavic Church of Nativity. History of Slavic Catholic parish in San Francisco represents an important part of the history of Slovenes who lived in San Francisco because until Rev. Vital Vodusek died in 1973 it represents not only religious but also cultural center of the Slovenes on the West coast in the United States.

Slovenes of California were also very active at the crossroads of the nineties when they reacted to the events in the old homeland and demanded the U.S. recognition of Slovenia as an independent state.

The Slovene settlements in San Francisco, Fontana and Los Angeles exist even today. Slovenes found their homes in the circle of 100 miles but they still today attend meetings in Slovene Progressive Home in historic settlement on »Kranjski hrib« in San Francisco as well as in Slovene SNPJ Hall in Fontana.

²⁴⁸ Allen - Turner, *We the People* ..., 232.

²⁴⁹ Dolgan, *Slovene National Directory* ..., 60.

²⁵⁰ Matjaž Klemenčič, Immigrant communities and the establishment of new states in East-Central Europe: the case of the Slovenians in North America. V: Kaliterna Ljiljana (ur.): *Srednjeeuropska emigracija i nove demokracije*, (Društvena istraživanja 7, št. 1-2). Zagreb 1998, str. 68. Prim. tudi: isti, Izseljenke skupnosti in ustanavljanje novih držav v vzhodni Srednji Evropi: primer Slovencev. *Zgodovinski časopis*, let. 50/1996, št. 3 (104) in 4 (105), posebej str. 406.

²⁵¹ Allen - Turner, *We the People* ..., 232.